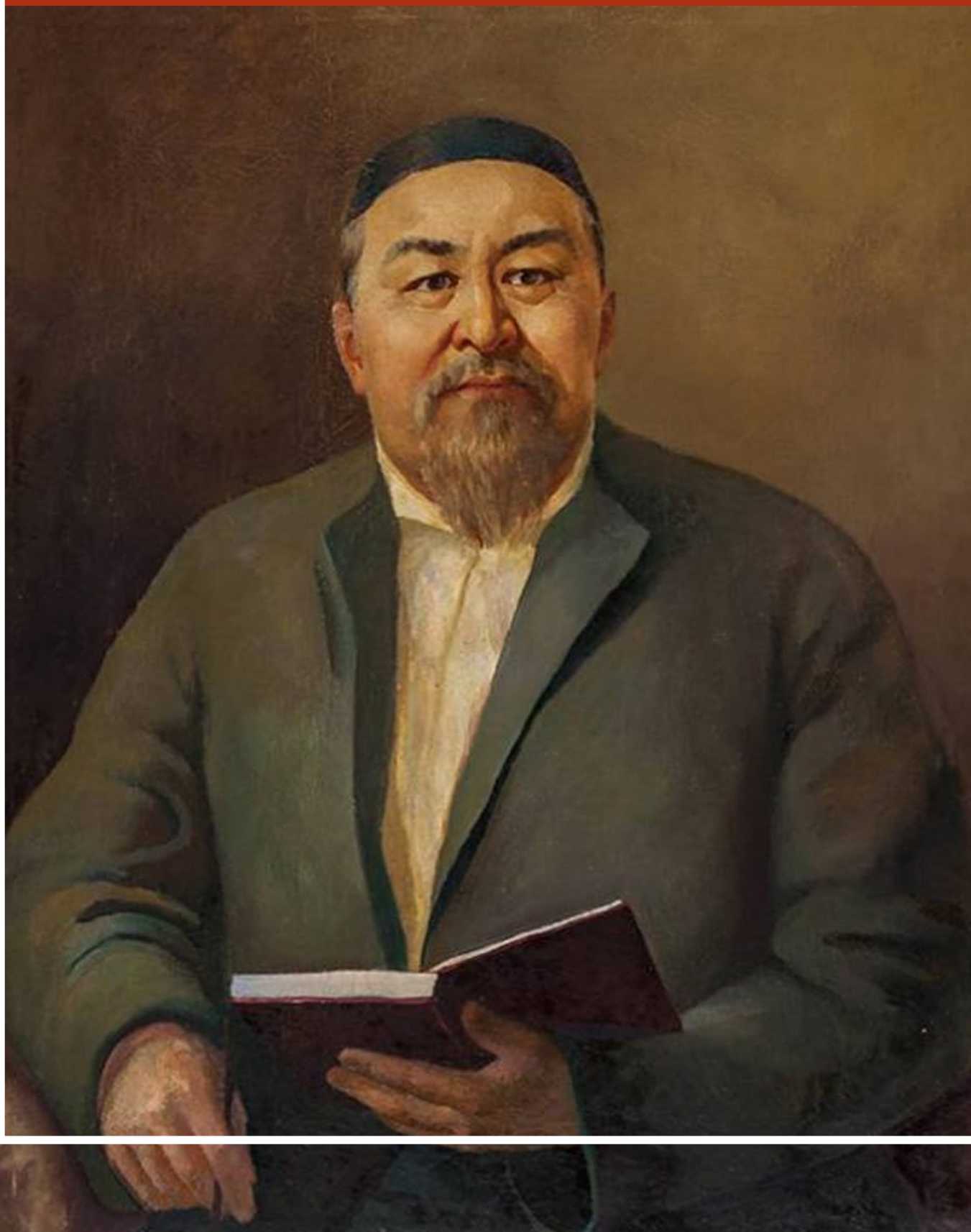


Республикалық ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-танымдық, қоғамдық-ақпараттық журнал

АБАЙ

ШІЛДЕ - 2024

ТАҒЫЛЫМЫ №7(11)



«АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫ»

Республикалық ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-танымдық,
қоғамдық-ақпараттық журнал

2023 жылдан бастап шығады.

Шығу жиілігі-айына бір рет.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму
министрлігінің мерзімді баспасөз басылымын, ақпарат агенттігін
және желілік басылымды есепке қою туралы №KZ88VPY00079149
куәлігімен тіркелген:

БАС РЕДАКТОР:

*Нұрманбекова Раушан
Қабжанқызы*

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Еспенбетов А.С.,

Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің профессоры, филология ғылымдарының докторы.

Кәрімов М.Қ.,

Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің профессоры, тарих ғылымдарының кандидаты.

Исин А.И.,

Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің профессоры, тарих ғылымдарының кандидаты.

Шаңбай Т.Қ.,

әдебиеттанушы-философ, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері

Ахметқалиев Н.Н.,

Абай облыстық білім

басқармасының

басшысы

Аубакирова М.С.

дизайнер

Сейпілова Р.С.

корректор

«АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫ»

Республикалық ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-танымдық, қоғамдық-ақпараттық журналының редакциясына келіп түскен материалдар, қолжазбалар қайтарылмайды. Редакция жолданған материалдың мазмұнына, сапасына жауап бермейді. Жолдаған материалы бойынша жауапкершілік әр автордың өзінде болады. Материалдарды журналдың рұқсатынсыз көшіріп басуға болмайды.

Журнал мұқабасындағы Абай суреті интернеттегі ашық дерекөзден алынды: <https://florcvet.ru/abay-nanbaev-biografiya/>
Поэт Абай (Ибрагим) Кунанбаев. Абай Боколеев.

МАЗМҰНЫ:

<i>Редактордың алғы сөзі.....</i>	<i>3</i>
<i>Абай Құнанбайұлы</i>	<i>4</i>
<i>Шынар Мұратқызы</i>	<i>5</i>
<i>Оразғалиева Меруерт Дарубаевна.....</i>	<i>6</i>
<i>Енсебаев Жасұлан Ерікұлы.....</i>	<i>8</i>
<i>Баймағұлова Шолпан Ануарбековна.....</i>	<i>10</i>
<i>Тургунбаева Айнур Естаевна.....</i>	<i>13</i>
<i>Маликова Сауле Тұрсыновна.....</i>	<i>16</i>
<i>Сағандыкова Карлығаш Оразовна.....</i>	<i>18</i>
<i>Ержанқызы Жансая.....</i>	<i>20</i>
<i>Акмүлдина Жанар Тұрашевна.....</i>	<i>22</i>
<i>Ахтазина Бұлбұл Калымбековна.....</i>	<i>24</i>
<i>Бектурганова Динара Алдабергеновна.....</i>	<i>26</i>
<i>Джолумбетова Айнура Тұрсынғалиевна.....</i>	<i>28</i>
<i>Қали Ақмарал Тлеубекқызы.....</i>	<i>31</i>
<i>Жакина Жадыра Нурсағатовна.....</i>	<i>33</i>
<i>Сағибаева Айтолқын Жакашевна.....</i>	<i>35</i>
<i>Сапакова Жанар Советказыновна.....</i>	<i>38</i>
<i>Ахметкаримова Айгуль Олжабаевна.....</i>	<i>38</i>
<i>Жумабекова Фарида Рашидовна.....</i>	<i>40</i>
<i>Жумалиева Жазира Махмұтовна.....</i>	<i>42</i>
<i>Заманбекова Жанар Қалымжанқызы.....</i>	<i>44</i>
<i>Рахимова Газиза Гиндуллаевна.....</i>	<i>46</i>
<i>Сыдықова Меруерт Отарбаевна.....</i>	<i>48</i>
<i>Казисова Асемгул Бекмадияновна.....</i>	<i>50</i>
<i>Бахтиярова Анаргуль Мухаметкаримовна....</i>	<i>52</i>
<i>Абайдың қара сөздері.....</i>	<i>54</i>



*Ұстаздық қылған жалықпас,
Үйретуден балаға
Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Абай*

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАН!

Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың ұсынысымен Семейге тарихи қала мәртебесі берілді. Бұл ұсыныс жалпы халықтың қолдауына ие болды. Бұдан соң Президент тағы бір маңызды шешім жасап, Абай облысын құрды. Семей қаласын облыс орталығы етіп бекітті. Бұл Жаңа Қазақстанның жаңаша әділетті жолының айқын көрінісі еді. Абай даналығы Қазақ елін асқақтатпаса төмендетпейтіні хақ! Ел Президенті соған ерекше мән беріп отыр. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Абай облысы ашылғаннан кейін ең алғаш рет «Ұстаздар күнінде» Семейге арнайы келіп, халықпен кездесу өткізді.

Облыс мәртебесіне ие болған кезде қарапайым халықтың қуанышында шек болмады. Әсіресе, бір кездері бұрынғы Семей облысының ірге тасы қалануына тер төгіп, үлкен еңбек сіңірген ардагер-ақсақалдарымыз тіпті көздеріне жас ала қуанды. Кейіннен, облыс әкімі ақсақалдармен кездесу өткізді, ел ағалары жігерлі басшыға ақ батасын берді. Осы жақсы жаңалықтар халықты қанаттандырды, бәріміз серпіліп қалдық. Біз де Абай облыстық білім басқармасының қолдауымен «Абай тағылымы» журналын шығаруды қолға алдық. «Абай тағылымы» журналы ғылыми-педагогикалық ортаға арналған. Қазіргі таңда ауылда болсын, қалада болсын, білім нәрін себуші ұстаздар қауымы екені рас. «Артық ғылым кітапта» деп ғұлама Абай айтқандай, журналдың басты мақсаты-жаңалықтың жаршысы болу, білім мен тәрбиенің дәнін егу.

«Білім – шамшырақ», біз осы жолды ұстандық. Сол себептен журналға Абайдың «Ұстаздық қылған жалықпас, үйретуден балаға, ақырын жүріп, анық бас, еңбегің кетпес далаға» деген өлең жолдарын эпиграф етіп алдық. «Абай тағылымы» – республикалық ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-танымдық, қоғамдық-ақпараттық журнал болмақ. Журналға университет, колледж, мектеп мұғалімдерімен қатар, барлық халық, жастар мен оқушылар, дана қарияларымыз да атсалыса алады.

Құрметпен, Раушан Нұғманбекова

«Абай тағылымы» журналының Бас редакторы.



Біреуден біреу артылса

Абай Құнанбайұлы

Біреуден біреу артылса,
 Өнер өлшеніп тартылса,
 Оқыған, білген - білген - ақ,
 Надан - надан - ақ сан қылса.
 Оқыған білер әр сөзді,
 Надандай болмас ақ көзді.
 Надан жөндіге жөн келмей,
 Білер қайдағы шәрғезді.
 Надан қуанар, арсандар,
 Таңырқап тұра қалсандар.
 Татымды ештеме болма
 Адамсып босқа талтандар.
 Ақыл жоқ, қайғы жоқ онда.
 Ісі жоқ теріс пе, оң ба?
 Тіленіп, телміріп ізденер,
 Тиын ба яки бір сом ба?

Ит көрген ешкі көзденіп,
 Елерме, жынды сөзденіп,
 Жасынан үлгісіз шіркін,
 Не қылсын өнер ізденіп.
 Кісімсіп белгілі білгіш,
 Біреуге сондай - ақ күлгіш.
 Бұлықсып, бұлданып босқа,
 Өзімшіл, оңбаған шерміш.
 Кісіде бар болса талап,
 Отырмас ол бойын балап.
 Жүрер, әрқайдан ізденер,
 Алар өз сүйгенін қалап.



АБАЙ ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІНЕ АТСАЛЫСҚАН

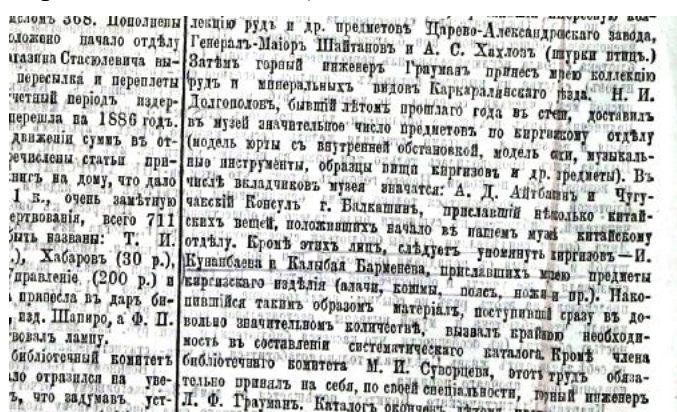
Қазақтың ұлы ақыны, ғұлама ойшыл Абайдың ерекшелігі оның жан-жақты, сан қырлы дарын иесі болғандығы баршамызға мәлім. Ақындығымен қоса, өнердің қай саласына болмасын еркін бойлай білген Абай өз заманындағы қоғамда болып жатқан дүниелерден тыс қалмай, сол бір «соқтықпалы, соқпақсыз жерде» «мыңмен жалғыз» алыса жүріп, қазақ халқының мәдениеті мен этнографиясына да ден қояды. Тек өлең-жырларымен үн қосып қана қоймай, «қалың елі - қазағын» өркениетті елдердің қатарынан көргісі келген ұлы ақын өз ұлтының бай этнографиясын көпшілікке таныстырып, дәріптеуді мақсұт тұтты.

Абайдың бір ғасырдан астам уақыт бұрын, дәлірек айтқанда 1885 жылы қазақ тұрмыс-тіршілігінен сыр шертетін заттарды 1883 жылы ашылған музейге орыс досы Н.Долгополов арқылы тапсырғаны белгілі.

Ойшыл ақынның мұндай игілікті істері Семей облыстық тарихи-өлкетану музейінің кітап қоры материалдарынан қапысыз танылады.

Сирек басылымдардың бірі – «Семипалатинские областные ведомости» газетінің (10.05.1886 ж. №19) 174-бетіндегі жазбада: «Н.И.Долгополов, бывший летом прошлого года в степи, доставил в музей значительное число предметов по киргизскому отделу (модель юрты с внутренней обстановкой, модель сохи, музыкальные

инструменты, образцы пищи киргизов и другие предметы). Кроме этих лиц, следует упомянуть киргизов - И.Кунанбаева и Калыбая Барменева, приславших музею предметы киргизского изделия (алачи, кошмы, пояс, ножи и пр.)» делінген.



1883 жылдың 18 қыркүйегі – 1886 жылдың 1 қаңтары аралығындағы көпшілік кітапхана мен облыстық музейдің жағдайы туралы берілген бұл есептен Абайдың қазақ этнографиясын танытатын заттарды бір емес, екі мәрте тапсырғандығын аңғаруға болады.

Сонымен бірге, басылымның 175-бетінде 1885 жылдың жазында музей мен кітапханаға американдық саяхатшылар Кеннан мен Фрост келгендігі туралы ақпарат берілген. Музейді аралап, қор

байлығына таң-тамаша болған шетелдік меймандар этнография бөліміне үлкен қызығушылық білдіреді. Әсіресе, кобыз бен шамшыраққа көзі түскен суретші Фрост өзінің альбомына қажет деп заттарды суретке түсіріп алған.

Қоғамдық қызметке белсене араласып, түрлі қоғамдарға мүше болған Абай өлкедегі тұңғыш музей қорын толықтыру ісіне де атсалысқандығын көреміз. Ұлы ақынға қатысты осындай деректер оның өмірінің көптеген фактілерін толықтыруда, сол арқылы ақынды әр қырынан тануда маңызы зор айғақ болып табылады.

Міне, ертеден қазақ халқының төл мәдениеті мен әлемдегі озық елдер өркениетінен сусындаған данышпан Абайдың мұндай әрекеті өз заманының қоғамдық-мәдени өміріне де белсене араласқандығын, өз жұртын асыл мұраттарға жеткізуге талпынғанын растай түседі.

Қазақтың тұрмыс-тіршілігінен сыр шертетін, хәкім қолының табы қалған көне заттардың жиырмаға жуығы 1940 жылы ашылған Абайдың әдеби-мемориалдық музейіне тапсырылды.

Шынар Мұратқызы,

Семейдің тарихи-өлкетану музейінің қызметкері.



«АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ»

**Оразгалиева Меруерт Дарубаевна,
Тарих және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер оқытушысы,
«Мұқан Төлебаев атындағы музыка училищесі» КМҚК,
Абай облыстық білім басқармасы**

Қазақ жерінде жадымызда жатталып қалған даңқты есімдер көп. Біздің тарихымыздың ұлы тарих екенін жазған Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында мемлекеттілік пен Отанға жанқиярлықпен қызмет ету идеялары алдағы уақытта деректі де, көркем түрде де барлық тарихи шығармалардан көрініс табуы тиіс деген болатын. Президент мақалада «Алаш» партиясының еңбегіне жоғары баға берді. Алаш қозғалысы көрнекті өкілдерінің қызметі әлі күнге дейін ұрпаққа өнеге деді, Мемлекет басшысы. Өткен ғасырдың басында олар бостандық жолында құрбан бола отырып, тәуелсіздік идеясын ілгерілетуге үлкен үлес қосты.

1917 жылы шілдеде Қазақ ұлттық-демократиялық зиялыларының көрнекті өкілдері Әлихан Бөкейхан, Мұстафа Шоқай, Мұхамеджан Тынышпаев, Міржақып Дулатов және басқа да ондаған қайраткерлер құрған партия ұлттық демократияның бастауында тұрды. Қазіргі тәуелсіз Қазақстанның рухани негізіне айналған қазақ халқының ұлт-азаттық күресінің шыңына айналды. Өзінің әлеуметтік табиғаты бойынша «Алаш» партиясы Қазақ ұлттық-демократиялық зиялыларының саяси ұйымы еді. Саяси аренаға шыққаннан кейін Алаш қозғалысының қайраткерлері 1920 жылдары Қазақстанның мәдениетін, ғылымын және халық шаруашылығын дамытуға елеулі үлес қосты. Демократ-ағартушылар қазақ қоғамын қалыптастыру жолдарын іздестірді. Мемлекеттік Думадағы Мұсылман фракциясының жұмысын басқарды. Олардың бастамасымен «Айқап» журналы (1911 ж.), «Бірлік туы», «Сары-Арқа», «Ақжол» газеттері құрылды. Алаш қайраткерлері өз еріктерімен үлкен насихаттық және ағартушылық жұмыстар жүргізді. «Алаш» қозғалысының басты мақсаты – қазақ халқының өзін-өзі басқаруын орнату және дербес мемлекет құру болды. Қозғалыстың белсенді қатысушыларын Кеңес өкіметі 1920-1930 жылдардың аяғында «ұлтшылдар» және «халық жаулары» деп танып, қуғын-сүргінге ұшыратты. Қазақ халқының көрнекті және білімді қайраткерлерінің тұтас бір тобы жойылды. Алашорда қайраткерлері 1955 жылы ақталды, бірақ олар тағы отыз жыл ресми тарихтан тыс қалды. Тек 1988-1989 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің шешімі бойынша А.Байтұрсынов, М. Дулатов, Ш. Құдайбердиев, М. Жұмабаевтың шығармашылық мұрасы тарихтың көлеңкесінен шықты. Бірте-бірте халыққа «Алаш» партиясы жетекшілерінің есімдері қайтарылып, олардың шығармалары жарияланды[1].

Қазіргі уақытта Алаш қозғалысының тарихы мен қозғалысының құрылу тарихын сипаттайтын тамаша басылымдар бар, мысалы ресейлік тарихшы Д. А.Аманжолованың үш томдық монографиясы «Алаш: демократиялық таңдаудың тарихи мәні» (2013) деп аталады. Онда автор Алаш қозғалысының демократиялық таңдауының тарихи тағылымдарын баяндаған. Тарихты талдауды толықтырып, тереңдете отырып, қозғалыс көсемдерінің ұйымдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени қызметінің басталуынан соңғы кезеңіне дейінгі өзекті мәселелеріне тоқталады. Біріншіден, алаш тұлғаларының барлық оқиғалары сол қиын және қызықты уақыттың рухын білдіретіндігін айтады. «Алаш қозғалысы» атты үш томдық құқықтық құжаттар жинағы, профессор Т.Қ. Жұртбай (Алматы, 2016 ж.), алашордашылдар соттарының материалдар жинағының құрыстырылған. Алаш қайраткерлерінің деспоттық кеңес өкіметінің қудалау тарихына арналған. Тұрсын Жұртбайдың «Ұраным – Алаш!» (2016 ж) кітабында ОГПУ үштігінің айыпталған 1927-1932 және 1937-1938 жылдары әділетсіз сотталған Алашорда қайраткерлерінің жауап алу хаттары мен айғақтарына негізделген трилогиясы. Оның үш кітабы жазушының қажырлы еңбегінің

жемісі ғана емес, сонымен бірге автордың қазақ халқының өткені, бүгіні және болашағы туралы ойларының жемісі[2].

Тұңғыш рет қазақ жерінде «Алаш» саяси партиясының пайда болуы қазақ халқының саяси қайраткерлерінің жүйелілігі мен жоғары әлеуетін көрсетті. XX ғасырдың басында қазақ халқының ұлт-азаттық күресі кезінде туындаған Алаш қозғалысы – дәуірлік құбылыс. Оның қызметі, идеялары, бағдарламалары ұлттық мемлекеттілікті қалыптастырудың іргелі негіздерін қалады. Оның басты мақсаты – тәуелсіз Қазақ мемлекетін құру болды, бұл рас, бұны қазірде бүкіл халық біледі. Бірінші дүниежүзілік соғыс және 1917 жылғы Ресейдегі ақпан, қазан төңкерістері қазақ ұлттық интеллигенциясының жергілікті халықтың құқығын қорғау жөніндегі қызметін күшейтті. Партияның жетекшілері Әлихан Бөкейхан бастаған қайраткерлер көшбасшылар ретінде туған халқының мүддесін жанқиярлықпен қорғады, олардың өмір сүру және тәуелсіз саяси даму құқықтарын қолдады. «Алаш» партиясының қайраткерлері мен қазақтың басқарушы элитасы, ғылыми және шығармашылық зиялы қауым өкілдері қазақ мемлекеттілігінің негізін шын мәнінде қалады. Көптеген жылдар бойы бұл тақырыпқа тыйым салынды, әлі де барлық құжаттар жарияланбады және қатысушылардың аты-жөні аталмады. Және көптеген құжаттар Ресей архивтерінде жатқанын да айта кеткіміз келеді. Алашордалықтардың әрқайсысы жеке тұлға, патриот болды. Олар өздерін толығымен халыққа қызмет етуге арнады. Әлихан Бөкейхан – көрнекті қоғам және саяси қайраткер, ғалым, экономист, орманшы, публицист. Ол жоғары білімді Петроградта алып, сол кездегі ең беделді институттардың бірі Орман шаруашылығы институтын бітірді. Ол Ресей Мемлекеттік Думасының депутаты болып сайланды. Әлихан Бөкейхан Ұлт-азаттық қозғалыстың теоретигі және жетекшісі, қазақтың тұңғыш саяси партиясы Алаштың ұйымдастырушысы және Алашорда үкіметінің төрағасы болып саналады. Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ ақыны, публицист, әдебиеттанушы, аудармашы, түркітанушы, қазақ тіл білімінің негізін салушы, тіл жанашыры және қоғам қайраткері еді. Қазақ халқының өз тарихындағы рухани жаңғыруы оның есімімен байланысты. Міржақып Дулатов – ақын, публицист, аудармашы, қоғам қайраткері, ұстаз. Алашорда үкіметінің мүшесі. Ол әдеби тілдің тамаша білгір маманы болып, қазақ журналистикасының кадрларын қалыптастыруға үлес қосты. Ол халықтың саяси санасын оятып, жалпы адамзаттық құндылықтарға қосылу қажеттілігін сіңірген қазақ зиялыларының сол замандағы жұлдызды галактикасына жатады. Ия, Алаш қозғалысының басқа да қайраткерлері болды, бәрі де сол дәуірдің озық ойлы адамдары еді. Сондықтан «Алаш» қозғалысы әлі де зерттелетін тақырып. Қарқынды ғылыми ізденістердің нәтижесінде Алаш қозғалысының қазақ халқының ұлт-азаттық күресі тарихындағы орны мен рөлін объективті түрде анықтауға және Алаш-Орда үкіметінің қызметіне баға беруде тарихи әділеттілікті қалпына келтіруге мүмкіндік туды[3].

Бірақ, қазақстандықтар әлі де болса «Алаш» тарихын ғылыми тұрғыдан ұғынуы керек деп ойлаймын. Әрбір қазақ азаматы үшін Алаш қозғалысының пайда болуы – қазақ ұлтының өзін бірегей, қайталанбас идеясымен танытудағы тарихи белес. Міне, осы ерекше батыл да дарынды адамдардың ерлігі мен жанкештілігінің арқасында біз Тәуелсіз Қазақстанның жаңа тарихының есебін жүргізе алатынымыз сөзсіз. Алаш партиясы XX ғасыр тарихында ғана емес, өте үлкен және тұрақты рөл атқарды. Алаш қайраткерлері бүгінде бізге аса қажет мәңгілік құндылықтар: Отанға, халқымызға деген сүйіспеншілік, жанқиярлық, адалдық, ардақтылық пен қасық қаны қалғанша халыққа қызмет етуді арнады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нұрпейісов Қ. «Алаш» және «Алаш-Орда», Алматы, 1995.
2. Аманжолова Д. «Алаш» партиясы: Тарих және тарихнама. Семей, 1993.
3. Аманжолова Д. Қазақ автономизмі және Ресей. «Алаш» қозғалысының тарихы, Мәскеу, 1994.
4. Тұрағұл Абайұлы // Абай. Энциклопедия.-Алматы: «Атамұра»,1995.-555 б.
5. Кенемолдин М. Тұрағұл және Алашорда үкіметі // Семей таңы.-2008.-24 сәуір.



ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРЫП, ДАМУДАҒЫ МАТЕМАТИКАНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ НЕГІЗІ

**Енсебаев Жасұлан Ерікұлы,
математика пәнінің мұғалімі
Абай облысы білім басқармасының
Курчатов қаласы білім бөлімінің
«№1 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ**

Функционалды сауатты адамдарды қалыптастыру қазіргі мектептің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Қазақстандық мектептерде мемлекеттік білім беру стандарты бойынша «Функционалды сауаттылық» ұғымы өмірімізге дендеп енуде. Осының негізінде оқушы алдағы уақытта өзінің өмірлік мақсаттарын, міндеттерін дұрыс қойып және қажет болса өзгерте де алады. Жоспарлап, бақылау және бағалау арқылы өзекті мәселелерді шешуде әрекет ете білу мүмкіндігі жатыр. Жалпы білім берудегі мемлекеттік білім беру стандарттарының тұжырымдамасына сәйкес, жалпы сауаттылықпен қатар, яғни оқушының құзыреттілігінің негізін құрайтын білім, білік және дағдылар жүйесін меңгеру де бүгінгі күннің басты мәселесі. Функционалды сауаттылықты дамыту, ең алдымен, пәндік білімді, ұғымдарды, жетекші идеяларды меңгеруге негізделген. 4 және 8 сыныптарда математика және ғылымды бағалау (TIMSS) және оқушылардың халықаралық бағалау бағдарламасы (PISA) сияқты халықаралық бақылаулар функционалды сауаттылықтың негізгі тұжырымдамасына негізделген. Олар оқушылардың мектепте алған білім, білік, дағдыларын адам қызметінің әртүрлі салаларында, сондай-ақ қоғамдық қатынастарда өмірлік мәселелерді шешуге қаншалықты пайдалана алатынын бағалайды. Білім беруді жаңғырту міндеттерінің бірі – мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығын қалыптастыру және дамыту. Ол сонымен қатар халықаралық салыстырмалы зерттеулер аспектісінде оқушылардың білімі мен дағдылары сапасының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесінің міндеті оқушыны оқуға, жазуға және санауға үйрету емес, оның бойында әлеуметтік тәжірибені саналы түрде игеру арқылы жүзеге асырылатын оның өзін-өзі дамыту қабілетіне жауап беретін әмбебап оқу әрекетін қалыптастыру болып табылады. Ал пән мұғалімі үшін келесі сұрақтар өзекті: Функционалды сауаттылықтың мазмұны қандай? Қазақстанның қай азаматын функционалды сауатты деп санаған жөн? Мұғалімнің өзі халықаралық PISA зерттеуі аясында функционалды сауаттылықты қалыптастыру және дамыту міндетін жүзеге асыруға қаншалықты дайын? PISA зерттеуі 15 жастағы жасөспірімдердің мектепте алған академиялық білімдері мен дағдыларын әртүрлі өмірлік жағдайларда және сәтті әлеуметтенуде қолдану қабілетін анықтауға бағытталған. PISA зерттеуі оқушылардың ойлау, дәлелдеу, проблеманы шешу және мәселені шешу, модельдеу және нәтижелерді ұсынудың әртүрлі әдістерін пайдалану сияқты дағдыларын бағалайды. PISA жобасы педагогикалық қоғамдастықтың назарын жаратылыстану, математикалық және гуманитарлық циклдегі мектеп пәндерінің пәнаралық интеграциясының маңыздылығына аударады. Алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдану дағдыларын қалыптастыруға бағытталған практикалық сабақтарды қосу арқылы мектеп оқушыларының оқуға деген ынтасын арттыруға байыпты көңіл бөлу қажет. Ендеше, бүгінгі таңда мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығын дамыту мұғалімнің өзекті міндеті болып табылады. «Функционалды сауаттылық» дегеніміз не? Алдымен осыған жауап іздейік. Функционалды сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсу және оған тез бейімделу және жұмыс істей алу қабілеті. Функционалды сауатты тұлға-бұл әлемді бағдарлай келе қоғамдық құндылықтар мен мүдделерге сәйкес әрекет ететін адам. Функционалды сауатты тұлғаның негізгі белгілері: тәуелсіз адам, белгілі бір қасиеттерге, негізгі құзыреттерге ие адамдар арасында өмір сүруді түсінеді және біледі. Функционалды сауаттылықтың құрамдас бөліктерінің бірі-оқушылардың математикалық сауаттылығы. Математикалық сауаттылық-бұл адамның өзі өмір сүретін әлемдегі математиканың рөлін анықтау және түсіну үшін қажет. Математиканы қазіргі және болашақтағы шығармашылық,

қызығушылық танытатын және ойлайтын азаматқа тән қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін пайдалан алу қабілеті.

Функционалдық математикалық сауаттылықты қалыптастыру сабақтағы іс-әрекеттердің мазмұнына өзгерістер енгізуді талап етеді. Оқушы іс-әрекет процесінде ғана әрекет етуге үйрене алады, ал мұғалімнің сабақтағы күнделікті жұмысы және ол таңдаған білім беру технологиялары функционалдық сауаттылықты құрайды.

Оқу тапсырмаларының түрлері:

- қажетті мәліметтерді қамтитын тапсырмалар;
- қарама-қайшы деректері бар тапсырмалар;
- шешу үшін деректері жеткіліксіз тапсырмалар;
- көп нұсқалы тапсырмалар (бірнеше шешім нұсқалары бар).

Математикадан оқыту нәтижелеріне қойылатын қазіргі талаптар пәндік білімді меңгерумен қатар, оны күнделікті өмірлік жағдайларда, практикалық есептерді шешу кезінде қолдана білуді қамтиды. Математикалық білім мен дағдылар әртүрлі практикалық жағдайларда қолданылуы керек. XX ғасырдың көрнекті математигі Д.Полиа математиканы меңгеру тек стандартты ғана емес, сонымен қатар ойлаудың белгілі бір дербестігін, парасаттылықты, ерекшелік пен тапқырлықты қажет ететін есептерді шешу қабілеті деп жазды. Яғни оқушыны функционалды тұлға ретінде жан-жақты дамыту түптеп келгенде бүкіл мектептегі білім беру жүйесінің мақсаты болып табылады.

Практикаға бағытталған тапсырмалар оқушылардың математикалық сауаттылығын дамытудың маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Тәжірибеге бағытталған есептердің басқа математикалық есептерден ерекшеленетін де ескеру қажет. Мен 10-11 сыныпта «Нақты математика» модулі бойынша оқу үдерісіне тәжірибеге бағытталған тапсырмаларды енгізгенді дұрыс деп ойлаймын. Бұл тапсырмаларды сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады: білімді жаңарту, жаңа материалды меңгеру, бекіту, жүйелеу және жалпылау.

Айналадағы шындықпен әрекеттесе отырып, балалар материалды жақсы игереді және математикалық білімді күнделікті өмірде пайдаланудың алғашқы тәжірибесін алады, математикалық сауаттылық деңгейін арттырады.

Тәжірибеге бағытталған мәселелерді шешудің оң жақтарын атап өте аламын:

1. Оқушылардың жаңа білім алуға ынтасы артады;
2. Жаңа материалды неғұрлым мазмұнды игереді;
3. Шығармашылық және зерттеушілік әрекетке құштарлықтары артады;
4. Өз бетінше және топпен жұмыс істеу дағдыларын меңгереді;

5. Оқушылар математиканың күнделікті өмірде нақты пайда әкелетін ғылым ретіндегі маңыздылығын түсінеді.

Математика сабағында тәжірибеге бағытталған есептерді жүйелі түрде шешу оқушылардың математикалық сауаттылық деңгейін арттырып, жақсы нәтиже беретіні сөзсіз. Тәжірибеге бағытталған есептерді шешу оларды алғашқы бес тапсырмасы тәжірибеге бағытталған ҰБТ есептерін сәтті тапсыруға дайындап қана қоймайды, сонымен қатар математикалық білімді шынайы өмірде қолдануда да құнды дағдыларды береді. Осылайша, математикалық білім беруді дамыту және сапасын арттыру үшін оқушылардың математикалық сауаттылығын дамытуға баса назар аудара отырып, оқытудың жаңа әдістері мен формаларын іздеуді жалғастыруымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. – Астана, 2000.
2. Н. Кабушева «Математиканы деңгейлеп оқыту технологиясы» № 2., 2001 ж.
3. Рослова Л. О. Функциональная математическая грамотность: что под этим понимать и как формировать // Педагогика. 2018. № 10. С. 48–55.



ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ АУТОДЕСТРУКТИВТІЛІКТІ БОЛДЫРМАУ ЖАЙЛЫ АТА-АНАЛАРҒА КЕҢЕС

Баймагулова Шолпан Ануарбековна

Педагог-психолог

**«А.Көшкімбаева атындағы жалпы орта білім беретін
мектеп» КММ,**

Дөненбай ауылы

Аягөз ауданы, Абай облысы

Қазіргі әлемдегі жаһандық өзгерістерге орай әсіресе, білім саласы күрделі реформалардың өтпелі кезеңін бастан кешіріп жатыр. Бұған дәлел өмірдің экстремалды жағдайларының ауқымы мен жиілігінің арта түсуі. Қазіргі

әлемдегі экономикалық бытыраңқылық, шектен шыққан әлеуметтік дифференциация және моральдық құндылықтардың құнсыздануы біздің еліміздің қоғамдық санасына кері әсер етуі де мүмкін. Қоғамның бір бөлігінің рухани денсаулығының нашарлауы, қанағаттанбау, теріске шығару және өз болашағына сенімсіздік сияқты сезімдердің таралуы жасөспірім оқушыларға өмірдің мәнін жоғалтуға және мінез-құлықтың аутодеструктивті үлгісіне түсуге ықпал етеді. Бүгінгі таңда әлемде психосоматикалық аурулардың нақты эпидемиясы өтіп жатыр, оның орталық көріністерінің бірі суицид синдромы болып табылады. Алкогольдік сусындар мен есірткі сияқты заттар адамды өлтіреді немесе жасырын түрде баяу суицидке әкеледі. Мәселен, 17 жасқа дейін балалар егер алкогольді ішімдіктерді жиі тұтынса, алкоголизм қаупіне ұшырайды екен. Әлеуметтік детерминацияланған аурулар тарай бастады, бұл әртүрлі денсаулық проблемаларына өтіп, мезгілсіз өлімге әкеледі. Қазіргі білім беруде барлығына тақырып біреу, функционалды тұлға дайындау. Бұл тақырып тіпті мектеп пәндерінің барлық саласын қамтиды. Яғни, өмірге дайын, өмір сүруге қабілетті сауатты оқушыны дайындап шығару. Ал, суицидке бейім оқушының сана-сезімі, психологиясымен дұрыс жұмыс жасау ұзақ уақыт бойы өзекті болады, өйткені оның тамыры тым тереңде жатыр және алуан түрлі болып келеді, отбасындағы ішкі қайшылықтардан бастап елдегі және әлемдегі экономикалық және саяси жағдайға дейін оған әсер етеді[1].

Тіпті аутодеструктивті мінез-құлықтың алдын алудың қазіргі идеалды үш сатылы үлгісімен де, бәріміз бір дәрежеде жүйелі түрде бетпе-бет келуіміз мүмкін, өйткені қоғамда проблемалар бар, жоқ емес. Бүгін мен сіздермен жұмыс барысында кездескен мәселелеріммен бөліскім келеді. Менің ойымша, бұл жасөспірімдерге ғана емес, ата-аналарға да қиын өмірлік жағдайлардан шығу жолын табуға көмектесетін тиімді тәжірибе мен тренинг. Мектептегі аутодеструктивті мінез-құлықтың алдын алу тиімділігінің негізгі мәселелерінен бастайын.

Көптеген адамдар психологтың жұмысы шектеулі екенін сезген шығар. Себебі, бір ғана психологтың кеңесімен бала түзеліп кете қоймайды. Оған ата-ананың да көмегі керек. Білім беру саласында ұзақ жылдан астам қызмет етіп келе жатырмын. Педагог-психологтардың жұмысында шешуге тиісті бірнеше мәселелер бар. Мәселе шартты түрде үш санатқа бөлінеді: «Балалар», «Мұғалімдер» және «Ата-аналар». Бұл жағдайдың негізгі факторлары ретінде қазіргі қоғамды сипаттайтын жалпы әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, моральдық фон болып табылады. Осылардың әрқайсысының ерекшеліктерін ата-аналар қауымына түсіндіру арқылы өз баласына жанашыр болудың қажеттігін ескерткіміз келеді[2].

«Балалар» категориясы:

Жағдай	Шешім	Проблема
Психикалық ауру. Диагностика мінез-құлықтағы ауытқуларды анықтамайды.	Бақылау. Уақтылы анықтау, арнайы маманға жолдау. Мониторинг.	Бақылауды баламен тікелей жұмыс істейтін педагогтер ғана жүзеге асыра алады (егер ата-аналар проблеманың бар екендігіне мән бермесе)

Өзінің осалдығын анықтаудан қорқу, көмек сұраудан қорқу.	Бақылау. Көңіл-күйдің өзгеруін, эмоционалды реакцияны бекіту.	Бақылауды тек баламен тікелей жұмыс істейтін педагогтер, ата-аналар жүзеге асыра алады.
Мектеп мамандарына деген базальды сенімсіздік. Диагностикалау кезінде мазасыздықтың жоғары деңгейін байқайсыз.	Мамандармен жұмыс.	Сабақтағы агрессивті мінез-құлық көбінесе девиантты мінез-құлықтың себептерімен байланысты. Бар проблеманы кезінде байқамадыңыз. Мұғалімдердің мәселені шешу жолдары: тәртіптік жаза. Бұл дұрыс па деген мәселе туындайды.
Эмоционалды күйді манипуляциялау.	Жүйелі бақылау. Баламен және ата-аналармен әңгімелесу.	Әдетте, мұндай балалардың ата-аналарына келесі консультацияларға келуі қиын. Олармен сындарлы түрде тиімді диалогты қалпына келтіру де қиынырақ.

«Мұғалім» категориясы:

Егер біз «сынып жетекшісі» санаты туралы бөлек айтатын болсақ, онда көбінесе мынандай мәселе туындайды: бұл біздің шаруамыз, сыныптың жеке шаруасы, өзіміз шешеміз!». (Бірақ, бастарына іс түскен кезде, проблемалық жағдай туындаған кезде бағанағы көзқарастары өзгеріп кетеді «онымен бірдеңе істемізші, өтініш, ол бұзылды, бірақ, бұ кезде кейде тіпті кеш те болуы мүмкін).

Жағдай	Шешім	Проблемасы
Ерекше психологиялық қажеттіліктері мен ерекшеліктері бар бала (ПМПК қорытындысы жоқ).	Жеке қарым-қатынас жасау тәсілін қолдану керек.	Гуманистік педагогика тұрғысынан мәселені шешу үшін адамның рухани ойлау ресурстарының жетіспеушілігі. («Мен оған 3 қойып, құтыла салғаным артық, тәрбиелегім, оқытқым келмейді» позицияны таңдау оңайырақ). Адамгершілік тәсіл: гуманистік. Бала сабаққа кешігіп келсе, оған ұрыспай, қайта келгеніне қуану керек.
Тұрмыс, әл-ауқаты төмен отбасынан шыққан бала.	Жеке қарым-қатынас жасау тәсілін қолдану керек.	Білім беру мәселесі қорқыту арқылы тәрбиелеу бағытына құрылған («Мен қазір сені директорға айтамын немесе баян хат жазамын сен туралы, сені есепке қоятын болады!).
Айқын түрде кері негативті мінез-құлық анықталған өте мазасыз бала.	Жеке қарым-қатынас жасау тәсілін қолдану керек.	Жүйелі нұсқаулар арқылы жұмыс істеу керек, «жақсы» деген не және «жаман» деген не? Жаманды қалай жақсыға айналдырамыз.

«Ата-аналар» категориясы:

Жағдай	Шешім	Проблема
Баланың жасөспірім шағындағы, өтпелі кезең мәселелері. Жоғары мазасыздық.	Көмек, қолдау.	Баланың проблемаларын елемей және өзге үлкендермен бір сатыға қою. «Сен есейдің, қазірдің өзінде ересексің, өз проблемаларыңды өзің шешуді үйрен».
Толық емес отбасы/ жаңадан құрылған отбасы, онда балаға ешкім қарамайды. Баланың жоғары мазасыздығы.	Жаңа отбасылық рәсімдерді құру немесе ескілерін тиімді болса ғана сақтау.	Ата - ананың өзімшіл көзқарасы – «Маған қиын, отбасын асырау үшін көп жұмыс істеуім керек», «Мен онсыз да бала үшін жанымды қинап, жұмыс істеп жүрмін»
Психикалық аурулар. Психосоматика.	Мамандарға жүгіну.	Көзге көрініп тұрған проблеманы мойындамау

Егер міне, қоғамда педагогтермен қатар ата-аналар да белсенді түрде бірлесе жұмыс істесе, яғни өз баласына жанашырлық танытса, бұл жағдайда балалардың рухани жетілуі, ізденімпаздық көзқарасы, ағымдағы оқиғаларды салыстыруы және оларға объективті баға беру қабілеті жақсарып, осы жағдайда аутодеструкциядан (өзін-өзі жоюдан) сенімді қорғай алады. Осындайды ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының «Балам дейтін ел болмаса, елім дейтін бала қайдан шығады» деген нақыл сөзі ойымызға оралады. Шынында да, болашағымыз жастардың, қазіргі балалардың қолында екенін ұмытпайық. Қазіргі жағдайға байланысты «Білім беру ұйымдарындағы мектеп оқушыларының аутодеструктивті мінез-құлқының алдын алу» тақырыбында мектеп бағдарламасын әзірлеу қажеттілігі туындап-ақ тұр. Бағдарламаны іске асыру тетігін жүзеге асыру үшін әрбір бөлім бойынша бағдарламалық іс-шаралардың мерзімдері мен жауапты орындаушылары көрсетілген іс-шаралар жоспары айқындалуы тиіс. Ата-аналармен ақпараттық-ағартушылық жұмыстың мақсаты, отбасылық қатынастар мен отбасылық тәрбиедегі ықтимал бұзушылықтардың алдын алу болып табылады. Осы мақсатта ата-аналарға балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқындағы жағымсыз ауытқулардың не себептен пайда болатындығын түсіндіру қажет[3]. Мынандай кеңестерді ата-аналарға дәлқазір бергіміз келеді:

1. Егер сіздің балаңыз әлдебір топтарға қатысқан болса немесе оның интернеттегі парағының мазмұны сізді алаңдатса, бірнеше маңызды ережелерді есте сақтаңыз.
2. Ең алдымен мәдениетті қарым-қатынасты сақтаңыз. Баланы кінәлауға, онымен қарым-қатынаста шұқылана анықтауға, бірден тыйым салуға, оның бетіне қателігін айғайлап басуға тырыспаңыз және түсініктеме талап етуге асықпаңыз. Бұл әрекеттер оны сізден алыстатады, ол қосымша шаралар қолданады немесе сіздің әрекеттеріңіз өмірден кету туралы шешім қабылдауды тездетуі мүмкін.
3. Балаңыздың мінез-құлқына мұқият қараңыз. Оның кез келген өзгерістерін сіз ескеруіңіз керек. Есіңізде болсын, барлық балаларда мінез-құлықтың өзгеруі байқалады.
4. Мінез-құлық пен көңіл-күйдегі кез-келген кенеттен өзгерістер, әсіресе жақындарынан алшақтау, дөрекі сөздер, наразылық сияқты өзгерістер балалар компьютерде ұзақ уақыт отырғаннан, телефонға үнемі «сүңгіп», бір нәрсеге алаңдағаннан пайда болады, спортпен айналысу, кітап оқу, тіпті балық аулау, қозы бағу сияқты сүйікті іс-әрекеттеріне қызығушылықтарын жоғалтады, достарымен сөйлесуді тоқтатады[4].

Ата-аналар педагог-психологтармен терең қарым-қатынас орнатулары қажет. Олар ақпараттық-ағарту жұмыстарына белсене атсалысып, жасөспірімдердің аутодеструктивті мінез-құлық жұмысының ерекшеліктері туралы дәрістер мен семинарларға қатысқандары жөн. Әрине, бір ғана мақалада барлық әдіс-тәсіл, ескертпелерді қамту мүмкін емес. Дегенмен педагог-психологтардың барлық жұмысы жаман әдеттер мен мінез-құлықтың теріс ауытқуларының алдын алуға негізделетінін ұмытпау керек. Қазақта мақал бар: «Ауруын жасырған өледі» деген, сондықтан да ата-аналар педагог-психологтармен бірге үнемі белсенді түрде әлеуметтік-профилактикалық жұмысқа ерекше атсалысып отырулары қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 182 бұйрығы).
2. Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. Общее среднее образование. Основные положения.- Астана, 2006.- 64 с.
3. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования М., 1986г.
4. Зубарева Н.С. Педагогическая технология: путь в дидактику и практику обучения//Психолого-педагогические проблемы повышения квалификации работников образования. Межвуз. науч. труд Вып.3 в 2-х ч, Ч1 М., 1994г. С.36-41.

СӘКЕН СЕЙФУЛЛИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТУҒАН ЖЕР ТАҚЫРЫБЫ

**Тургунбаева Айнура Естаевна,
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
Лозовое ауылының жалпы орта білім беретін мектебі,
Лозовое ауылы,
Жақсы ауданы,
Ақмола облысы.**



Сәкен Сейфуллин - қазіргі қазақ әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі, ақын, драматург, публицист және мемлекет қайраткері. Бүгінде Сәкен Сейфуллиннің есімі мектептер мен жоғары оқу орындарына, Қазақстанның орталық көшелеріне берілген. Еліміздің қалаларында Сәкен Сейфуллинге арнап ескерткіштер тұрғызылды, мұражай үйі Астанада орналасқан. Мұражайға оның жұбайы мен туыстары ұсынған жеке заттары қойылған. 2004 жылы ақынның туғанына 110 жыл толуына орай Қазақстанның почта маркасы шығарылды. Сәкен Сейфуллиннің шын есімі Сәдуақас, 1894 жылы қазанның 15-і күні бұрынғы Ақмола облысы, Ақмола уезі, Нілді болысының Бірінші ауылында туған. 1938 жылы 25 ақпанда «Халық жауы» ретінде атылған. Қазақта ол туралы «Сұлу Сәкен» деген де әдемі теңеу қалыптасқан. Сәкен Сейфуллин шынында да ақын болуымен қатар, өте көрікті, әдемі адам болған екен. Сарыарқаның сағым даласы, мөлдір суы, сылдырай ағып, бұрандай төгілген өзендері алыстан назар аударатыны хақ. Нұра мен Есіл қыздың өрген қос бұрымындай десек, Аба, Ор тауының саласы – болашақ ақынның балалық шағы өткен, жаз жайлауын тамашалап, алтыбақанмен тербеле өлең оқыған жері. Бала кезінен Сарыарқаның ұзақ дауылды түндерінде батырлар жырын естіп, қиял-ғажайып, ерлік оқиғаларды, ән мен күй тыңдап өскен Сәкен Сейфуллин тумысынан өте талантты еді. Ұлдарына Сейфолла әкесі мен Жамал анасы азан айтып кеткен Сәдуақас есімі берілген еді. Болашақ ақынның қайратты, мықты болып өсуіне сөзге шешен, домбырашы, аңшы Сейфолланың мінезі әсер етеді. Сондай-ақ, бала анасы Жамалдың ертегілерін тыңдаудан жалықпайды. Өміріндегі қиын да өтпелі кезеңдерге қарамастан Сәкен Сейфуллин шығармашылықпен айналысуды да ұмытпауы осы себепті еді.

1922 жылы ол Орынборда «Асау тұлпар» атты өлеңдер жинағын, «Бақыт жолына», «Қызыл сұңқарлар» пьесаларын бастырып шығарады. 1924 жылы «Домбыра», 1926 жылы «Экспресс», 1928 жылы «Тұрмыс толқынында», 1929 жылы «Көкшетау» өлең-поэмалар жинақтары, 1927 жылы «Тар жол, тайғақ кешу» атты тарихи мемуарлық романы мен «Жер қазғандар» повесі баспадан шығады [1].

Сәкен лирик ақын ретінде халыққа танымал. Ол туған даланың табиғатын, Көкшетаудың көрікті жерлерін адамның ішкі сезім күйлерімен астастыра суреттеп жазады. Адал махаббатты жырына қосып, өмірге деген махаббатты, табиғатқа деген құрметті насихаттап «Аққудың айырылуы», «Лашын әңгімесі», «Ақсақ киік», «Сыр сандық», «Отарба терезесіне» деген сияқты көптеген туындыларын жазды. Сәкен өзі де сұлу адам, туған жерінің әсемдігін сүйді. Аққу, киік бейнелері оның ішкі сезімімен астасып жатқандығы еді. Сәкен жан-жақты талант иесі. Ол поэзия ғана емес, проза, драматургия, әдеби сын, әдебиет зерттеу саласында да елеулі еңбек сіңірді. «Тіршілік», «Еңбекші қазақ» газеттерінде, «Қызыл Қазақстан» журналында көптеген публицистикалық мақалалары жарияланған. Жазушы халықаралық жағдай мен елдің ішкі өмірінің өзекті мәселелеріне үнемі үн қосып отырады.

Сәкен – қазақ халқының аспан әлеміндегі аса көрнекті дарынды тұлға. Ол өз халқын риясыз сүйген, бар күш-жігерін солардың игілігіне жұмсаған Сәкен Сейфуллин – мәңгілік халықпен бірге болатын, халық жадында өзіне деген терең құрметті қалдырған тұлға. Қазақтың ұлы ақыны Сәкен Сейфуллиннің көптеген шығармалары – ғажайып табиғат суреттері мен туған жерінің қайталанбас әсем көрінісі, өйткені ақын табиғатты көркем суреттеумен қатар, оны қазақтың өмірі мен мінез-құлқымен байланыстыра жырлағанды жақсы көрген. Мысалы, «Көкшетау» поэмасын алып қарайық. Поэманың лирикалық басты

қаһарманы – Көкшетау. Барлық оқиғалар «Оқжетпес», «Жұмбақтас» арқылы анық суреттеліп, Көкшетаудың бейнесін ашуға және нығайтуға ықпал етеді:

Арқаның кербез сұлу Көкшетауы
Дамылсыз сұлу бетін жуған жауын.
Жан-жақтан ертелі кеш бұлттар келіп,
Жүреді біліп кетіп есен-сауын.
Сексен көл Көкшетаудың саясында.
Әрқайсы алтын кесе аясында,
Ауасы дертке дауа, жұпар иісі—
Көкірек қанша жұтса, тоясың ба?
Ырғалған көкке бойлап қарағайы,
Қасында көк желекті аппақ қайың.
Жібектей желмен шарпып төңіректі
Балқытып мыс қылады иіс майы.

Сәкен Сейфуллиннің «Көкшетау» поэмасы мәдени мұрамызға енген биік шығарма. Композициясы күрделі, көркем бейнелі шығарма бірнеше сюжеттік желіден тұрады. Автор табиғатты, туған жердің көрінісіне, адам мен табиғатты Абылай хан заманымен салыстыра отырып, қазақ еліне жан-жақтан жасалған қысым туралы шебер суреттейді. «Оқжетпес», «Жұмбақтас» аңыздары – бұл тарауларда ақын сол дәуір шындығын, ондағы ел арасындағы қарым-қатынасты, халыққа пайдалы немесе пайдасы жоқ адамдардың, тұлғалардың образдарын ашады. Қазақ ханы Абылайдың қалмақты жаулап алуын көрсете келе, бір эпизодты табиғатпен астастыра айта отырып, автор сол арқылы хандар мәселесіне халықтың көзқарасын көрсетеді. Өлеңнің сюжеті қазақ жеріндегі басып алу саясаты кезінде қолға түскен тұтқын қыздың және оның тағдыры төңірегінде өрбиді[2].

Сәкеннің «Жеке батыр» осындағы туындысы да халыққа кеңінен танымал. Бұнда да тау аясында қалғып кеткен батырдың көрінісі, тірлігі, ойы берілген:

Болыпты баяғыда Жеке батыр...
Тау бағып жатады екен тігіп шатыр.
Бір күні қарауылда қалғып кетіп,
Сол батыр бүгінгеше ұйықтап жатыр.
Сол батыр осы күні бір үлкен тау,
Көз жұмған көкке қарап сыры үлкен тау.
«Ұйықтаған батыр» дейді таудың атын,
Адамша көлбеп жатқан қыры үлкен тау.
Батырдың қырыққа таяу келген жасы,
Денесі биік жота, таудай басы,
Сақалы төсін жапқан, қыр мұрынды,
Киюлі баста жатыр дулығасы.

Сәкен қарбалас, аласапыран күндері тынышталып, бейбіт өмір арнасына түскен уақытта негізгі өмірлік мұраты қаламгерлік екенін әбден ұғынады. Барлық қайрат – күшін, жігерін көркем сөзбен тудырып, туған жерін көркем бейнелеуге жұмсайды. Оның қаламынан туған зерттеу еңбектері – қазақ фольклоры мен әдебиетінің көп материалдарын жүйелеп, озық әдебиеттану принциптері негізінде жазылды. Мұндай зерттеулермен тіпті қазіргі таңда да ешкім құлық беріп, айналыса қоймасы анық[3].

Танымдық – тәрбиелік мәні жоғары туындылар ретінде оның поэмалары халық арасында жоғары бағаланды. Композитор ретінде Сәкен Сейфуллин қазақтың жаңа музыкасының дамуына өзінің тамаша әндерімен үлес қосты. Қазақ халқында күні бүгінге дейін Сәкеннің әндері сақталып, дәстүрлі әншілердің орындауында айтылып жүр. Ақынның ең атақты «Тау ішінде», «Көкшетау», «Біздің жақта», «Сыр сандық», «Ақсақ киік» сынды әндерімен қатар,

«Бабаларыма», «Жас қазақ марсельезасы», «Анаға», «Ұйқыдағы ару», «Лашын құс», «Біздің ауыл», «Кәмила» атты әндері бар. Сәкеннің «Біздің жақта» әні өте танымал, бұл әнде Сәкен өзінің туған жері Жаңаарқаны бейнелейді:

Шалқыған біздің жақтың көлдері бар,
Ағашты биік таулы жерлері бар.
Өзен, су, көлдер жайлап, тау қыстайтын,
Меймандос, берекелі елдері бар.
Думанды шалқар көлдері-ай,
Еркін дала белдер-ай –деген көркем бейнелеген жолдары тыңдаушысына

ерекше әсер етеді.

«Тау ішінде» әні қандай Сәкеннің, шіркін, адамды сағындыра түседі:

Мен келем тау ішінде түнделетіп,
Аймақты күңіrentіп өлеңдетіп.
Астымда ақ боз атым сылаң қағып,

Жалтақтап құлақтарын елеңдетіп, – дей келе «Сүмбіл шаш» деп қазақ қызына әдемі теңеу айтады.

Музыкалық зерттеуші Борис Ерзакович: «Қазақ әндері мен күйлерін зерттеуші, Қазақ КСР Халық әртісі А.Затаевич өзінің «Қазақ халқының 1000 әні» атты кітабында Сәкен Сейфуллиннің халық әншілерін табуға қалай көмектескенін айтып берді, деп жазған[4].

Айта кетейік, Сәкен Сейфуллин – Қазақстан Жазушылар одағының негізін қалаушы. Алғашқылардың бірі болып Қырғыз (Қазақ) АКСР Халық Комиссарлар Кеңесінің төрағасы болды. 1918 жылы Ақмолада өткен Кеңестердің 1-ші округтік съезінің жұмысына белсене қатысады. Ол аудандық депутаттар Кеңесі Президиумының мүшесі болып сайланып, халық ағарту ісіне жетекшілік етті. 1918 жылы маусымда Ақмолада контрреволюциялық төңкеріс болады. Сәкен депутаттар кеңесінің басқа мүшелерімен бірге Ақмола түрмесінің, атаман Анненковтың «өлім вагондарының» және Омбы концлагерінің тұтқынына айналады. Омбыда Колчак түрмесінен 3 сәуірде қашып құтылып, шілдеге қарай туған ауылына әрең жетеді. Азамат соғысынан кейін әртүрлі мемлекеттік қызметтерде жұмыс істейді. 1922 жылы желтоқсанда РСФСР Қырғыз (Қазақ) АКСР-нің III съезі Республика Халық Комиссарлар Кеңесінің Төрағасы (Қазақстан үкіметінің басшысы) болып сайланды. Республиканың жоғары оқу орындарында қызмет атқара отырып, Сәкен жоғары білікті ұлттық кадрларды даярлауға зор үлес қосқан педагогикалық та еңбегі бар. Сәкен Сейфуллин жоғарыдағы мемлекеттік қызметтерін әдеби қызметімен ұштастырып отырды. 1934 жылы Бүкілодақтық Кеңес жазушыларының бірінші съезінің жұмысына қатысты. 1936 жылы Қазақ жазушыларының арасынан тұңғыш рет Еңбек Қызыл Ту орденімен марапатталады. 1937 жылы 24 қыркүйекте оны НКВД тұтқынға алып, түрмеде азаптап, тістерін, тырнақтарын, бір кездегі әдемі мұртын тістеуікпен жұлып алады. 1938 жылы 25 ақпанда РСФСР Қылмыстық кодексінің арнайы баптары бойынша үкім шығарылып, 1938 жылы 25 сәуірде сағат 16:40-та Алматыдағы НКВД түрмелерінің бірінде «Халық жауы» ретінде атылады. Ал, 1957 жылы 21 наурызда КСРО Жоғарғы Сотының Әскери алқасы қылмыстық құрамының жоқтығына байланысты ақтады. Міне, қарап отырсақ өмірі қандай қиындықта өтсе де, Сәкен Сейфуллин еліне, қазағына қалтықсыз еңбек сіңіруді тоқтатпаған. Соңынан қаншама әдеби мол мұра қалдырды. Оның ең жақсы көретіні туған жерінің табиғаты еді, себебі, өзі де сол табиғаттың ең бір сұлу, сырлы да нұрлы сыйы болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.«Егемен Қазақстан» №368 (25765) 07 қараша, 2009 жыл.
- 2.Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. - Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010
3. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы. 7 том
4. Қазақ әдебиеті энциклопедия «Білік» баспа үйі, Алматы, 1999 ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

**Маликова Сауле Турсиновна,
Абай облысы білім басқармасының
Аягөз ауданы білім бөлімінің
«Тарбағатай жалпы орта білім беретін мектебі» КММ**



Педагогика әрқашан «Балаларды қалай тәрбиелеуге және оқытуға болады?» деген сұраққа жауап іздейді. Осы мақсатта тәрбиелеу мен оқытудың әртүрлі әдістері үнемі заман талабына сай жасалады. Кезінде оқу процесін ұйымдастырудың озық үлгілері мәселесімен қазақ халқының ұлт ұстазы Ыбырай Алтынсарин айналысса, Ахмет Байтұрсынұлы «Әліппенің» жаңа үлгісін жасады. Сондай-ақ, әлемдік деңгейдегі Я.А. Коменский, Р.Штайнер, Л.С. Выготскийлер педагогика мен психологияның көптеген бағыттарын ашты. Осы әлемге әйгілі тұлғалардың барлығы білім, білік, дағдыларды дамыту жүйесін түрлендіруді алғаш бастағандар. Инновациялар өздігінен пайда болмайды, олар жеке мұғалімдердің және тұтас ұжымдардың ғылыми ізденістерінің, озық педагогикалық тәжірибесінің нәтижесі болып табылады. Бұл процесс өздігінен болуы мүмкін емес, оны үнемі жетілдіру керек. Ең алдымен, инновациялық білім беру технологиясы дегеніміз не? Осыған тоқталайық. Бұл бір-бірімен байланысты үш компоненттен тұратын кешен:

1. Оқушыларға берілетін заманауи мазмұн пәндік білімді меңгеруді емес, қазіргі заман талабына сай құзыреттіліктерді дамытуды көздейді.
2. Заманауи оқыту әдістері материалды енжар қабылдауға ғана емес, оқушылардың өзара әрекетіне және оқу процесіне қатысуына негізделген құзіреттілікті дамытудың белсенді әдістері болып табылады.
3. Қашықтықтан оқытудың артықшылықтарын тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін ақпараттық, технологиялық, ұйымдастырушылық және коммуникациялық компоненттерді қамтитын заманауи оқыту инфрақұрылымы.

Білім берудің инновациялық технологияларының басты мақсаты-адамды үнемі өзгеріп отыратын әлемде өмір сүруге дайындау. Бастауыш сыныпта мұғалімдер баланы оқуға, санауға және жазуға үйретіп қана қоймай, сонымен қатар жаңа дағдылардың екі тобын сіңіруі керек. Біріншісіне, оқу қабілетінің негізін құрайтын әмбебап оқу әрекеттері тобы жатады: шығармашылық мәселелерді шешу дағдылары және ақпаратты іздеу, талдау және түсіндіру дағдылары. Екіншісіне, балалардың оқуға деген ынтасын қалыптастыру, оларға өзін-өзі ұйымдастыруды және өзін-өзі дамытуға көмектесу жатады[1].

Мұғалімдердің жаңа білім беру технологияларын игеруі қазіргі заманның басты талабы. Қазіргі уақытта бастауыш сынып оқушыларымен педагогикалық технологиялар арқылы оқытатын белсенді жұмыс түрлері өте көп. Олардың ішіндегі ең тиімдісін қалай анықтауға және таңдауға болады?

Осыдан келіп, менің педагогикалық қызметімнің мақсаты мен міндеттері шығады: Инновациялық технологияларды қолдану арқылы білім беру процесінің тиімділігін арттыру. Қазіргі білім беру технологияларын жіктеу, менің қызметімде қолданылатын білім беру технологияларын талдау ең тиімді инновациялық технологияларды анықтау. ңыз. Жарияланған тақырып бойынша материалды зерттей отырып, мен қазіргі уақытта мектеп білімінде әртүрлі педагогикалық инновациялар қолданылады деген қорытындыға келдім[2].

№	Инновациялық технология	Технологияның мән-мағынасы
1	Ақпараттық-коммуникативтік технологиялар	Бұл технологияға үлкен мән беріледі, өйткені оқушы ақпаратты білуі керек, оны қолдана білуі керек, шешім қабылдау үшін қажет нәрсені таңдай білуі керек, ақпараттың барлық түрлерімен жұмыс істеуі керек және т.б. бүгінгі таңда мұғалім ақпараттық қоғамда ол бұрынғыдай білімнің жалғыз тасымалдаушысы болуды тоқтататынын түсінуі керек. Кейбір жағдайларда оқушы өзінен гөрі көбірек біледі және қазіргі мұғалімнің рөлі ақпарат әлеміндегі жетекші рөл болып

		табылады.
2	Тұлғаға бағытталған технологиялар	Тұлғаға бағытталған технологиялар баланың жеке басын тұлға ретінде дамуы мен табиғи мүмкіндіктерін жүзеге асыруы үшін қолайлы. Жанжалсыз және қауіпсіз жағдайларды қамтамасыз ете отырып, бүкіл мектептегі білім беру жүйесінің орталығына баланың білім алуын қояды. Бұл технологиядағы баланың тұлғасы тек пән игерушісі ғана емес, сонымен қатар басымдылық субъектісі болып табылады; ол қандай да бір дерексіз мақсатқа жету құралы емес, білім беру жүйесінің мақсаты. Ол оқушылардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес жеке білім беру бағдарламаларын меңгере алуларында көрінеді.
3	Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы	Сыни тұрғыдан ойлау – бұл кез келген тұжырымға сыни көзқараспен қарауға, ешнәрсені дәлелсіз қарапайым деп қабылдауға емес, сонымен бірге жаңа идеялар мен әдістерге ашық болуға көмектесетін ойлау түрі. Сыни тұрғыдан ойлау – таңдау еркіндігінің, болжау сапасының және өз шешімдері үшін жауапкершілігінің қажетті шарты. Технологияның мақсаты: оқушыны өз бетімен ойлауға, түсінуге, негізгі нәрсені анықтауға, оның өзі үшін қандай жаңалық ашқанын басқалар білуі үшін ақпаратты құрылымдауға және беруге үйрету.

Мен өз қызметімнің негізінде инновациялық технологияларды пайдалана отырып, жүйелік-белсенділік тәсілін қолданамын. Оқушылардың өзіндік оқу әрекеті осы тәсілдің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Мен сабақтарды мына қағидалар бойынша құруға тырысамын:

- Проблемалық жағдайды тудыру;
- мәселені тұжырымдау (мәлімдеу).
- есептерді шешу: жорамал жасау;
- гипотезаны негіздеу және дәлелдеу;
- шешімнің дұрыстығын тексеру және жаңа білімді ашу
- жаңа білімді қолдану

Сабақта мен балаларға оқу іс-әрекетінің мақсатын, яғни олар не істеп жатырмын және не үшін жасап жатырмын деген мәселелерді түсінуге, сұрақтарын қоюға, гипотезаларды алға қоюға, дәлелдеуге және тексеруге, әртүрлі дереккөздерден қажетті ақпаратты табуға үйретемін. Мен бастауыш сынып оқушыларының пассивті тыңдаушы болып қалмай, білім беру мәселелерін белсенді зерттеушілерге айналуын қамтамасыз етуге тырысамын. Балаларға оқу дегеніміз - бұл жай ғана ережелер мен формулалар емес, бұл, ең алдымен, әлемді және өзін-өзі танудың қызықты және шексіз процесі екеніне сендіруге тырысамын.

Өнімді оқу технологиясын пайдалана отырып, балалардың дұрыс оқу әрекеті дағдыларын қалыптастырамын. Бұл технология оқудың нақты әдістерінің көмегімен оқырманның мәтінді толық қабылдауын және түсінуін, мәтінге және оның авторына қатысты белсенді оқу позициясын қамтамасыз етеді. Ол коммуникативті әмбебап тәрбиелік әрекеттерді, оқылғанды түсіндіру және өз ұстанымын тұжырымдай білуді, әңгімелесушіні (авторды) барабар түсінуді, әдеби, оқу және ғылыми мәтіндерді дауыстап және үнсіз саналы түрде оқи білуді қалыптастыруға бағытталған. Танымдық әмбебап оқу әрекеттері, мысалы, мәтіннен ақпаратты алу мүмкіндігін де кеңінен қарастырады[3].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 182 бұйрығы).
2. К.Бержанов, С.Мусин. Педагогика тарихы. - Алматы: Мектеп, 1972.
3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

**Сагандыкова Карлыгаш Оразовна,
балабақша тәрбиешісі**

**Абай облысы білім басқармасы,
Курчатов қаласы білім бөлімінің
«Журавушка» балабақшасы»**

мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорны



Бүкіл білім беру жүйесін қайта құру процесі мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды ұйымдастыруға жоғары талаптар қоюда. Және бұл процеске жаңа әрі тиімдірек психологиялық-педагогикалық тәсілдерді іздеу де бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр. Мектепке дейінгі білім беруді дамыту және оны жаңа сапалық деңгейге көтеру үшін инновациялық нысандарды, әдістерді, құралдарды және инновациялық технологияларды дамытпай жүзеге асыру мүмкін емес. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекеті оқу-тәрбие процесінің қажетті бөлігі болып табылады. Инновацияларды енгізу тәрбиешілердің өз қызметін өзгермелі жағдайларға бейімдеуді және оқу үдерісінде стандартты емес әдістемелерді қолдану қажеттілігін білдіреді. Мұғалімнің жұмысы тек ескі және дәлелденген әдістермен шектелмеуі керек деп ойлаймын.

Қазіргі түсінікте инновация – «бір нәрсенің жаңа формаларының немесе элементтерінің көрінісі». Инновацияның синонимі – «жаңашылдық» ұғымы. Тәрбиешінің инновациялық іс-әрекеті – дамытушылық сипаттағы жаңалықтарды меңгеруге кірісу, оқу процесіне жаңа формаларды, әдістерді, тәсілдерді, құралдарды, технологияларды, бағдарламаларды енгізу. Егер сіз жақсы тәрбиеші болсаңыз тәжірибеде қолданыңыз және оқыңыз, жеке тәжірибеңіз бен біліміңізді пайдаланыңыз. Инновацияларды қолданудың мақсаты – мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында балалардың, ата-аналардың, педагогтар мен мамандардың физикалық, рухани, психо-эмоционалды саулығына орай, тұлғааралық және топтық дамытушылық өзара әрекеттесуіне жағдай жасауға мүмкіндік беретін тұлғаға бағытталған білім беру ортасын құру[1].

Тапсырмалар:

- ❖ мектеп жасына дейінгі балалардың бойында шығармашылықпен ойлай алатын әлеуметтік және тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеу;

- ❖ мектеп жасына дейінгі балаларда бастамашылдықты, ізденімпаздықты, еріктілікті, шығармашылықпен өзін-өзі көрсету қабілетін дамыту, әр түрлі қызмет түрлерінде балалардың коммуникативтік, танымдық, ойын және басқа да белсенділігін ынталандыру;

- ❖ қоғамда тұлғаның табысты әлеуметтенуіне және зияткерлік ойлауы мен шығармашылық қиялының деңгейін арттыруға бағытталған заманауи инновациялық технологияларды қолдануда балалардың дағдыларын дамыту.

Ойын – мектеп жасына дейінгі кезеңдегі жетекші әрекет. Ойынның даму мүмкіндігі оның табиғатында жатыр. Ойынның педагогикалық құндылығы оның ең күшті мотивациялық факторға айналуында, яғни баланың жеке көзқарастары мен мотивтері басшылыққа алынады. Менің жұмысымда қолданатын ойын технологиялары:

М.Монтессори әдісіне негізделген ойындар. Қысқаша айтсақ, Монтессори әдісі дегеніміз не? Монтессори әдісі баланы табиғи жағдайда бақылап, оны сол қалпында қабылдауға негізделген. Монтессори педагогикасының негізгі қағидасы – баланы өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі дамытуға ынталандыру. Әдістің ұраны: «Маған мұны өзім жасауға көмектес». Монтессоридің өзі арнайы дайындалған ортада баланы дидактикалық дамытудың педагогикалық жүйесін атады. Бала өзін-өзі оқытып, тәрбиелеу үшін оны жазалаудың да, мадақтаудың да қажеті жоқ, оған уақытында қажетті жағдай жасап, оның санасына энергия беру қажет. Монтессорише оқыту дегеніміз:

1. Даму ортасын құру;

2.Балаларыңызбен бірге бірнеше анық және қарапайым ережелерді ұстаныңыз;

3.Қажет болмаса немесе талап етпесе, процеске араласпаңыз, тек балаларды бақылаңыз.

Барлығы өте қарапайым және өмірлік маңызды қағидаттар. Ересек адам тәртіп орнатады, ал бала осы тәртіп аясында дамиды, бірақ оны жеке қажеттіліктеріне сәйкес тек өз ырғағы мен қарқыны арқылы көрсетеді. Бұл талаптардың барлығы мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес келеді[2].

Kaue Honeysomb - «Кайенің бал ұясын» өнертапқыш Виктор Кайе ойлап тапты. «Кайе ұяшықтарын 3 жастан асқан балалармен жеке немесе топтық ойын үшін пайдалануға болады. Бұл көп функциялы, ауыспалы дидактикалық ойын жүйесі. Бұл ойын жүйесін үйде де, топта да жобалау, түрлендіру, балалар дизайны саласында тәжірибе жасау, геометриялық пішіндерді жасау, домино ойнау үшін пайдалануға болады.

Мен осы ойын технологиясына тоқтадым, себебі ол:

1. Балаларда логикалық, шығармашылық, ассоциативті ойлау мен сенсомоторлық үйлестіруді қалыптастырады.

2. Қиял, ой, көздің қырағылығын шығармашылық түрде жетілдіріп, даралық, топпен жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі.

3.Ұқыптылық, жинақылық, табандылық, шыдамдылық сияқты қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді.

4. Сыртқы дүниені мағыналы қабылдауға, жазықтықта және кеңістікте бағдарлануға, композиция, пропорция, симметрия, пішін және сұлулық сезімін дамытуға ықпал етеді.

5. Балалардың зияткерлік дамуы орын алатын сындарлы іс-әрекетті қалыптастырады.

6. Жинақ балаларға дидактикалық тапсырмаларды қоюға мүмкіндік береді.

7. Байқаулар, жарыстар, турнирлер өткізуге болады.

Larbook - балалармен жұмыс істеудің тағы бір инновациялық түрі. Лэпбук - қалталары, кірістірілген терезелері бар қолдан жасалған интерактивті қалта, оны балалар өз бетімен жылжытуға, ашуға, бүктеуге, оқуға және қосуға болады. Лэпбук белгілі бір тақырып бойынша материал жинайды және балалар ойын түрінде жаңа білім алады. Лэпбук – бұл балалардың белгілі бір тақырыпты оқу барысында жасайтын танымдық әрекетінің белгілі бір кезеңі, оқытудың көрнекі – практикалық әдісі[3].

Балалардың әртүрлі қалыптасуы деңгейі бар, сондықтан мен олардың мотивациясы үшін мен өз жұмысымда үй ойындарын қолданамын: ақылды текшелер, оқу кітаптары, киім ілгіштері бар ойындар, әр түрлі театр түрлері және т.б. Бос емес тақта - бұл даму тақтасы. Бұл Мария Монтессори ойлап тапқан тақта. Естеріңізге сала кетейін, оның негізгі әдісі балалардың дербестігі - олардың дамуының кілті. Busyboard - әртүрлі құлыптар мен ысырмаларды ашу және жабу дағдыларын дамытуға арналған. Құлыптарды қайта-қайта ашып-жаба отырып, бала механизмді жеңе алған сайын қуанышқа бөленеді. Модульмен жұмыс қол-көз координациясын жақсартады, себеп-салдар байланысын қалыптастырады және баланың эмоционалдық-еріктік саласын қалыпқа келтіреді. Бизиборд қазақшаға бос емес тақта деп аударылады. Кішкентай саусақтар резеңке шарларды, пластикалық дөңгелектерді, киізді, жүннен тоқылған тоқыма және ішекті моншақтарды жақсы сезінеді. Бұл заттардың әрқайсысы нәрестеге жаңа сезімдер береді және оның айналасындағы әлем туралы түсінігін әртараптандырады. Саусақ моторикасы дамиды. Бір орында тұрмай, жаңа мақсаттар қойып, соған жетуге ұмтылу өте маңызды – бұл баланың да, тәрбиешінің де тұлғалық дамуының негізгі тетігі[4].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбілова Г. Қазақ балалар ойындары, 2001 ж.
2. Коджаспирова Г.М., Петров К.В. Технические средства обучения и методика их использования. – М.: Академия ИЦ, 2008.
3. Венгер Л.А. Қабілеттер педагогикасы. - М., 1973 ж.
4. Дуброва В.П. Мектепке дейінгі мекемеде әдістемелік жұмысты ұйымдастыру. М., 1995 ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

**Ержанқызы Жансая,
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
«К.Бозтаев атындағы қазақ мектеп-гимназиясы»
Абай облысы, Аягөз қаласы**



Мемлекеттік стандарт бойынша соңғы екі онжылдықта білім саласында көп нәрсе өзгерді. «Қарапайым сабақты қалай ерекше ету керек, қызықсыз материалды қалай қызықты ету керек, қазіргі балалармен заманауи тілде қалай сөйлесу керек?» деген сұрақтар төңірегінде бүгінде ойланбайтын мұғалім жоқ. Және бұл кездейсоқ емес. Өмірге деген жаңа көзқарас мектепке де жаңа талаптар қояды. Оқытудың тәсілін өзгертудің уақыты келді, оның ортасында мұғалім емес, оқушының өзі тұруы керек. Оқытудың әртүрлі әдістерін сауатты қолдану ғана оқушылардың өздерін білім алуға итермелейтін жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Бұл балалардың мектептегі барлық пәндер бойынша оқу материалын қабылдауда және оқуда елеулі қиындықтарға жиі ұшырауымен байланысты. Мектептегі оқытудың инновациялық әдістері-бұл белгілі бір білім көлемін игеру ғана емес, сонымен қатар қызметтің әмбебап тәсілдерін игеру, баланы өзінің шығармашылық қабілетіне және тиімді әрекет ету қабілетіне сүйене отырып, кейіннен өзі құра алатын және өзгерте алатын әдістер арқылы міндеттер мен мәселелерді шешуге үйрету.

Дәстүрлі оқыту әдістері.

Оқытудың екі дәстүрлі әдісі ерекшеленеді:

1. Репродуктивті
2. Түсіндірме-иллюстрациялық.

Репродуктивті оқыту әдісі оқушылардың шығармашылық принциптерін дамыту үшін қолданылады, оқушыларға белгілі ақпаратты алуға итермелейді. Бірақ, репродуктивті әдіс оқушылардың ойлауын, олардың шығармашылық әлеуетін толық дамыта алмайды.

Түсіндірме-иллюстрациялық әдіс-мұғалім дайын ақпаратты әртүрлі тәсілдермен жеткізеді, ал оқушылар бұл ақпаратты қабылдайды, біледі және есте сақтайды. Мұғалім ақпаратты ауызша сөз, баспа сөзі, көрнекі құралдар, іс-әрекет тәсілдерін практикалық көрсету арқылы жеткізеді.

Осылайша, дәстүрлі әдістердің екеуі де оқушыларға дайын білім беруді қамтиды. Бұл әдістердің көптеген кемшіліктері бар:

1. Жадқа жүктеме.
2. Оқушылардың төмен дербестігі.
3. Назар аудару.
4. Материалды толық игермеу.
5. «Ойлана» алмау және өз бетінше шешім қабылдау.
6. Білімнің орташа көлемі.
7. Материалды зерттеудің орташа қарқыны.

Оқытудың инновациялық әдістері

Бұл әдістерге оқытуда қолданылатын белсенді және интерактивті формалар жатады.

Белсенді формалар оқушының мұғалімге және онымен бірге білім алатындарға қатысты белсенді ұстанымын қамтамасыз етеді. Сабақ барысында оларды қолдана отырып оқулықтар, дәптерлер, компьютер, яғни оқыту үшін қолданылатын жеке құралдар қолданылады.

Интерактивті әдістердің арқасында басқа оқушылармен ынтымақтастықта білімді тиімді игеру бар. Бұл әдістер оқытудың ұжымдық түрлеріне жатады, мысалы:

- шығармашылық сипаттағы жаттығулар;
- топтық тапсырмалар;
- білім беру, рөлдік, іскерлік ойындар;
- сабақтар-экскурсиялар;

Оқыту әдістері-бұл мұғалім мен оқушылардың оқу міндеттерін шешуге бағытталған бірлескен іс-әрекетінің тәсілдері.

1. Шығармашылық ойлауды дамыту технологиясы.

Сыни тұрғыдан ойлау қызығушылық танытуды және зерттеу әдістерін қолдануды білдіреді: сұрақтар қою, жауаптарды жүйелі түрде іздеу. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы- бұл үш кезеңнен тұратын сабақ құрылымы: «шақыру», «түсіну», «рефлексия» кезеңдері. Әр кезең әртүрлі әдістердің үлкен бөлігін қамтиды, олардың арасында сіз әрқашан жеке оқыту стиліне сәйкес келетін өзіңізге қатыстыны таба аласыз. Сабақта сыни тұрғыдан ойлауды дамыту әдістерін қолдану оқушыларда келесі дағдыларды дамытуға көмектеседі:

- ✓ оқығанын және естігенін түсіну;
- ✓ мәтінді басқа адамдармен бірге талдау;
- ✓ оқу үшін жазу;
- ✓ топта зерттеу жұмысын жүргізу;
- ✓ алған білімдерін өмірде қолдану.

2. Жұптар мен топтар. Бұл әдіс оқушыларға белсенді қатысуға және өзара әрекеттесуге көбірек мүмкіндік береді. Жұптық және топтық жұмыс балаларда ортақ мақсатты қабылдау, жауапкершілікті бөлісу, ұсынылған мақсатқа жету жолдарын келісу, өз іс-әрекетін серіктестерінің әрекетімен байланыстыру, мақсат пен жұмысты салыстыруға қатысу қабілеттерін дамытады. Сабақтың тақырыбын пысықтау үшін ауыспалы немесе тұрақты құрамдағы топтар үшін «Ұялар» және «Визиттік карточкалар» әдістері қолданылады.

3. Жоба әдісі. Балалардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарына негізделген әдіс, оның көмегімен баланың бастамасын ынталандыру. Оқушылардың ғылыми-зерттеу және шығармашылық белсенділігін дамытуға, жалпыға бірдей оқу әрекетін қалыптастыруға бағытталған. Мен оны негізінен экология сабағында қолданамын. «Орманға сапар», «Менің үй жануарларым», «Ата-тегімнің сыры».

- Жоба қызметінің негізгі кезеңдері
- Жоба тақырыбын таңдау.
- Әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс.
- Жобалық жұмыс.
- Нәтижелерді ұсыну.
- Жобаны қорғау.

4. Қорытындылау. Жұмыстың соңында оқушы келесі сұрақтарға жауап беруі керек:

- Алға қойған мақсатымды орындадым ба?
- Не жақсы орындалды?
- Не нашар орындалды?
- Не істеу оңай болды және мен немен күрестім?
- Бұл жоба үшін маған кім алғыс айта алады?

Инновациялық белсенді оқыту әдістерін қолданатын сабақтар тек оқушыларды ғана емес, мұғалімдерді де қызықтырады. Бірақ оларды жүйесіз, ойланбаған пайдалану жақсы нәтиже бермейді. Сондықтан әрбір мұғалім өз сыныбының жеке ерекшеліктеріне сәйкес өз ойын әдістерін белсенді түрде дамытып, сабаққа енгізуі өте маңызды деп ойлаймын. Сондай-ақ, сабақта компьютерлік тестілерді, тексеру ойындарын қолдану мұғалімге қысқа уақыт ішінде зерттелетін материалды игеру деңгейінің объективті бейнесін алуға және оны уақтылы түзетуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. – Астана, 2000.
2. «Бастауыш мектеп» журналы, 2003 жыл, № 9.
3. Құрман Н. Жаңа технология жүйесіндегі қазақ тілі сабақтары. - Астана, 2008.



НОВАЯ СТРАТЕГИЯ СОХРАНЕНИЯ БИОРАЗНООБРАЗИЯ

**Акмолдина Жанар Турашевна,
школа-лицей № 72
город Астана**

Одной из основных задач, стоящих перед человечеством, является сохранение разнообразия жизни на планете. Биота, портал между Землей и Солнечной системой, является важнейшим компонентом обеспечения устойчивости биосферы, обеспечивая продовольствием, сырьем, кислородом, чистой водой и воздухом для поддержки экосистем и экосистемных услуг. Проблемы биоразнообразия вызывают серьезную озабоченность в глобальном масштабе из-за глобальной озабоченности судьбой живых организмов и последствиями научно-технического прогресса.

Термин «биологическое разнообразие» впервые был использован энтомологом Г. Бэйтсом в 1892 году в своем известном труде «Натуралист в Амазонке», где он описывал встречу с огромным количеством видов бабочек. Понятие «биоразнообразие» включает в себя разнообразие всего живого и активно используется уже много лет. Изучение этого явления и разработка методов его измерения начались еще в XVIII-XIX веках. Сформировалась представление о разнообразии живых сообществ на планете, и представление о видовом разнообразии стало одним из ключевых моментов XX века. Биоразнообразие можно рассматривать как генетическое, популяционное и ценозное. Генетическое разнообразие возникает из-за способности изменять геномы живых организмов и процессов естественного отбора. На уровне популяций и видов принимаются меры по сохранению и охране живых существ на различных территориях. На уровне экосистем необходимо создавать особо охраняемые природные территории и мероприятия по восстановлению нарушенных экосистем. Основной задачей является развитие сети биосферных резерватов, других охраняемых территорий и историко-культурных мест для поддержания биосферных процессов. Генетическое и экологическое разнообразие экосистем взаимосвязаны и представляют собой важное условие устойчивости окружающей среды перед воздействием человеческой деятельности[1].

Распределение генетических ресурсов и географическое расположение генов. Разнообразие живых организмов определяется способностью биологических макромолекул, в частности нуклеиновых кислот, модифицировать собственные геномы и вызывать спонтанные изменения структуры, что приводит к наследственной изменчивости. Биохимически независимые факторы, а именно спонтанная генетическая изменчивость, естественный отбор в смешанных популяциях и географическая изоляция, ответственны за возникновение разнообразия, которое представляет собой совокупность трех процессов.

Сохранение видов и их популяций на особо охраняемых территориях является одной из мер по сохранению биоразнообразия на популяционно-видовом уровне, включая создание особо охраняемых территорий, сохраняющих биоразнообразие. Усилия по сохранению сосредоточены на сохранении популяций редких и исчезающих видов, а также на контроле и регулировании популяций. Меры по сохранению и управлению, а также правила по захвату и использованию ресурсов имеют важное значение для, включая восстановление среды обитания местных видов. Создаются оптимальные технологические и организационные меры для защиты видов животных от смертности и предотвращения эскалации биотических стрессов, приводящих к ухудшению условий жизни видов. Сохранение биоразнообразия на уровне экосистем предполагает создание особо охраняемых природных территорий с различным режимом сохранения видового состава и структуры сообществ. Восстановление природных экосистем является общей целью мер, направленных на смягчение вмешательства человека. В настоящее время разрабатываются методы управления и контроля самоколонизации и интродукции вновь интродуцированных видов из других природных сред[2,25].

Сохранение биоразнообразия является важнейшей целью биосферы, которая предполагает создание и развитие глобальной сети биосферных заповедников. Различные аспекты экологического разнообразия ответственны за разнообразие и генетическое разнообразие экосистем и их биотических сообществ, и они называются экологическим разнообразием. Взаимозависимость этих двух аспектов такова, что вместо термина «экологическое и генетическое разнообразие» можно использовать термин «биогеографическое разнообразие» или «экологическое разнообразие». Генетический компонент особенно раздражает и не подлежит восстановлению, поскольку утрата конкретного организма приводит к необратимому истощению генетического фонда. Значение разнообразия биосферы, которое является основным критерием экологической устойчивости под влиянием хозяйственной деятельности человека, обусловлено, прежде всего, его важностью для сохранения биоразнообразия.

Во-вторых, экологическое разнообразие, включающее обязательные компоненты и природные ассоциации, дает информацию о конкретных проявлениях законов биосферы, структуре и свойствах экосистем и их биотических компонентов. Существующий генетический состав организмов может быть сохранен благодаря экологическому разнообразию среды обитания человеческого общества, включающему необходимые компоненты и природные ассоциации.

Сохранение генетического фонда уже существует, наряду со всеми проблемами, связанными с бионикой, деградацией культурных ландшафтов и наносящими ущерб «опасными» паразитами, хищниками и захватчиками сельскохозяйственных культур. Проблема сохранения биоразнообразия и благополучия человека является следствием человеческого опыта освоения природных ресурсов, истощения невозобновляемых и добываемых ресурсов, а также деградации окружающей среды, вызванной экологическими изменениями на нашей планете. К 2030 году может быть сформулировано более конкретное и строгое определение: сохранение биоразнообразия является важнейшим аспектом проблемы выживания человечества и фундаментальной предпосылкой для эффективного решения этой проблемы. [3].

Экосистема Казахстана отличается уникальностью биологического разнообразия в Центральной Азии и на континенте в целом. Потеря видов растений и животных приводит к потере разнообразия на генетическом уровне и соответствующим изменениям в экосистемах. Основной причиной фактической утраты биоразнообразия является разрушение и деградация среды обитания и, что наиболее важно, вырубка лесов, эрозия почвы, загрязнение внутренних и морских водоемов и чрезмерное потребление видов растений и животных. Недавняя интродукция чужеродных видов растений и животных также была признана тревожным явлением утраты биоразнообразия. Для сохранения биоразнообразия Республика Казахстан в 1994 году ратифицировала Конвенцию по биоразнообразию, разработала национальную стратегию и план действий по сохранению и сбалансированному использованию биологического разнообразия.

Список использованной литературы:

1. Актуальные проблемы изучения и сохранения фито - и микобиоты: сб. ст. II-й междунар. науч. практ. конф. // –Минск: изд. центр БГУ. – Минск, 2013. – 467 с.
2. Біріккен Ұлттар Ұйымының қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы. 1995 ж. Биоәртүрлілікті жаһандық бағалау. ISBN 0-521564816. «Биоалуантүрлілік» дереккөзі ретінде CBD-ге қатысты терминдердің глоссарийі, Бельгияның есеп айырысу механизмі (2006 ж. 26 сәуірде алынды).
3. Национальный отчет по сохранению и сбалансированному использованию биологического разнообразия Республики Казахстан. Мин. Экологии и природных ресурсов РК. Алматы. 1998. С. 45.

ЖАС ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ ҚАШАНДА МАҢЫЗДЫ ДҮНИЕ

**Ахтазина Бұлбұл Калымбековна,
№126 мамандандырылған лицей,
химия пәні мұғалімі
Алматы қаласы**



Қазақстанда әлеуметтік әділеттілік идеалдары мен әр адамның әл-ауқатын қамтамасыз ету негізінде қоғамдық өмірдің барлық салалары жаңғыртылуда. Барлық жастағы балалардың әл-ауқаты мемлекеттің табысты болашағының сенімді кепілі деп танылады. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев: «Біздің стратегиялық міндетіміз - жас ұрпақты қамтамасыз ету, қазақстандықтардың бақытты балалық шағы, мықты денсаулығы, жан-жақты дамуы аса маңызды. Еліміздің болашағы осыған байланысты» деген болатын[1].

Елімізде «Балалардың әл-ауқатының индексі» деп аталатын ұлттық мониторинг тетігі енгізілуде. Қазіргі білім берудің әлеуметтік-мәдени құбылысы ретінде тәрбие мәселесі - бұл жеке тұлғаға, мемлекетке де, жалпы қоғамға да қатысты педагогикалық категория. Аксиома сөзсіз - бүгін біз болашақта өмір сүріп, жұмыс істейтіндерді тәрбиелейміз. Аймақтық білім беру жүйесінің рөлі үлкен және жауапты. Біздің елімізде экономикалық, саяси және әлеуметтік тұрақтылық қана маңызды емес, сонымен бірге тәрбие процесінің қалай, кіммен және қалай жүзеге асырылатыны да маңызды. Мемлекеттегі оқушы балалар тәрбиесіндегі басым міндет - дәстүрлі рухани құндылықтарды бөлісетін, өзекті білімі мен дағдылары бар, қазіргі қоғам жағдайында өз әлеуетін іске асыра алатын, Отанды бейбіт түрде құруға және қорғауға дайын жоғары адамгершілік тұлғаны дамыту болып табылады[2].

«Бүкіл халықтың әл - ауқаты балаларды дұрыс тәрбиелеуге байланысты» - бұл британдық философ Джон Локктың сөздері. Мен бұл сөзбен толық келісемін. Балалардың дамуы ата-аналардың рухани жағынан не бергеніне тікелей байланысты. Бірақ ата-аналардан басқа тәрбиешілер де тәлімгер болып табылады. Оқу процесінің тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі фактор - оқушылардың сыныптың белсенді өміріне қосылуы. Қазіргі заманғы тәрбие өз бетінше таңдау жасай алатын және қабылданған шешім үшін жауап беретін, әлеуметтік белсенділік пен тәуелсіздік танытатын, өзін-өзі дамытуға және рухани өзін-өзі жетілдіруге мотивациясы бар «жаңа типтегі» функционалды адамды дамытуға бағытталуы керек. Қазіргі балалар өзіндік ерекшеліктерге ие және өткен ғасырдағы балалардан айтарлықтай ерекшеленеді. Физиологиялық және психологиялық тұрғыдан олар ата-аналарына ұқсамайды, бұл оларды тәрбиелеуде қиындықтар тудырады. Қазіргі балалардың басты ерекшелігі – олар сананың жаңа түріне ие. XX ғасырдағы балаларға тән жүйелік-құрылымдық емес, жүйелік-семантикалық сана қалыптасқан. Мектептегі тәрбие тек ересектер мен балалардың, балалардың бір-бірімен бірлескен іс-әрекеті арқылы жүзеге асуы керек. Сонымен қатар, білім беруді түбегейлі оқшаулауға немесе оқу қызметінің кез келген түріне қысқартуға болмайды, ол барлық түрлерін қамтуы және енуі керек: аудиториялық, яғни әртүрлі білім беру пәндері шегінде және мектептен тыс, яғни көркемдік, коммуникативті, спорттық, бос уақыт, еңбек және т.б әрекеттер. Мектептегі оқу-тәрбие жұмысын жақсартудың мүмкін жолдарының бірі – мұғалімдердің өнімді педагогикалық идеяларды меңгеруі. Білім беру технологияларын қолдану оқу процесін нақты мазмұнмен толтыруға мүмкіндік береді және мұғалімнің кәсіби санасын байытады. Педагогикалық технологияларды меңгеру, нақты білім беру технологияларын өз бетінше дамыта білу мұғалімнің кәсіби іс-әрекетін мейлінше тиімді жүзеге асыруға және тез арада өз ісінің шебері болуына мүмкіндік береді. Тәрбиелеу арқылы ұлттық құндылық жайлы білім беру технологиялары келесі жүйедегі құраушы компоненттерді қамтиды:

- Диагностика;
- Мақсат қою; Ұйымдастырушылық және белсенділік компоненті;
- Бақылау және басқару компоненті;
- Мазмұн компоненті.

Мазмұндық компонент дұрыс қойылған диагностикалық мақсатпен қатар оқу технологиясының жетістігі мен сипатын анықтайды. Білім беру технологиясының ақпараттық немесе дамытушылық, дәстүрлі немесе тұлғаға бағытталған, өнімді немесе тиімсіз болуы соларға байланысты. Негізінде оқыту технологиясының тиімділігі іс-әрекеттің мақсаты мен мазмұнының қаншалықты концептуалды байланысқандығына байланысты. Барлық технологияларды екі топқа бөлуге болады: дәстүрлі және заманауи. Көптеген жылдар бойы мектеп дәстүрлі технологияларды үлкен жетістіктермен қолданды:

1. Топтық тәрбие жұмысын ұйымдастыру және өткізу технологиясы
2. Ынтымақтастық педагогикасы
3. Адамгершілік – жеке технология
4. Ұжымдық шығармашылық білім беру технологиясы
5. Адамгершілікті ұжымдық тәрбиелеу технологиясы

Соңғы уақытта заманауи білім беру технологиялары да кең тарады:

1. денсаулық сақтау технологиясы;
2. жоба технологиясы;
3. тұлғаны дамыту диалогының технологиясы;
4. педагогикалық қақтығыстарды шешу технологиясы;
5. ақпараттық-коммуникациялық технология;
6. әлеуметтік дизайн;
- 7 өнер технологиясы.

Барлық заманауи білім беру технологиялары белгілі бір тиімді алгоритм бойынша жүзеге асырылады:

- 1) дайындық кезең;
- 2) баланың біліміне деген қызығушылығын ояту;
- 3) психологиялық көңіл-күй;
- 4) мазмұны немесе пәндік қызметтің толық сипаттамасы;
- 5) қорытынды кезең;
- 6) болашаққа арналған жоспарлар[3].

Көркемдік технология – тәрбие, білім беру, тұлғаны дамыту оқытылатын пән курсының мазмұнымен бірге классикалық және халықтық өнер құралдары арқылы жүзеге асады. Көркемдік технологияның техникасы мен тәсілдері: музыкалық, театрлық-бейнелік, ертегі терапиясы, фотоколлаж және т.б. Жоғарыда аталған барлық әдістер өзара байланысты. Көркем технология белсенділік тәсіліне негізделген және жаңа білім беру стандарттарына сәйкес келеді. Денсаулық сақтау технологиялары – бұл мұғалімнің оқушылардың денсаулығына зиян келтірмеу ниетіне негізделген оқыту мен тәрбиелеудегі жүйелі тәсіл, сыныпта қолайлы психологиялық климат құру, денсаулықты сақтау және салауатты өмір салтын насихаттау. Жобалық іс-әрекет технологиясы – ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыру. Бұл технология әрбір оқушының өз дарындылығын көрсетіп, шығармашылық әлеуетін жүзеге асыра алатындай жағдай жасауға мүмкіндік береді. Балалар өз жобасын қорғауға дайындалған кезде презентацияны дәлелді, түсінікті және қисынды болатындай етіп құрастырады, бұл логика мен ойлаудан басқа сөйлеу мәдениетін дамытады. Бір қызығы, жобаларға ата-аналар да қатысады, бұл да маңызды. Салауатты өмір салтын сақтау, жаман әдеттерден аулақ болу, шынығу, ұлттық құндылықтарды зерттеу, қоршаған ортадағы биохимиялық өзгерістерді экологиялық бағытта талдау немесе тағы басқалары. Қалай десек те, қазіргі уақытта тәрбие жұмысы әрқашан танымдық, зерттеу шараларымен бірге жүргені аса маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Президенттің «Жаңа Қазақстан - жаңару мен жаңғыру жолы» Жолдауы. 16.03.2022 ж.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. – Астана, 2000.
3. Данилюк А.Я., Кондаков А.М., Тишков В.А. Азамат тұлғасын рухани-адамгершілік дамыту және тәрбиелеу тұжырымдамасы. М., 2009 ж.

ПРОГРАММИСТЕРДІ ОҚЫТУДА ІТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

**Бектурганова Динара Алдабергеновна,
Рымбек Байсеитов атындағы
Семей қаржы-экономикалық колледжі
Семей қаласы,
Абай облысы**



Ең алдымен бағдарламалаушы немесе программист деген кім, осыған анықтама бере кетсек. Қазіргі таңда бағдарламалаушы жоғары әлеуетке ие мамандық иесі. Заман талабында орай ол есепке талдау жасай алатын және оны бағдарламалау тілінде жаза алатын адам. Негізгі кәсіптік қызмет ретінде бағдарламалау тілі техникалық және ғылыми салаларда жиі қолданылады. Бүгінгі таңда тиісті біліктілігі бар мамандардың, яғни техникалық мамандар мен инженерлердің қызмет ету саласы - функционалдық, құрылымдық және технологиялық талаптарға сай келуі керек. Олар жасаған өнімдерінің нәтижесі болып табылатын бағдарламалық қамтамасыз етілудің дұрыс болуы өзекті. Бағдарламалық өнімдерді әзірлеу және өндіру бүгінгі таңда аса маңызды мәселе. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Қазақстан халқына арналған кезекті Жолдауында ІТ технологияларды терең меңгерген білікті мамандардың қатарын арттыру қажеттігін тапсырған болатын. Себебі, бұл қазіргі ХХІ ғасырдағы заман талабы[1].

Ақпараттық технологиялар көмегімен болашақ бағдарламалаушылардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың ерекшеліктері біздің оқу орнында жақсы жолға қойылған. Біздің түлектеріміз өз жұмыстарын абыроймен атқарып отыр. Кез келген мекемеде бағдарламаушылардың қызметін пайдалану білім сапасын арттыруға және мамандар арасында бәсекелестік артықшылықтарын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Заманауи техникалық құралдар болашақ программистер арасында кәсіби білім мен дағдыларды белсенді қалыптастыруды ұйымдастырудың маңызды алғышарты болып табылады. Ал, біздің колледжіміз бойынша бұл бағытта программист мамандығын игерген түлектердің құзыреттілігі өте жоғары деңгейде. Ақпараттық технологияларды қолдану программисттің шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда педагогикалық оң әсер етеді деп айта аламыз. Сондай-ақ АТ-ны одан әрі пайдалану және жетілдіру цифрлық дәуірде отандық білім беру жүйесінің қарқынды дамуының қажетті шарты болмақ[2].

Ақпараттық технологиялар компьютерлік техника және басқа да жоғары технологиялар саласындағы заманауи жетістіктерге, соңғы байланыс құралдарына, бағдарламалық қамтамасыз ету мен практикалық тәжірибеге негізделген. Бұларды ұтымды пайдалана отырып, ақпараттық процесті тиімді ұйымдастыру мәселелерін шешу үшін кәсіпорындық шығындарды да азайтуға болады, барлығы да программистің өзі еңбек ететін жердегі біліктіліген байланысты. Уақыт, еңбек, энергия және материалдық ресурстар адам өмірінің барлық салаларында және қазіргі қоғамда аса маңызды. Ақпараттық технологиялар өзара әрекеттеседі және көбінесе қызмет көрсету секторының, менеджменттің, өнеркәсіптік өндірістің және әлеуметтік процестердің ажырамас бөлігі болып табылады. Енді осы «Ақпараттық технология - ІТ» деген терминнің екінші бөлігі технология дегенге тоқтала кетейік. Технология» ұғымы гректің «techne» және «logos» сөздерінен шыққан. Сөзбе-сөз «технология» шеберлік туралы ғылым. «Технологияның» ең қарапайым көрінісі өндірістік іске тың көзқараспен қарайды және өнімді жасау барысында орындалатын материалдың, пайдаланылған материалдың немесе жартылай фабрикаттың сипаттамаларын, конфигурацияларын капиталмен өңдеу, өндіру сияқты конфигурациялау әдістерінің кешені ретінде анықталады. Технология – бұл түрлі әдістерді, жұмыс режимін, операциялар мен процедуралардың реттілігін қамтиды және ол қолданылатын құралдармен, жабдықтармен, қолданылатын материалдармен тығыз байланысты. Технологиялық операциялардың

жиынтығы «технологиялық процесс» деп аталады. Қазіргі уақытта ғылым «технология» терминін «білім беру процесін оқыту, жөндеу, басқару технологиясы» ретінде қолданады[3].

Программистерді ІТ технологиясына оқытудағы курстың педагогикалық процестері туралы ойдың пайда болуы алдымен теориялық және практикалық жұмыстың әртүрлі салаларында ғылыми-технологиялық прогресс жетістіктерінің енуімен байланысты. Тарихи мәселені зерттеу жақында зерттеушілердің «педагогикалық технология» құбылысының мәнін құруға, оның негізгі сипаттамаларын ашуға назар аударғанын анықтап отыр. Білім беру және педагогика ұғымдары мен терминдерінің сөздігінде педагогикалық қызмет бағаланатын негізгі сипаттамалар мен көрсеткіштерді қамтитын педагогикалық технологияның критерийлері белгіленді:

- ✓ тиімділік;
- ✓ репродуктивтілік;
- ✓ трансляциялау.

Әрбір технологияның негізгі бөлігі түпкілікті нәтижені егжей-тегжейлі анықтау және оған қол жеткізуді тексеру болып табылады. Процесс алдын-ала болжанған кезде, өнімнің түпкілікті қасиеттері мен оны құру құралдары дұрыс қойылып, оны жүзеге асыру үшін жағдайлар жасалған кезде, ол технология мәртебесін алады. Деректі кітаптарда, әдебиетте білім беру технологияларын жіктеудің бірнеше тәсілдері көрсетілген. Сонымен, білім беру технологияларын жіктеу тәсілдерінің бірін Н. В. Бордовская мен А. А. Реан қабылдады. Зерттеушілер білім беру технологияларының бес түрін ажыратады: Тапсырма, ойын, компьютер, диалог, тренинг[4].

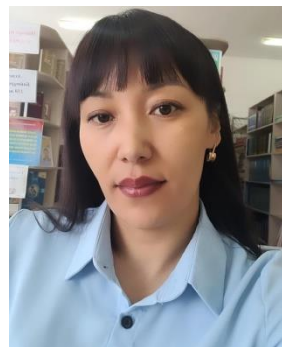
Ақпараттық технология – ІТ дегеннің енді ақпараттық жағына мән беріп, зерделеп қарасақ, «Ақпарат» -болашақты ашудың кілті. Бұл прогресті қозғайтын, заңдылықтар мен байланыстарды көруге көмектесетін және жаңа технологиялар мен шешімдерді жасауға мүмкіндік беретін энергия. Айналамыздағы әлемді жақсырақ түсінген кезде, біз оны барлығына жақсырақ жасай аламыз. Ақпараттың не екенін түсіндіру өте программистік қызметк орай техникалық бағытта болуы мүмкін, бірақ ол негізінен мынандай нәрсе, айналамыздағы барлық нәрсе онымен байланысты, сондықтан өзіндік бірегей ақпарат ізі бар. Бұған сіздің, менің, біздің ойларымыз, эмоцияларымыз және әрекеттеріміз кіреді. Біздің миымыз бұл деректерді түсіндіруге және оларға мән беруге қабілетті. Ақпарат цифрлық әлемде кең таралды. Көптеген адамдар күнделікті ақпараттың үлкен көлемін тұтынады және жасайды. Алғашқы электрондық поштаны жібергеннен немесе әлеуметтік желілерде жарияланғаннан бастап, онлайн жазылымдар мен ағындық қызметтерді тіркегенге дейін біз үнемі ақпарат жасаймыз және жібереміз. Ақпараттық технологиялар мен киберқауіпсіздіктің фокустары әртүрлі болғанымен, олар бірқатар ортақ басымдықтарды бөлісетін өзара байланысты салалар. Екеуі де мұқият жоспарлауды, егжей-тегжейге назар аударуды және қауіпсіздікті қамтамасыз етуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. – Астана, 2000.
- 2.Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. <http://adilet.zan.kz/rus>
- 3.Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.
- 4.Шеметова А. Д. Совершенствование информационно-технологической подготовки студентов на основе системно-объектного подхода /Б. Е. Стариченко, Е. Б. Стариченко, А. Д. Шеметова // Образование и наука: Известия УрО РАО. 2009 № 4 (61). С. 78 – 91.

ТЫҢ ЖӘНЕ ТЫҢАЙҒАН ЖЕРЛЕРДІ ИГЕРУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН

**Джолумбетова Айнура Турсынғалиевна,
Тарих пәні мұғалімі
Абай облысы білім басқармасының
Көкпекті ауданы білім бөлімінің
«Ж.Шайжүнісов атындағы орта мектебі» КММ**



Тың игеру – Қазақстанның қалыптасу тарихындағы маңызды кезеңдердің бірі. Тың игеру кезеңінде Қазақстанның аймақтары өзгерді, дамыды. Қаалий десек те, ең алдымен жақсы жақтарын атап өткен жөн. Мәдениет, білім, денсаулық сақтау деңгейі көтерілді. Тың игеру – әлемдік тарихта теңдесі жоқ, XX ғасырдағы ең ауқымды экономикалық жоба болды. Қазақстан дүниежүзіндегі ең ірі астық өндіруші елге айналды. Көптеген қазақтар тың өлкелерінің жергілікті тұрғындары ретінде қоныс аударып келушілермен бірге баспаналарын бөлісіп, бір дастарханнан ас ішіп, өздері де еңбекқорлықтың үлгісін көрсетті. Жалпы, тың игеруде қыруар жұмыс атқарылды. Бірақ, мұның ар жағында адамдар, олардың өмірі, жерге орнығу қиындықтары, қарым-қатынастар, табыстары және ең бастысы ұлттық құндылықтың да небір мәселесі жатқанын ұмытпау керек. Тарих жағынан таразылай келсек, біздің ел қиын сынақ жылдарында Отанымыздың қуатты индустриялық және ауылшаруашылық әлеуетін құрған ізашарларын өсіріп шығарғанын әрқашан есте ұстауымыз керек. Олардың еңбектегі ерліктерін ұмытуға болмайды. Сол қаһармандық заман бізге бүгінде тарихқа терең үңілуге, тағы бір таразылай түсуге бағыт берді. Біз «Тың және тыңайған жерлерді игеру кезеңіндегі Қазақстан» туралы тарихи мұрағаттардан және онсыз да қатары азайып бара жатқан тың игерушілердің естеліктерінен біле алдық. Олар заманында еңбек емтиханын абыроймен тапсырды деп айта аламын. Тың игеру жылдары Қазақстанның дала кеңістігінде тыңның бақытына сенген, оны өз қолымен жасаған, бүкіл елдің, бүкіл халықтың қолдауын сезінген нағыз патриоттар, энтузиастар, романтиктер, оптимистер еңбек етті. Олар барлық кедергілерден өтіп, қиыншылықтарға табандылықпен төзіп, оны батылдықпен жеңіп, Қазақстан өңірін жаңа бір өмірге оятты. Жеке зерттелуге тиіс кейбір құжаттардың ғылыми, тарихи және мәдени маңызы зор. Бұл құжаттардың тарихи дереккөз ретіндегі бірегейлігі мынада, оларда болған оқиғалардың куәгерлері және көбінесе қатысушылары сол кезеңде болған нақты басшылықтың жеке қабылдауы арқылы шынайы өмірдің оқиғалары мен фактілерін суреттейді[1].

Тың және тыңайған жерлерді игерудің алғашқы әрекеттері 1920 жылдары болды. КСРО-да сонау 20-жылдардың аяғында қолға алынған ірі астық шаруашылықтары, оның ішінде Қазақстанда да құрылып, астық өндіруге арналған жаңа жерлердің жағдайын зерттеу үшін Одақтың шығыс бөлігіне де ғылыми экспедициялар жіберілді. Ал, 1954 жылы ақпанаурызда өткен КОКП Орталық Комитетінің пленумында «Елімізде астық өндіруді одан әрі арттыру, тың және тыңайған жерлерді игеру туралы» деген мәселе қаралғаны белгілі. Пленумда КПСС Орталық Комитетінің Бірінші хатшысы Н.С.Хрущев баяндама жасап, ол былай деп атап көрсетті:

«Алдағы атқарылатын жұмыстардың ауқымы мен оның ел үшін маңызы зор. Тыңайған және тың жерлерді игеруді халқымыз Коммунистік партияның басшылығымен жүзеге асыратын ең ірі шаралармен теңестіруге болады». Бұл Хрущевтің өз ұсынысы болды, батыл, күтпеген және жаңа ұсыныс еді. Одан әрі Никита Сергеевич Кеңес Одағы халықты сапалы нанмен толық қамтамасыз ету үшін жыл сайын жеткілікті астық жинауға, мемлекеттік резервтерді толықтыруға, мал шаруашылығын астық жемімен қамтамасыз етуге, КСРО-ның астықсыз аймақтарын нанмен қамтамасыз етуге, нан экспортын кеңейтуге тиіс екенін атап өтті. Тіпті, ең алдымен социалистік елдерге де нан, бидай беруіміз керек деген асыра сілтеушілік те орын алды. Мынанда сұрақ туындауы мүмкін: 1954 жылға дейін нан жеткілікті болды емес пе, не себептен 1954 жылдан бастап астық өндірісін күрт арттыру

міндеті қойылды? Хрущев бұл жағдайды былай түсіндіреді: «Біріншіден, халықтың әлеуметтік деңгейі айтарлықтай өсті және соның нәтижесінде азық-түлік пен өнеркәсіп тауарларына сұраныс артты. Екіншіден, 50-жылдардың басындағы Кеңес Одағындағы соғыс салдарынан туудың жоғары деңгейі мен халық шығынының төмендеуінің арқасында жыл сайын халық санының өсуі 3 миллионнан астам адамды құрады. Үшіншіден, соғыстан кейінгі жылдарда қала халқы 17 миллион адамға өсті. Төртіншіден, күтпеген жағдайлар туындаған жағдайда жыл сайын мемлекеттік астық қорын толықтыру қажет. Бесіншіден, сыртқы нарыққа және саудаға белсенді түрде шығу керек, сонымен қатар социалистік лагерьдің жас елдеріне көмектесу қажет және ең соңында астық мал шаруашылығының қажеттіліктеріне керек деп есептейміз[2].

1953 жылы қыркүйекте өткен Орталық Комитеттің пленумында Хрущев ауыл шаруашылығына апат қаупі төніп тұрғанын ашық айтып, ащы шындықпен бетпе-бет келуден қорықпайтын адам ретінде беделге ие болады. Бұл сөз Никита Сергеевичті ауыл шаруашылығының бас маманы және белсенді реформаторға айналдырды, оның кейбір қылықтары мен сөздері қазіргі уақытқа дейін жасырын түрде әжуаланатын болы. Мысалы, кездесулердің бірінде Хрущев: «Халық бізге: «Ет бола ма, жоқ па? Сүт болады ма, жоқ па? Шалбар жақсы бола ма?» деп сұрайды. Бұл, әрине, идеология емес. Бірақ, бәрінің дұрыс идеологияға ие болып, шалбарсыз жүруі мүмкін емес (Күлкі, шапалақ). Бұл архив мұрағаттарынан алынған құжат.

Орташа егін ретінде гектарына 10-11 центнерді алған Хрущев жаңа жерлер 1954 жылы кемінде 70 миллион фунт қосымша өнім береді деп сенді. Хрущев тың жерлерде адам қорын қалай табуға болатынын білді. Ол үшін патриоттық науқан жариялап, жастарды жанқиярлық еңбекке шақыру қажет болды. Көптеген қыздар мен жігіттердің трактор мен комбайнды көрмегені тіпті маңызды емес еді. Мұны оларға тез үйрету керек болады. 1954 жылдың ақпан айының соңында Хрущев Орталық Комитеттің пленумында жасаған баяндамасында: «Он мыңдаған жас патриот комсомолдар өздерін жаңа жерлерді игеруге жіберуді сұрады», - деп атап өтті. Дәл осы міндеттер призмы арқылы республикаларда, облыстарда, аудандарда «үлкен жоспарлар» іске қосылды. 1954 жылы ақпанда Алматыда республика Компартиясының VII съезі өтіп, онда тың игеру бағдарламасы бекітілді. Бірақ оны шешу Қазақстанның жаңа басшыларына байланысты болды[3].

Мәселе мынада, Хрущев кеңескен Қазақстан басшылығы бұл мәселені шешуді кейінге қалдыруға тырысты. Себебі, қазақ көшпелі халықтың өкілі болғандықтан, жерді жайылымға, малға сақтау қазақ үшін маңызды еді. Тың жердің Қазақстан үшін келешегі жоқ мәселе екендігіне партия жетекшісін сендіруге тырысты. Сол кездегі Қазақстан басшысы Шаяхметов Хрущевті: «Қазақстан – ауыл шаруашылығы бойынша егін емес, мал өсіретін өлке. Мұнда тың жерлерді игерудің мәні жоқ» деп тоқтатуға тырысты. Бұл сөз Жұмабай Шаяхметовті өз орнынан кетуіне әкеп соқты, Хрущев оны қызметтен алып тастады. Оның орнына Пономаренко келді, ал сол тұста Леонид Брежнев Орталық Комитеттің екінші хатшысы болды.

Қазақстан жоспарлы жұмыс көлемі бойынша алғашқылардың қатарында болды. 1954-1955 жылдары республикада 6,4 миллион гектар, ал жалпы республика бойынша 13 миллион гектар жаңа жерді игеру қажет болғанын айтсақ та жеткілікті. Осы мақсатқа жету үшін КОКП Орталық Комитетінің тапсырмасы бойынша Қазақстанға бүкіл Одақтан 300 мыңнан астам механизатор келіп, 90 жаңа астық совхоздары ұйымдастырылды. Жаңа жерлерді игеруге 283 МТС, 1697 колхоз, 247 совхоз тартылды. Тек 1954 жылдың көктемінде ғана 1545 мың гектар тың және тыңайған жерлер жыртылды. Жалпы алғанда, тың игерудің алғашқы екі жылында Қазақстанның ауыл шаруашылығына салынған күрделі салымдар бүкілодақтық көздерді есепке алғанда 6 миллиард 105 миллион рубльді немесе бүкіл соңғы төртінші бесжылдықтағыдан, яғни соңғы 1946–1950 жылдарды тұтас алғанда, салық тіпті төрт есе көп болды. Қазақстанның бүкіл жері халық шаруашылығына бағытталған. Хрущев өзінің барлық билігін тың топыраққа аударып, оны өз туындысы деп санады. Ол ең алдымен капиталистік әлемге кеңес халқының аз ғана уақыттың ішінде тың эпопеясын жүзеге асырып, көп жағынан

Американы қуып жетіп, басып өте алатынын дәлелдегісі келді. Никита Сергеевич билікте жүргенде Қазақстанның тың жерлеріне алты рет барды. Хрущев партия, кеңес және шаруашылық органдарына бейбіт өмір сүруге мүмкіндік бермеді. Орталық Комитеттің, Министрлер Кеңесінің қаулылары, түрлі арыз хаттар мен шағым жеделхаттар аз болмады. Оның үстіне Хрущев Қазақстандағы тың және тыңайған жерлерді игеру жөніндегі нұсқауларының қалай орындалып жатқанын өзі тексеруді ұйғарды. 1954 жылдың мамыр айының ортасында Никита Сергеевич жұмыс сапарымен ҚазССР-нің тың аймақтарында болды. Оның сапарының нәтижесі КОКП Орталық Комитеті Президиумының 1954 жылғы 5 маусымдағы «Қазақстанға сапары туралы кейбір ескертпелер» деген жазбасы болды. Хрущев, нотада айтылғандай, Қазақстанның кең байтақтығына өшпес әсер қалдырды: «Бұл ұшы-қиыры жоқ, үздіксіз жазық» деп енді ғана дұрыстап, көріп таңғалды.

Тың жерлерді игерудің енді шындығына да тоқтала кетсек, трактор, комбайн жүретін, астық тасымалдайтын жолдар мүлде жоқ еді. Астық қоймалары жетіспеді. Білікті кадрлар жоқ болды, барлығы мектеп бітіріп келген комсомол-жастар. Тұрғын үй жоқ, техниканы жөндеу нысандары мүлдем жетіспеді. Күн сайын дерлік мыңдаған жастар КСРО-ның ірі қалаларының вокзалдарынан тың жерлерді игеруге ән-бимен дүрілдей аттанып жатты. Дегенмен, романтикалық кездесу, қауышулар тез арада басылды. Тың игерушілер қыста, көктем мен күзде климаты қатал және қарапайым тұрмыстық жағдайлардың жоқ жерлерде брезент шатырларда тұруға мәжбүр болды. «Біз далада тамақтандық, түнедік», деп жазды олар. Жұмыс күні нормаланбаған еді, адамдар таң атқаннан кеш батқанға дейін әбден шаршағанша жұмыс істей берген. Қиындыққа төтеп бере алмаған еріктілердің біразы көп ұзамай кері қайтты. Басқалары өздерінің миссиясы орындалды деп шешкен соң, жылдар өткен кезде тың жерлерді тастап кетіп қалды. Тағы біреулері тың жерде тамыр жайып, үйленіп, сонда мәңгі қалды. Және жергілікті қазақтардың саны азайып, орыс тілді мектептер көбейді. Өзге ұлттар қазақ жерінде өмір сүре бастады. Қазақ тарихы, тілі мен дәстүрі оларға мүлдем керек болмады. 1954 жылдың көктемінен бастап Қазақстанда егістік жерлерді зерттеу және іріктеу және орталық совхоздық учаскелер үшін орындарды таңдау жұмыстары басталды. Бұл тұрғыда Қазақстанның, Мәскеудің, Ленинградтың, Украинаның және еліміздің басқа республикаларының топырақтанушылары, ботаниктері, жерге орналастырушылары, агрономдары, гидрогеологтары көп еңбек сіңірді. Шындығында, олар тың өлкесінде ізашар болып, оның дамуының негізін қалады. Тың басталған алғашқы екі жылдың ішінде ғалымдардың экспедициялары 93 миллион гектар тыңайған жерді зерттеді. Хрущев шұғыл түрде тапсырған көрсеткіштерге жету үшін үлкен аумақтар жыртылған еді. Экологиялық тепе-теңдікті бұзу қорқынышты нәтижелерге әкеледі. Топырақ эрозиясы дамып, құнарлы қарашірік эрозияға ұшырады. Сондай-ақ, егістік үшін миллиондаған гектар жер жырту, малға қажетті шабындық пен жайылымдық жерлердің қысқаруына әкелді.

Дегенмен, өткеннен сабақ ала келе, мұндай шараларды қолға алу үшін, алдымен жергілікті жерді алдын ала зерттеу қажет екенін естен шығармаған жөн. Және бір кездері тың совхоздарын құрған, қиын жағдайда жеңіске жеткен, есімдері әлі күнге дейін ел есінде қалған, бүгінде қазына қарияларға айналған қарттарды бүгінгі ұрпақ ұмытпауы керек. Қандай қиындық болса да, сол жылдардағы еңбек ерлігі күні бүгінге дейін мақтаныш пен еліктеудің қайнар бұлағы болуы керек. Сол кезде қалыптасқан халықтар достығы бүгінде республикада жүргізіліп жатқан дұрыс саясаттың арқасында біздің баға жетпес байлығымызға, қоғамдық-саяси дамудың негізіне айналып, ел тұрақтылығына кепіл болуы керек. Тың және тыңайған жерлердің әлеуметтік-экономикалық маңыздылығы да осында жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстандағы тың және тыңайған жерлерді игеру «Тың өлке», 1978 ж.,
2. Қазақ КСР халық шаруашылығы, Алматы, 1957 ж.
3. Андрианов Б.В. Земледелие наших предков. М. Наука, 1978.

Қали Ақмарал Тлеубекқызы,
бастауыш сынып мұғалімі
Абай облыстық білім басқармасы
Абай аудандық білім бөлімінің
«М.Әуезов атындағы орта мектебі» КММ



Педагогтің аты-жөні	Қали Ақмарал Тлеубекқызы			
Пәні:	Қазақ тілі			
Сабақтың тақырыбы	Сөз таптары			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары	4.4.2.6 – сөз таптарының сөйлемдегі қызметін анықтау; 4.2.5.1 – дереккөздерден қажетті ақпараттарды табу, кездескен жаңа сөздердің мағынасын мәнмәтін бойынша анықтап, ақпаратты қорытындылау, бағалау.			
Сабақтың барысы.				
Сабақтың кезеңі	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Басы	Психологиялық ахуал қалыптастыру. «Ғажайып жылулық шынжыры» жылулық шеңбері. Балалар бір-біріне жымып күлу арқылы, жылы күлкілерін сыйлайды. Педагог күлкінің маңызына тоқтайды. Жұмыс ережесін келісу ☉ Сабақта бір-бірімізді сыйлаймыз, тыңдаймыз! ☉ Уақытты үнемдейміз! ☉ Нақты, дәл жауап береміз! Топқа бөлу: Көбелекті гүлге қондыру Алдыңғы білімді еске түсіру (ұжымда) «Жедел жауап» әдісі (Ұ) «Допты қағып ал» тәсілі бойынша сыныпқа сұрақтар қоямын. Өткен білімді еске түсіру ҚБ: Отшашу арқылы бір-бірін бағалау. Оқу мақсатын таныстыру Күтілетін нәтижені анықтау	Психологиялық ахуалға берілген таптарды дауыстап айтып, тілді жаттықтыру және жаңа сабаққа назар аудару. І-топ. II-топ. III-топ Оқушылар сұраққа жауап береді, жұмысты берілген түріне қарай орындайды.	 ҚБ: Отшашу арқылы бір-бірін бағалау.	Психологиялық ахуал. Алдыңғы білімді еске түсіру тапсырмалары.
Ортасы	«Бағытталған жазу» оқырманды қызықтыру үшін қызықты әрі көркем сөздер мен тұжырымдарды модельдеуден басталуы мүмкін. Оқулықтағы тапсырмаларды топта, жұпта, жеке орындау. Сөз таптары Дескрипторы: Тыңдалған материал бойынша өз пікірін білдіру, мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау, оқыған, тыңдаған және	Берілген сұраққа жауап беріп, тапсырмаларды талапқа сай орындайды. Белсенді оқу тапсырмалары (ұжымда)	Формативті бағалау. ҚБ: үш шапалақ арқылы	Оқылым, жазылым тапсырмалары

	аудиовизуалды материалдар бойынша жазба жұмыстары жүргізу арқылы оқушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдылары жетілдіріледі. Топпен жұмыс. Шашылған әріптердің ішінен сөздер құрау. Тапқан сөздерге сөйлемдер құрау. Сергіту сәті Жұптық жұмыс «Су тамшылары» әдісі арқылы тапсырмалар орындау	Жұмыс дәптеріндегі жазылым тапсырмаларын орындау Би қимылдарын жасау Бас бармақ әдісі арқылы бағалау	бір-бірін бағалау.	ры.
Соңы	«Тоғыз гауһартас»  Оқушыларға тоғыз тұжырым жазылған тоғыз карточка ұсынылады. Оқушылар топта тұжырымдарды немесе фактілерді маңыздылығына қарай жоғарыдан төмен ретімен ромбы тәріздес орналастырады.	Оқулықтағы қосымша тапсырмалар.	<u>ҚБ:</u> <u>Бағдаршам</u> <u>көздері</u> <u>арқылы</u> <u>бір-бірін</u> <u>бағалау.</u>	Топтық тапсырмалар.
Кері байланыс	«Рефлексия» кері байланыс. 	Сабақтан алған әсерлерін стикерге жазып, суретін жібереді.	«Рефлексия»	Кері байланыс тақтайша.



ОҚУШЫЛАРДЫ ТОПТЫҚ БІРЛІККЕ ҮЙРЕТІП, ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ӘДІС- ТӘСІЛДЕРІ

Жакина Жадыра Нурсагатовна,

тәлімгер

Абай облыстық білім басқармасы,

Абай аудандық білім бөлімінің

«М.Әуезов атындағы орта мектебі» КММ



Мектептегі сыныптардың болашағы әртүрлі, себебі мұндағы балалардың тобында өздері үлгі көріп, жақындауға тырысатын «жұлдыздары» болады. Жалпы, ұлттық құндылық сияқты маңызды нәрсе сізді қызықтырса, сіз әлдеқайда жылдам алға жылжи аласыз. Бірақ, сіз алға қойған мақсат пен барлық іс-әрекет балаларға қызық болмаса, команда құру қиын. Ортақ мақсатқа жұмыс істеу бірлескен түрде және қызықты болуы керек. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы баланы дамытудың көзі білім деп санаса, әйгілі педагог А. С. Макаренко баланы жетілдіріп, тәрбиелі азамат қып шығару үшін мақсатты арнайы таңдауды ерекше маңызды деп санады. Ол оқушыларды баурап алатын және жинай алатын тәжірибелік мақсаттың болашағы бар деп сенді. Бұл ретте «адам өмірінің шынайы ынталандырылуы-ертеңгі қуаныш» деген ереже туындайды. Әр оқушыға түсінікті, саналы және қабылданған перспективалық мақсат қиындықтар мен кедергілерді жеңуге көмектесетін жұмылдыру күшіне айналады.

Біздің күн сайын өзгертін әлемді бір сөзбен анықтап айту қиын. Жасөспірімдер үшін бүгінгі күннің проблемалары – өзін құндылық ретінде қабылдау, өзіне және өзінің күшті жақтарына деген сенімін нығайту, өзінің бірегейлігі мен ерекшелігін сезіну, өзінің өмір жолы мен «өзінің» рөлі туралы идеялардың пайда болуына жол салу. Қазіргі таңда мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік санасының негізін қандай адамгершілік құндылықтар құрайды? Жеке тұлғаның құндылық бағдарлар жүйесінде елеулі өзгерістер орын алды. Тұлғаның қалыптасу процесі бірқатар тенденцияларға орай жақсы бағыт алады, мысалы атап айтқанда адамгершілік, мәдениет, ынтымақтастық сияқты көптеген рухани құндылықтарды сақтау жеке тұлғаның ар-намысы мен абыройын қадірлеу.

Осыған орай, жеке тұлғаның қоғамдағы орны мен мақсаты туралы заманауи түсінікке сүйене отырып, оқушылар арасында тәрбие жұмысын жандандыру мәселесін басты мәселелердің бірі ретінде қарастырған жөн. Қазіргі заманғы білім беру тәжірибесі жасөспірімдердің жан-жақты ашылуына, олардың кең ауқымды мәселелерді шешуге белсенді қатысуына ықпал етеді. Бұл таңдаудың өзектілігі айқын, өйткені балалар бірлестіктері ұжымның тәрбиелік әлеуетін, қоғамдық пікірдің күшін толық пайдалануға мүмкіндік береді, сонымен қатар баланың жеке басын дамыту үшін қолайлы психологиялық ахуал жасайды. Оқушыларды топтық бірлікке үйретіп, тәрбиелеудің маңызды факторы тәлімгердің өнеге алатын тұлғасы мен белсенділігі болып табылады. Тәлімгер – балаларды өмір жолымен жетелейтін көшбасшысы, нағыз досы, балалардың тәуелсіздігінің бастауында тұрған, оларға дүниенің кеңдігін қарапайым істерде ашып көрсететін, «маңызды ересек адам». Отан, борыш, ар-намыс, адалдық, достық деген сөздерге тән тәлімгер болу, балаларды ұйымдастыра білу аса маңызды шаруа[1].

Оқушылар топтық ұжымын құру, нығайту және дамытудың негізі олардың ортақ мақсаттарға жетуге бағытталған бірлескен іс-әрекеті болып табылады, мысалы оқу, қоғамдық пайдалы еңбек, өнімді еңбек, көркем шығармашылық, спорт және т.б. Кез келген әрекет ұжымды қалыптастырудың негізгі көрсеткіші. Мектеп оқушыларының негізгі әрекеті – оқу. Оқу мен оқыту өзара байланысты. Сонымен, оқытудың жаңа әдістерін игеру, проблемалық, бағдарламалы, саралап оқытуды жүзеге асыру оқушылардың танымдық белсенділігін, дербестігін дамытуға бағытталған. Өз көзқарасын дәлелдеу және қорғау мәселен, интеллектуалды ізденіссіз мүмкін емес. Сондықтан оқу процесінде, сабақтарда, тәжірибелік сабақтарда, оқу шеберханаларында оқушылардың топтық ынтымақтастығының әртүрлі

формаларының маңызы арта түсуде. Мектепте тәрбие жұмысының топтық түрлері кеңінен тарады, сабақ аясында сынып 3–5 адамнан тұратын шағын топтарға бөлініп, әр топ жалпы жұмыстың бір бөлігі ретінде өз тапсырмасын орындайды[2].

Бала егер қарамаса, тәрбиелемесе әдетте басқа адамдар тобына, олардың қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын ұжымға тартылады. Сондықтан баланы сыртқа жібермей, өз ортасында ұстау аса маңызды. Баланың талап-тілектеріне де көңіл бөлу керек. Қанағаттандырылған қажеттілік, мысалы, балалардың ойынға деген құштарлығы жаңа қажеттіліктердің пайда болуының негізі болып табылады: жолдастарымен топта, ұжымда болу, жақсы ойнау үшін кейбір дағдылар мен тәсілдерді игеру, білімге ұмтылу[3].



Топтық бірлік байланыстарын нығайтуда және ұжымдық қатынастарды дамытуда бос уақытты бірлесіп өткізудің маңызы зор. Оқушылардың қызығушылықтары, әсіресе жоғары сыныптарда, бос уақыт болған кезде көбінесе өздігінен дамиды, бұндай кезеңді жемісті шығармашылық қызмет ретінде ұйымдастыруға болады. Бос уақытты бірге өткізу оқушыларды ұжымдық тәжірибелермен, іс-әрекеттермен таныстырады, оларға бір-бірінің рухани әлемімен жақсы танысуға көмектеседі. Ұжымның жұмысын жоспарлау кезінде тәлімгер ұстаз балалардың жалпы іс-әрекетін қалай баурап алу керектігі туралы ойлануы керек. Бұл үшін олардың мүдделерін ескеру өте маңызды. Егер мұғалім оған барлық оқушыларды тарта алса, іс-шаралар оқушыларды қызықтырады және оларды бір мақсатқа біріктіреді. Оқушылардың топтық бірлікте дамуының барлық кезеңдерінде үлкенді-кішілі дәстүрлер туындап, ұжымды нығайтып, біріктіреді. Қазақ халқының салт-дәстүрлерін сақтау, насихаттау, осыған орай шаралар өткізу – ұжымдық өмірдің осындай тұрақты формаларын, оларда оқушылардың әдет-ғұрыптарын, тілектерін эмоционалды түрде жеткізуге мүмкіндік береді. Дәстүрлер жалпы мінез-құлық нормаларын дамытуға, ұжымдық тәжірибені дамытуға және өмірді безендіруге көмектеседі. Жылдар өтеді, бірақ жылдар өтсе де оқушылар өз сыныбында өмірдің қандай болғанын, қандай мерекелер мен кездесулерді, экскурсиялар мен викториналарды өткізгендерін есіне алады. Олардың сынып жетекшісімен қарым-қатынасы қандай болды, сынып өмірі қандай салт-дәстүрге сай құрылды, соның бәрін ұмытпай баяндап отырады. Салт-дәстүрді дәріптеу және сақтау – тәрбие жұмысының аса маңызды міндеті. Себебі, бұл ұлттық құндылық негізі. Осындай дәстүрлер желісінде өмір сүре отырып, балалар өздерінің ерекше ұжымдық заңының бірлігінле сезінеді, тобын мақтан тұтып, үнемі достық бірлікте болуға тырысады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. – Астана, 2000.
2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.
3. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003. –208 б.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚУШЫ БОЙЫНА СІҢІРУ

**Сағибаева Айтолкын Жакашевна,
Абай облыстық білім басқармасы,
Абай аудандық білім бөлімі,
Қасқабұлақ ауылы,
«М. Әуезов атындағы орта мектебі» КММ**



Ұлттық құндылықтар қоғамның рухани өмірінің өзегі болып табылады, себебі бұл ұғымға ең жақсы қасиеттер жинақталады. Ұлы Абай іргетасын қалап кеткен рухани мұраттардың жалғасуы қоғам мәдениетіндегі әдебиет пен тілде еркін көрініс табады. Біз Абай елі – ұлы ақынның қалдырып кеткен мол мұрасын ұлттық құндылықтың көзі ретінде дәріптеп, ұрпақ бойына сіңіруіміз қажет. Ал, бұның бастапқы қадамы қазақ тілі мен әдебиеті сабағында басталады. Отбасы мен мектеп рухани-адамгершіліктің бастау-бұлақтары, оқушының дамуы мен тәрбиесі жүзеге асатын жер. Негізгі ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу оқушылардың бойында Отанға деген сүйіспеншілікті ғана емес, сонымен қатар өз елінің, халқының тарихи-мәдени мұрасына деген құрметті қалыптастыратындығын есте ұстаған жөн. Оқушылардың рухани мұраттардың қажеттілігін сезініп, оларға бей-жай қарамауы – бірінші кезектегі міндет. Бұл ұлттық мұраны сақтауға және одан әрі арттыруға жауапкершілігіңізді түсінуге көмектеседі. Табысты дамып келе жатқан мемлекет болу үшін қоғамның негізін құрайтын негізгі құндылықтарды бөліп көрсету қажет. Бұл тізімге отбасы, бірлік, достық пен өзара түсіністік, бір-біріне қолдау көрсету, адамдардың бірлескен іс-әрекетке, жасампаздыққа, қазақстандық патриотизмге, тәуелсіздікке, адалдыққа, ар-ожданға, білімге, тектілікке бірігу қабілеті мен дайындығы кіреді. Ал білім беру – жеке тұлғаның идеялық және мінез-құлық нұсқауларының дамуын қамтамасыз ететін сала[1].

Қазақстанның ұзақ мерзімді жоспарлары оның әлемдік қауымдастықта өзіндік ерекшелігін сақтауға, ұлттық қауіпсіздікті, саяси егемендікті, тұрақты демократиялық дамуды қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстан Мемлекетінің басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде былай деген болатын. «Біз, ең алдымен, жастарды кітап оқуға баулуымыз керек. Сонда жаппай кітап оқитын ұлтқа айналамыз. Тәуелсіздік кезеңінде елімізде кітапхана ісі кенжелеп қалды. Тоқсаныншы жылдардағы аласапыран уақытта мыңдаған кітапхана жабылды. Миллиондаған кітап қорынан айырылды. Соңғы жылдары жағдайды түзеу үшін әрекет жасалып жатыр»[2].



«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні біздің республикамыздағы ең маңызды пәндердің бірі болып табылатындықтан, бұл пәнге көптеген оқушылар қызығушылық танытады. Сонымен

қатар, әр сыныпта осы пән бойынша қабілеттері жоғары немесе қарапайым оқушылар саны да бар. Сондықтан мұғалімнің алдында ұлттық құндылыққа баулудың, оқытуды ұйымдастырудың икемді формаларын табу міндеті тұр. Мен өз сабағымда ойын технологиялары, топтық технологиялар, денсаулық сақтау технологиялары, компьютерлік технологиялар, оқушыға бағытталған технологиялар сияқты педагогикалық инновациялық технологиялардың сан түрлерін қолданамын. Соңғы уақытта интернеттің оқу процесіне жаппай енгізілуі байқалуда. Барлық пәндер бойынша ақпараттық ресурстар саны артып келеді. Интернетті білім беру процесінде қолдануға қол жетімді болды. Мысалы, «Абайдың қара сөздері», «Ыбырай Алтынсариннің әңгімелері», «Халық ауыз әдебиеті», тақырыптарын зерттеу кезінде оқушылар интернетті пайдаланып көптеген қосымша, қызықты ақпарат тапты. Сондай-ақ, интернеттің көмегімен біз қазақ халық ертегілерін көре алдық. Мұның барлығы ұлттық құндылыққа қатысты тақырыптар және осыларды оқушыға заманауи тәсілдермен жеткізе білу оларды функционалды сауаттылыққа дайындау деген сөз. Интернеттегі мәтіндік және басқа ақпараттың болуы оқушыларға сабақта сөйлеу үшін дайын мәліметтерді пайдалануға мүмкіндік береді. Оқушылар ұлттық құндылық тақырыбына өз бетінше ізденіп, зерттеп баяндамалар, рефераттар дайындайды, жобалар жасайды. Интернетті қолдану оқушыларға әртүрлі олимпиадаларға қатысуға мүмкіндік береді. Әдебиет сабақтарында интернет арқылы түрлі интерактивті ойындарды, жаңа технологияларды қолдану сабақты қызықты өткізуге және сабақта алған білімдерін сыныптан тыс бекітуге мүмкіндік береді. Қазақ тілі мен әдебиетін ұлттық құндылыққа оқыту жағдайында оқушыларды ынталандыру және сонымен бірге оқытылатын тілдік материалды меңгеруді үйрету үшін тиімді цифрлық құралдарды пайдалану өте маңызды. Көптеген сандық платформалардың ішінен мен Wordwall ресурсын таңдадым. Бұл интерактивті тақта және баспа материалдарын жасауға арналған көп функциялы құрал. Ұсынылған дидактикалық ойын шаблондарының жиынтығы өте алуан түрлі. Wordwall веб-сайтында ұсынылған 18 шаблон өте сапалы құрылымымен ерекшеленеді және мұғалімге ойынның бұрыннан бар нұсқаларын пайдалануға және өз нұсқаларын нөлден жасауға мүмкіндік береді. Мен өз жұмысымда сондай-ақ, дәстүрлі емес сабақ түрлерін қолданамын, мысалы – сабақ-экскурсия «Жидебай өңіріне саяхат», сабақ-ойын «Шәкәрім өлеңдерін кім жақсы талдайды?». Ойын барысында оқушылар ұсынылған жағдайда еркін бағдарланады, импровизация жасай алады. Олар сабаққа қызығушылық танытады. Рөлдік ойында сіз жұпта, топ құрамында жұмыс істей аласыз. Компьютер – оқу үрдісіндегі маңызды және жаңа құралдардың бірі. Оны пайдалану жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуына ықпал етті. Компьютерлік технологиялар қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың негізгі әдістерін: көрсету, түсіндіру, түзету, білімді бағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Әсіресе, қазақ тілі сабағында компьютерді пайдалану мыналарға көмектеседі:

- 1) оқытылатын тілдік құбылыстарды оқуды елестетуге;
- 2) оқытылатын тілде сөйлеу дағдыларын дамытуға;
- 3) білімді бақылау, дағдының қалыптасуының белгілі бір дәрежесі.

Интерактивті тақтаны пайдаланып оқыту дәстүрлі оқыту әдістерінен айтарлықтай ерекшеленеді, дегенмен сәтті сабақтың негізіне жатады. Ең алдымен кез келген сабақтың, соның ішінде интерактивті технологияларды пайдаланатын сабақтардың нақты жоспары мен құрылымы болуы керек. Және қазақ тілі мен әдебиеті сабағында белсенді әдістерді қолдану арқылы оқу үрдісінің тиімділігін арттыруда оқушылар белгілі бір мақсат пен нәтижеге жетуі қажет. Мұның бәрі оқушыларға материалды жақсы түсінуге және оны бұрыннан білетінімен байланыстыруға көмектеседі. Мұғалім мен оқушының интерактивті байланыс шығармашылығы шексіз. Мысалы, құндылыққа негізделген «Менің сүйікті ауылым-Қасқабұлақ» тақырыбына сабақ дайындау барысында оқушылар тақырып бойынша материал жинап, заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов жайлы деректерді іздеп, мәтіндерді таңдап, қазақ тілінің бай сөздік қорын қалыптастырапрезентация жасайды. Мұндай қойылымдар кезінде оқушылар дикцияға, шешендікке, қазақтың төл дыбыстарын дұрыс айтуға, шығармашылыққа, сынып алдында сөйлей білуге жаттығады[3].

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында АКТ-ны қолдану әр түрлі көрнекі-ақпараттық материалдарды пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, студенттер интернеттен материалды өздері тауып, презентация жасайды, осылайша АКТ оқушылардың дербестігін, сабаққа қажетті материалды табу, таңдау және реттеу қабілеттерін дамытады. Оқушыға бағытталған технологияларды өз іс-тәжірибемде қолдана отырып, белгілі бір көлемде білім беріп қана қоймай, олардың оқуға деген қызығушылығын, шығармашылықпен жұмыс істеуін дамыту басты міндет деп білемін. Алған білімдерін өз бетінше пайдалануға ұмтылу, жеке көзқарасты ескеру, оқу үдерісін диалог түрінде өткізіп, оқушымен жұмыс істеудің демократиялық стилін құру менің жұмыстарымның басты бағыты.



Ұлттық құндылықтарды дәріптеуге бағытталған технологияны қолданған кездегі сабақтың негізгі кезеңдері-шақыру, түсіну, рефлексия кезеңі. Шақыру кезеңі әртүрлі әдістердің көмегімен, мысалы жеке, жұптық, топтық жұмыс, ми шабуылы, мазмұнды болжау, проблемалық мәселелер және т.б. бойынша қамтылады. Бұл енді негізгі кезеңге дайындық ретінде жүзеге асырылады. Осылайша, бұрын алынған білім сана деңгейіне шығарылады. Енді олар жаңа білімді игеру үшін негіз бола алады, бұл оқушыларға жаңа ақпаратты саналы түрде байланыстыруға және сыни көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Түсіну кезеңінде, оқушы ұлттық құндылыққа оарй жаңа ақпаратпен немесе идеялармен байланыста болып, өзінің түсінігін қадағалап, олқылықтарға назар аударуды үйренеді, оларды болашақта нақтылау үшін бекітеді. Әрқайсысы сөздердің мағынасын қалай болжағаны, оған қандай белгілер көмектескені туралы айтады. Мұндай жұмыс ақыл-ой әрекетінің белгілі бір әдістерін қолданудың тиімділігін талдауға мүмкіндік береді[3].

Рефлексия кезеңінде оқушылар сабақта білгендері, түсінгендерімен байланыстылығы туралы ойланады, жаңа білімді бекітеді, оларға жаңа ұғымдарды енгізу үшін өз идеяларын белсенді түрде қайта құрады. Оқушылар арасында тікелей пікір алмасу оларға әртүрлі көзқарастармен танысуға мүмкіндік береді, әңгімелесушіні мұқият тыңдауға және өз пікірлерін дәлелді түрде қорғауға үйретеді. Рефлексияның соңғы кезеңі алынған білімді, дағдыларды шығармашылық бағытта қолдануды білдіреді. Осылайша, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа технологияларды қолдану пәнге деген қызығушылықты қалыптастырады, ұлттық танымды және шығармашылық қабілеттерін жандандырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. – Астана, 2000.
2. <https://kaz.nur.kz/politics/2069259-toqaevtyn-ulttyq-quryltaidyn-usinsi-otyrysynda-soilegen-sozinin-tolyq-matini-zariyalandy/>
3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.

ЖОБА АТАУЫ: ЖАС ЕРЕКШЕЛІГІНЕ САЙ ҚЫЗЫҚТЫРУ-EDUTAIMENT

**Сапакова Жанар Советказыновна,
мектеп директоры
Ахметкаримова Айгуль Олжабаевна,
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары
Абай облысы, Аягөз қаласы**

«Мектеп жанындағы интернаты бар жалпы орта білім беретін №6 мектебі»КММ

Жобаның мерзімі: 04.04.2024- 10.05.2024

Жобаның мақсаты: 5 «ә» сыныбына сабақ беретін алты пән мұғалімдерін өз сабақтарында оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеруге үйрету

Жобаның міндеттері:

- Бастауыш сыныптан 5-сыныпқа өткен кезде оқушылардың адаптациядан өтуін ескеру
- ҚМЖ-ның оқушылардың жас ерекшелігіне сай құрылуы
- Жас ерекшеліктеріне сәйкес 5-сынып оқушыларына ойын түрлерін көбірек қолдану
- Мұғалім мен оқушы арасындағы тығыз ынтымақтастық қарым-қатынас орнату
- «Оқушы үнін» тыңдау

«Мектеп жанындағы интернаты бар жалпы орта білім беретін № 6 мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінде «Мектеп командасы: тиімді басқару және білім сапасы» курсы бойынша жалпы мектеп ұжымына педагогикалық кеңесте таныстырылым жасап, команда мүшелігіне мұғалімдердің кіруі ерікті екендігі айтылды. Команда жасақталып, құрамына 15 адам іріктеліп алынды, команда мүшелерінің рөлдері бөлініп, әрбіреуінің ерекшелігі айқындалып берілді, жоба жоспарындағы іс -шаралардың тізбесімен таныстырылды. Оларға команда жұмысының тиімділігін арттыру мақсатында «Командалық жұмыс-нәтижеге бағытталған жұмыс» тақырыбында коучинг, «Білім беру трендтері» тақырыбында тренинг, «Мектептегі өзгерістерді басқару» тақырыбында ашық алаң ұйымдастырылды. Осы жобаны іске асыру кезінде мектебімізде білім сапасы мен тәрбиесі жағынан төмен нәтиже көрсеткен 5 «ә» сыныбы мақсатты аудитория ретінде тандап алынды. Мектебімізде 5-11 сыныпқа сабақ беретін мұғалімдердің әдіс- тәсілдері, сабақ өткізу методикасы бірдей, алайда мұғалімдер оқушылардың жас ерекшелігін ескеріп, 11-12 жастағы оқушыларға сабақты неғұрлым ойын түрінде өткізу тиімдірек деп ойлаймыз. Өйткені 5-сынып оқушыларының бастауыш сыныптан келгеннен кейін олардың бейімделуіне толық жағдай жасалуы керек. Ол әрине, мұғалімдердің сабақ беру шеберліктері арқылы жүзеге асады. Сол себепті осы мәселеге ерекше назар аудардық. Бұл мәселені шешуде біз «Ойын элементтері арқылы қызықтырып оқыту-Edutainment» трендін алып отырмыз. Оның артықшылығы:

- оқып үйренуге байланысты жағымды ассоциация қалыптастыру, соның нәтижесінде оқушылардың оқуға және білімге көзқарасының өзгеруі, бұл өз кезегінде мектептегі оқу үлгерімінің жақсаруына әкеледі;
- оқу процесіндегі ойынның ролін кеңейту арқылы оқушылардың ынтымастығы артады.

Мектебімізде сабақ беруде пән мұғалімдері көбінесе оқушылардың жас ерекшеліктеріне назар аударма бермейді. Оның себептері:

- бастауыш сыныптан 5-сыныпқа өткен кезде оқушылардың адаптациядан өтуін ескермеу;
- ҚМЖ-ның оқушылардың жас ерекшелігіне сай құрылмауы;
- жас ерекшеліктеріне сәйкес 5-сынып оқушыларына ойын түрлерін қолданудың болмауы;
- мұғалім мен оқушы арасындағы тығыз ынтымақтастық қарым-қатынастың болмауы;
- «Оқушы үнін» тыңдау.

Жобаға 5 «Ә» сыныбына сабақ беретін 6 пән мұғалімдері тартылды. Атап айтатын болсақ, математика, қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі, тарих, жаратылыстану мұғалімдері жобаға қатысты. Олар «Ойын элементтері арқылы қызықтырып оқыту- Edutainment» трендін меңгеріп, оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыру бойынша өз сабақтарында ойын түрлерін қолданды. Әр сабақтың өзіндік ерекшеліктері мен сәтті тұстары болды. Мәселен, әдебиет сабағында «Миллион кімге бұйырады?» ойыны арқылы оқушылар берілген сұрақтарға жауап беріп, әңгіме мазмұнын толық меңгергендігін байқатып, алған

білімдерін пысықтады. Орыс тілінен «Говорящие цифры» деген дидактикалық ойыны ерекше әсер қалдырды. Өйткені бұл ойынның мақсаты- оқушылардың мәтін мазмұнын терең түсіне отырып, оқушылардың тіл байлығын, ойлау дағдыларын, есте сақтау қабілеттерін дамыту болып табылды. Нәтижесінде қолданылған ойын түрлері 5 «Ә» сынып оқушыларының білім сапасының жақсаруына септігін тигізді, оқушылардың қызығушылықтары артты, сондай-ақ ойын түрлері сабақ мақсатына негізделді.

Жобаны жүзеге асыруда командада қиындықтар туындады, себебі мұғалімдердің сабақтары екі ауысымның әр түрлі уақытында болғандықтан, команда мүшелері уақтылы жиналмады. Сабақты бірлесіп жоспарлауда мұғалімдердің сабақ кестесінің әр түрлі болуына байланысты да кедергілер болып тұрды. Алайда бұл кедергілерден шығып отырдық, түскі үзіліс, кейбір уақытта кешкі мезгілде белгілі бір уақытты белгілеп жұмыс жасап, әрдайым байланыста болып отырдық. Жоспарды іске асыру кезінде команда мүшелері толықтай қатысуға тырысып, ынтымақтасып жұмыс жасады. Ол оң нәтиже берді, жоспарланған іс-әрекеттердің барлығы орындалды. Алайда жобаны іске асыруда оқушылардың оқуы мен мұғалімдердің сабақ беруінде айтарлықтай өзгерістер байқалды. Мұғалім бұрын бір сарында, басты рөлді өзіне алып, басым бөлігінде өзі ғана сөйлеп сабақ өткізетін болса, мектептегі тәжірибе кезінде мұғалімдер трендтің не екенін түсініп, мұғалім фасилитатор екенін терең ұғынды. Сабақ беру барысына ойын элементтерін енгізді. Нәтижесінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артты. Сабаққа мүлде қызықпайтын оқушының да ынтымақтасып артты. Мұғалімдердің басым көпшілігі командалық жұмыстың тиімді екеніне көздері жетіп, жобаға бар ынтымақтастықпен, белсенділік таныта отырып, қызығушылықпен қатысты. Сонымен қатар оқушы мен мұғалім арасында жағымды ассоциация қалыптасты, позитивті жағдайда оқу ыңғайлы және оқу процесіне оқушылар толығымен қатысты, оқушылар мен мұғалімдер проблемаларды бірге шеше алды, 5«Ә» сынып оқушыларының өзара әрекеттесу дағдылары дамыды. Ойын арқылы оқыту оқушылардың шығармашылығын, қиялын, тұлғалық қасиетін дамытады, оқушылардың өзара шынайы қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді, қиындықтарды жеңіп, шешім қабылдауға үйренеді. Мектеп әкімшілігі мен мұғалімдердің өзара әрекеттесуі олардың қарым-қатынасына оң әсерін берді. Өйткені жобаның жоспарындағы іс-әрекеттердің толықтай жүргізіліп отыруына мектеп әкімшілігі тікелей араласып, басшылық жасай отырып, мұғалімдердің қатысып отыруына ықпал етті. Әр сабақта пән мұғалімдері оқушылардың жас ерекшеліктеріне көңіл бөле отырып, орта буынға бейімделуіне жағдай жасады, сабақта оқушылардың білім көкжиегін кеңейте отырып, көзқарастарының қалыптасуына ынталандырды. Жоба жұмысы жүргізілгенге дейін сыныптың білім сапасы 55% құраған болса, бір ай көлемінде 2% пайызға көтеріліп, 57% құрады. Бұл үлкен жетістік деп ойлаймыз. Команда жұмысы үнемі, тиянақты, белгіленген уақытта ұйымдастырылып отырды. Оның дәлелі: команда мүшелері жобаны жүзеге асыру кезінде ұйымдасып бірлесе отырып жұмыс жасауға, ынтымақтастыққа, бірлесіп ҚМЖ құрастыруға, сабақтан кейін кері байланыс жасауға, рефлексия беруге, тиімді сабақ өткізуге үйренді. Осы жоба негізінде мұғалімдерде жоспарлау, талдау, талқылау дағдылары қалыптасты. Біздің ойымызша, бұл үдеріс мектепке өзгеріс әкелді, өйткені командадағы мұғалімнің жұмысы жанданып, оқушылардың іс-әрекеттері арқылы пәнге деген қызығушылығын арттыру бойынша жұмыстар алдағы уақытта жалғасатынына көзіміз жетеді. Жоба бойынша жоспарланған жұмыстар толықтай қамтылды, команда мүшелері белсене қатысты, оқып-түйгендерімен ой бөлісті, ары қарай бірлесе отырып жұмыс жасауға өтініш білдірді. Осы жобаны жүргізу нәтижесінде алынған өнім - ҚМЖ мен ойын элементтерінің жиынтығы. Ол деректердің күшті болуы себебі, солар арқылы біз жоба жұмысының нәтижесін көре алдық. Болашақта бұл жалғасын табады, өйткені жобалардың маңызды екені соншалықты, басқа сынып оқушылары қатысуға құштарлығын көрсетіп жатыр. Сондықтан жоба көлемі ауқымды болады деп есептейміз, командалық жұмысты жандандырамыз.

ҚЫПШАҚ ТАРИХЫ-ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНЫҢ ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ЕРЕКШЕ АСУ

**Жумабекова Фарида Рашидовна,
Тарих және құқық пәнінің мұғалімі
Қарағанды тау-кен индустриалдық колледжі**

Қазақ халқының тарихы үшін IX-XIII ғасырлар кезеңі орасан зор маңызға ие. Протоқазақ және басқа түркі тайпалары алғаш рет тарихи аренаға өз аттарымен шығып, қазіргі қолданыстағы тілдер мен этностардың қалыптасуының белсенді процесі жүріп жатқан кез. Қазақстан тарихында Қимақ және қыпшақ мемлекеттері ерекше орын алады. VIII-IX ғасырдың екінші жартысында Қимақ тайпалары Орта Ертістен Жоңғар қақпасына дейінгі аумақта берік орнығып, батысқа қарай Оңтүстік Орал мен Сырдария аумағына дейін жылжып, қимақ мемлекеттік ұйымының дамуына серпін берді. Оның гүлденген кезінде қимақ қағаны нағыз билікке ие болды.

X ғасырдың соңына қарай Қазақстан даласындағы саяси жағдай өзгерді. Бұл жерде «қимақ» этникалық атауы жойылып, қыпшақтардың орны нығаяды. Қазақстан аумағында қыпшақ этникалық қауымдастығының қалыптасуы күрделі және ұзақ процесс болды. Қыпшақтар этникалық топ ретінде VIII ғасырда пайда болған деген болжам бар. VIII ғасырдың ортасындағы қаңғар, қарлық, қимақ, қырғыздардың көшпелі тайпалары қыпшақтардың қол астына біріктірілді. Алтайдан шыққан бұл тайпалар одағының атауы «қыпшақ» деп аталды. Сарыарқа мен Батыс Қазақстанның ұлан-ғайыр өлкелеріндегі екі мемлекет Қимақ пен Қыпшақ мемлекетінің құрылуы, гүлденуі мен құлдырауы қалай десек те тарих белесінде қалды. Қимақтар (IX – XI ғ. басы) тарихының алғашқы кезеңі яньмо тайпасымен байланысты, бұл туралы қытай деректерінде VII ғасырдағы оқиғаларға байланысты атап өтеді. Синологтар янмоларды йемек (имек) тайпасымен байланыстырады. Өз кезегінде имақ термині, шығыс ғалымдарының пікірінше, қимақ атауының дыбыстық түрленуі. Имақтар (қимақтар) Алтай тауларының солтүстігіндегі аймақтарға және Ертіс өңіріне қоныс аударған. Тайпаның оқшаулануы 656 жылы Батыс Түрік қағанаты құлағаннан кейін болды. Қимақ тайпалық одағының өзегі дәл осы кезде пайда болған болуы мүмкін. Қимақ тайпасының басшысы «шад-түтік» атағын алған. VIII ғасырдың екінші жартысы – IX ғасырдың басы, Қимақ тайпалары үш бағытта: солтүстік-батысқа, оңтүстік Оралға (негізінен қыпшақтар), оңтүстік-батысқа, Сырдария ойпатына және оңтүстік Қазақстанға және оңтүстікке, солтүстік-шығыста Жетісудың шегіне дейін жылжиды. 766-840 жылдар аралығында қимақтар Батыс Алтай, Тарбағатай және Алакөл ойпатының территориясын алып, Шығыс Түркістанды мекендеген Тоғыз оғыздардың солтүстік шекараларына дейін жетті. Олардың арасындағы шекара Жоңғар жотасының бойымен өтті. Деректер бірауыздан қимақтарды негізгі түркі тайпаларының біріне жатқызады. 840 жылы Орталық Моңғолиядағы Ұйғыр қағанаты ыдырағаннан кейін оның тайпаларының бір бөлігі (эймур, баяндур, татарлар) кимек бірлестігінің өзегіне енді. Дәл осы кезде эймур, имақ, қыпшақ, татар, баяндур, ланиказ және аджлар сияқты жеті тайпадан тұратын Қимақ федерациясы құрылды. Қимақ тайпаларының басшысы байғу (ябғу) титулына ие болды. Қыпшақтардың этникалық құрамы мен шығу тегі осы Қимақ - қыпшақ конфедерациясының құрылуынан кейін басталды. X ғасырда Қазақстан аумағында көшпелі түркі тілдес тайпалардың жаңа қуатты мемлекеті – «Қыпшақ» мемлекеті пайда болды, ол қимақтардың тікелей мұрагері еді. Біздің дәуірімізге дейінгі 201 жылы айтылған «куйеше»или «жуйеше» терминін көптеген қыпшақ зерттеушілері жазба деректерде қыпшақтар туралы алғаш рет айтылған сөз ретінде қабылдайды. Алайда, олар туралы «қибшақ» атауымен сенімдірек еске түсіру - Селенга тасындағы (759) «қыпшақ», «қыфшақ» деп аталатын жазуда сақталғанын бірқатар мұсылман авторлары көрсетеді. Мысалы, Гардизи (IX ғ.), Махмуд Қашғари (IX ғ.), Ибн Асир (XIII ғ.), Рашид ад-дин және тағы басқалары. Орыс жылнамаларында қыпшақтарды (XI-XIII ғғ.) оларды половецтер мен сорочиндер, венгр жылнамаларында палочтар мен кундер деп, византия деректері мен батыс еуропалық саяхатшыларынан Рубрук – (XIII ғ.), кумандар деп атайды. Қыпшақтар этникалық топ ретінде Орталық және Шығыс Қазақстанда VIII ғасырда

пайда болды. Саяси тарихтың алғашқы кезеңінде қыпшақтар қимақтармен бірге әрекет етіп, жаңа жайылымдар үшін күресте қимақ тайпалары одағының құрамында белсенді әрекет етті. X ғасырдың соңына қарай Қазақстан даласындағы саяси жағдай өзгерді. Бұл жерде «Қимақ» этникалық атауы жойылады. Жетісуды қоспағанда, Қазақстанның бүкіл дерлік кең аумағы қыпшақтарға бағынды. Олардың шығыс шекарасы Ертісте қалды, батыс шекарасы Еділге дейін, оңтүстігінде Талас өзенінің өңірі, ал солтүстік шекарасы Батыс Сібір ормандары болды. Бұл кезеңде бүкіл қазақ даласы Қыпшақ даласы немесе «Дешті Қыпшақ» деп аталады. Қыпшақ мемлекетінің күшеюі де тарихтағы ерекше оқиға болды. XI ғасырдың ортасында қыпшақтар Еділден өтіп, аз уақыттың ішінде Тен және Үзеу (Днепр) өзендерінің аңғарындағы көптеген батыс қаңғар тайпаларын бағындырды. XII ғасырдың басына қарай қыпшақтар басып алған жерлер екі үлкен бірлестікке бөлінді. Еділдің батысында өмір сүрген қыпшақтар Тоқсаба руынан шыққан хандар бастаған конфедерацияға бірікті. Ол Шығыстағы Еділден оңтүстіктегі Кавказ тау бөктерлеріне, солтүстік - батыста Тенге дейін және Солтүстік Қара теңіз даласында (половецкий өрісі) орналасқан половцы және Куман деп аталатын Үзеу қыпшақтары аймағына бөлінді. Бұл құрылымдардың басында Шару хан мен Бонек хан әулеттерінің хандары тұрды. Қазақстан жерін мекендеген қыпшақтар Елбөрі руынан шыққан хандар басқарған біршама орталықтандырылған мемлекеттің құрамында еді. Аңыздарда бұл мемлекеттің негізін салушы Абар хан (XI ғ.) деп аталады. Қыпшақ руларының жоғарғы ханнан басқа өз хандары болды. Ақсүйектер элитасына тархандар, бектер, басқақтар да кірді. XI - XII ғасырларда Шығыс Қыпшақ мемлекеті екі қанатқа бөлінді. Торғай даласын, Жем, Жайық, Еділ өзендерінің алаптарын, сондай-ақ Маңғыстау түбегін алып жатқан оң қанат Елбөрі хандарының басшылығында болды. Дәл осы жерде, Торғай аймағында Жоғарғы ханның штабы орналасқан. Сол қанат Орталық және Шығыс Қазақстанның Сыр бойынан Ертіс пен Есілге дейінгі жерлерін алып жатты. Астанасы Қайы - Ұран тайпасының хандары басқарған Сығанақ қаласы болды. Қыпшақтар көшпелі малшылар ғана емес, сонымен қатар өркениеті дамыған қала тұрғындары да болды. Олардың иелігінде бірқатар ірі қалалар болды, атап айтсақ Сығанақ, Жент, Сырдарияда Баршынлыкент, Қаңлыкент - Ырғызда, Саксин - Еділ өзенінің төменгі ағысында, Таматархан (орыс шежіресінің Тмутаракан) - таман түбегінде және Шарухан - қазіргі Харьков маңында. Сонымен қатар, қыпшақтар Ясы, Отырар, Үргенш және Қырым қалалары халқының едәуір пайызын құрады. Қыпшақ тарихы әлі де болса зерттеуді қажет ететін тарихтағы ең маңызды тақырыптың бірі деп тұжырымдауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақ КСР тарихы 5 томдық. Алматы, 1977-1980 жж.
2. Кляшторный С., Сұлтанов Т. Қазақстан. Үш мыңжылдық шежіресі., Алматы, 1922 ж.
3. Гумилев Л.Н. Ежелгі түріктер. Алматы, Ғылым, 1993 ж
4. Әбдәкімов А. Қазақстан тарихы. Оқу құралы. Алматы, 1994 ж



ЕЛ ТӘУЕЛСІЗДІГІ - ТАРИХЫМЫЗДАҒЫ ЕҢ МАҢЫЗДЫ САЯСИ ШЕШІМ

**Жумалиева Жазира Махмутовна,
Тарих және әлеуметтік - гуманитарлық пәндер оқытушысы
Сервис және жаңа технологиялар колледжі МКҚК
Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы**

Қазақстанның әлемдегі әлеуметтік-экономикалық күш-жігері мен тарихи қоғамдық жетістіктерін талдай отырып, республика стратегиялық тұрғыдан дұрыс жолды таңдады деп сеніммен айтуға болады. Қазіргі уақытта Қазақстан ТМД елдері бойынша өңірлік көшбасшы болып саналады және экономикасы бәсекеге қабілетті 30 мемлекеттің ішінен өзіне лайықты орын алуға ұмтылуда. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі-қазақ тілі болып қабылданды, ал Конституциямыз демократиялық және құқықтық мемлекет құрудың іргетасына айналды[1].

Тәуелсіздік жылдары еліміз социалистік даму жолынан бас тартты, нарықтық қатынастарға көшудің негіздері қаланды. Қазақстан ядролық қауіпсіздік рейтингіндегі ең қауіпсіз деген елдердің қатарына кіреді. Бүгінде әлемдік қоғамдастық Қазақстанның тұрақты, табысты, бәсекеге қабілетті мемлекет құрудағы жетістіктерін және ұлттық бірлікті нығайту саясатын жоғары бағалайды. Егемендік жылдарында көп ұлтты және көпконфессиялы халықтың күш-жігерімен жаңа тәуелсіз ел құрылды. Бүгінде біз тұрақты және серпінді елімізді құруды жалғастырып, бейбітшілік пен қауіпсіздікте өмір сүріп жатырмыз. Мемлекетіміз құрылған 32 жыл ішінде жастарға ерекше көңіл бөлінді. Елімізде мемлекеттік жастар саясатының мақсаттары мен міндеттері, жастармен жұмыс жасаудың бағыттары мен басымдықтары айқындалды. «Жұмыспен қамтудың жол картасы», «Қолжетімді баспана», «Дипломмен ауылға» және басқа да бағдарламалар жастардың өзін-өзі анықтауына және қажеттіліктері мен қабілеттерін жүзеге асыруына, кәсіби өсуіне жағдай жасауға бағытталған. Зияткерлік және шығармашылық белсенділік үшін жағдай жасалған. Білім саласындағы қазақстандық жобалар жастарға әлемдік стандарт деңгейінде білім мен бастапқы тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Жылдан жылға жастар инфрақұрылымы кеңейіп, жастардың бастамаларына қолдау көрсетіліп, ынталандырылуда. «Нұрлы жол», «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына жиырма қадам», «Мәңгілік Ел» мемлекеттік бағдарламалары, «Бес институционалдық бағдарламаны жүзеге асыру бойынша 100 қадам» Ұлт жоспары», «Қазақстан – 2030» Стратегиясы » және «Қазақстан – 2050» және тағы басқаларының жүзеге асырылуы әлемдік аренада үдемелі даму мен тұрақты беделді қамтамасыз ететін Отанымыздың дамуының негізгі векторларын айқындайды.

Қасиетті де лайықты еліміз «Мәңгілік Ел» жолында қазақстандықтарды әлі талай жаңа міндеттер, табыстар мен жетістіктер күтіп тұр. Мемлекет және әрбір ел азаматы Тәуелсіздікті сақтауға бар күш-жігерін салуы керек. Ел дамуының басты мақсаты – тәуелсіз, гүлденген, саяси тұрақты мемлекет құру. Қазақстанның бастамасымен 2009 жылғы 2 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының алпыс төртінші сессиясы 64/35 қарарын бірауыздан қабылдап, 29 тамызды Ядролық сынақтарға қарсы халықаралық іс-қимыл күні деп жариялады. Көпұлтты мемлекетте азаматтық татулық пен ұлтаралық келісімді сақтау мақсатында «Қазақстан халықтары Ассамблеясы» құрылды. Бұдан соң Қазақстанда 1986 жылғы 17-18 желтоқсандағы оқиғаларға қатысқаны үшін жауапқа тартылған азаматтарды ақтау туралы шешім қабылданды. Есте қаларлық Желтоқсан оқиғасынан бері өткен 30 жыл қазақстандықтардың еліміздегі тұрақтылық пен тыныштық, жақсы қарым-қатынас пен барлық адамдардың теңдігі Қазақстан Республикасының табысы мен гүлденуінің кепілі екенін түсініп, бірлікте өмір сүретінін дәлелдеді[2].

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) толыққанды мүшесі, сондай-ақ Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының (ЕКЫҰ) қатысушысы болды. 1994 жылы 6 шілдеде Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі

саяси және экономикалық себептермен астананы көшіру туралы шешім қабылдады. 1997 жылы Ел астанасы Алматыдан сол кездегі Ақмолаға көшірілді. Қысқа мерзім ішінде Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының (ЕҚЫҰ) саммиті, проблемаларды шешу жөніндегі келіссөздер сияқты халықаралық экономикалық және саяси іс-шараларды өткізетін ЮНЕСКО-ның «Бейбітшілік қаласы» сыйлығымен марапатталған заманауи қала бой көтерді. Елордада өткізілетін ауқымды іс-шаралар еліміздің имиджін, оның әлемдік қауымдастық арасындағы танылуы мен беделін нығайтуға ықпал етеді. Қазір Орталық Азиядағы ең үлкен мешітке айналған тиіс мешіттің жоспарланған сыйымдылығы 30 мың адамды құрады. 32 жыл ішінде Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін табысты сақтап, уақыт сын-қатерлеріне нәтижелі жауап берді. Қазақстандықтар мыңжылдықтар тоғысында өтпелі кезеңнің барлық қиындықтарын сенімді түрде еңсерді. Бұған барлық азаматтар ортақ құндылықтар жүйесі ықпал етті. Қазақ қоғамының басынан өткен оқиғалар қазақ қоғамының іргелі құндылық бағдарларының маңызын одан әрі күшейтті. Кез келген уақытта, кез келген әлеуметтік-экономикалық жағдайда адамгершілік, білім, әділдік сияқты этикалық құндылықтар басымдық танытты. Мұны социологиялық зерттеулердің нәтижелері растайды. Кез келген тәуелсіз мемлекет үшін өз жетістіктерін сақтап қана қоймай, дамуда табысқа жету маңызды. Қазақстанда Тәуелсіздік жылдарында экономикалық құрылым өзгерді. Мәдениет жаһандану ықпалымен, мәдениет элементтерін қабылдады, заманауи этика – қоғамдық сананы жаңғырту жүрді. Бүгінгі таңда еліміздің алдында тұрған басты міндеттердің бірі – әлемдегі бәсекеге қабілетті 30 экономиканың қатарына кіру. Бұл бүкіл қоғамның бірігуін талап етеді. Бұл мақсатқа жетуге мемлекеттің экономикалық және саяси ресурстары негізгі үлес қосуда. Сонымен бірге қоғамымыздың мәдени ерекшеліктері, атап айтқанда, құндылық бағдарлары мен идеалдары әрқашан қабылданған шешімдердің негізінде жатыр. 2019-20 жылдары бүкіләлемдік пандемия кезінде адамдар өз өмірі мен денсаулығын жоғары бағалай бастағанын көрсетті. Адамның негізгі іргелі қасиеттері - мейірімділік пен өзара көмектің маңыздылығы қоғамда орын алды. Қазақстандықтардың дүниетанымы негізінен этикалық сипатта. Ұлттар достығы және адамгершілік біздің қоғамымыздың іргелі моральдық талабы ретінде, оның өмірі мен денсаулығы халқымыздың басты құндылығы ретінде бекітілген. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан халықаралық аренадағы позициясын нығайтты. Мемлекетіміз қауіпсіздік, ынтымақтастық және даму саласындағы жаһандық және өңірлік күн тәртібін қалыптастыру мен жүзеге асыруға елеулі үлес қоса отырып, көпвекторлы, прагматикалық және белсенді сыртқы саясатты жүзеге асыруда. Қазақстанның соңғы жылдардағы жоғары халықаралық беделінің дәлелі оның ЕҚЫҰ, ЕурАзЭҚ, ШЫҰ, ИЫҰ, ҰҚШҰ және Түркі кеңесіне төрағалығы болды[3].

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев өз Жолдауында айтқандай, Тәуелсіздіктің аталып өтілуі акция форматынан, көрнекі шаралардан алшақтап, нақты істермен, жобалармен тойланғаны жөн. Сондай-ақ, Мемлекет басшысы атап өткендей, мерейтой экономикалық және саяси реформалар, цифрландыру, балалар мен мүгедектердің құқықтарын қорғау, экологиялық проблемаларды шешудің белгісімен өтеді. Бұл дер кезінде қабылданған дұрыс шешім, тарихи маңызды даталарды идеологиялық тұрғыдан атап өту үшін қажет.

Кез келген ел сияқты Тәуелсіз Қазақстан да халқының өмір сүру деңгейінің жоғары болуына, заманауи технологияларға негізделген гүлденген экономикаға, сыртқы саясатта тең құқылы қарым-қатынас орнатуға ұмтылуда. Тәуелсіздік – барша азаматтардың бірлескен күшімен қорғалып, нығайтылуы тиіс нәзік нәрсе екенін есте ұстаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

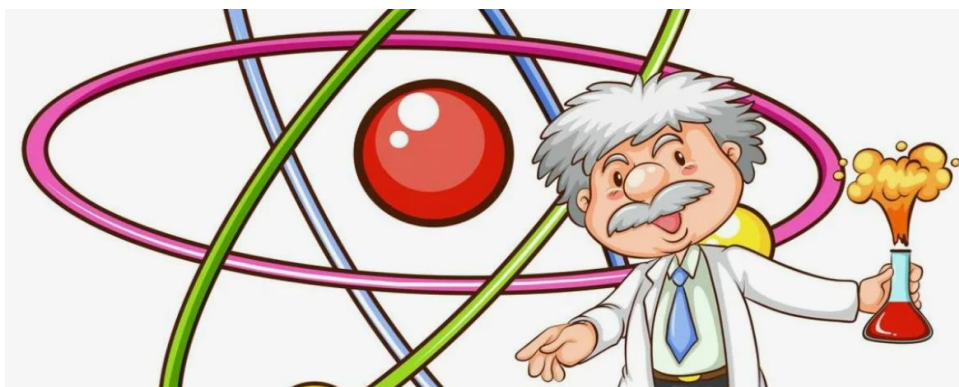
1. Қазақстан Республикасының Конституциясы.
- 2.«Қазақстан тарихы» эссе. Алматы, 1993 ж
3. «Казахстан и мировое сообщество». 1994 г. № 1.

ФИЗИКА ПӘНІНІҢ ОҚУШЫНЫ ДАМУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

**Заманбекова Жанар Қалымжанқызы,
Абай облыстық білім басқармасы
Курчатов қаласы білім бөлімінің
«№1 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ**



Жалпы білім беретін мектептің физика курсының мазмұны және сабақта шешілетін көптеген міндеттер, ең алдымен, оқушылардың физика-математикалық бейіндегі жоғары оқу орындарына қабылдау емтихандарын сәтті тапсырулары үшін қажетті білім, білік және дағдыларын пысықтауға бағытталған. Мұндай оқушылар біздің мектепте шамамен 20-25%. Қалған мектеп оқушылары үшін физика сабақтары шаршататын, мағынасыз ойын-сауыққа айналмас үшін олардың барлығына бірдей әдістемелік тәсілді қолдануға болмайды. Мектепте қалыптасқан білімнің жоғары сапасы елдің жалпы мәдени деңгейінің кепілі болып табылады. Нәтижесінде балалардың физикаға, сондай-ақ басқа да нақты ғылымдарға деген қызығушылығы арта түседі. Білім беру процесі сапасының негізгі сипаттамасы оның нәтижелілігі болып табылатындығы рас. Бұл оқушылардың функционалдық сауаттылығымен және құзыреттілігімен анықталады. Оқушылардың білім сапасы игерілген білім көлемімен ғана емес, олардың өз бетінше іздену, толықтыру қабілетінің дамуымен де нақтыланады. Бірқатар зерттеушілердің пікірінше, интегративті сипаттағы мектептегі білім берудің негізгі нәтижесі ретінде білімге назар аудару оқу материалын негізгі, міндетті және көмекші болып бөлуге көмектеседі, бұны оқытуда да қолдануға болады, бірақ міндетті емес. Оқушылардың қажетті білім деңгейіне жетуі үшін олардың өздері білімді игерулеріне және белгілі бір білім деңгейін қалыптастыруға бағыттау керек.



Физика пәні қазіргі қоғам өмірінде маңызды орын алады. Физика барлық жаратылыстану пәндерінің дамуына ықпал етеді және ғылыми-техникалық прогресс қарқынына шешуші әсер етуінің арқасында оқушының жеке әлеуетіне сәйкес келетін білім деңгейін қамтамасыз ете алатын үлкен әлеуетке ие. Оқушының жеке әлеуетін дамыту үшін әр деңгейде танымдық базаны кеңейту қажет. Бұл оқушылардың жеке білім алу бағытында физиканы таңдауға мүмкіндіктер туғызады. Егер біз шынымен де әр баланың мектептегі өмір сүру кезеңінде қолайлы жағдай жасасақ, оған тән әлеуетті барынша ашу мүмкіндігін қамтамасыз етуіміз қажет. Ең бастысы білім беру мазмұнында оқушының психологиялық және жас ерекшеліктерін ескеру керек. Физиканы оқуды барлық оқушылар өмірлік маңызды дүние және қызықты білім деп қабылдауы керек. Көптеген оқушылар физиканы болашақта еркін меңгергісі келеді. Осыған байланысты физика мұғалімінің жұмысындағы бірнеше бағытты бөліп көрсетейік:

- Біздің денеміздің де физикалық заңдарға бағынатынын оқушыларға түсіндірген жөн. Кез келген дерлік тақырыпты зерттегенде, табиғаттың өзінің де физикалық заңдылықтарды «пайдалану» мысалдарын табуға болады, мысалы, тыныс алу процесін шамамен кеуде

куысының көлемінің өзгеруіне байланысты изотермиялық қысу және кеңейту ретінде қарастыруға болады. Тыныс алу кезінде өкпе, қолқадағы газдың концентрациясы өзгереді, бұл ауа ағындарының пайда болуына әкеледі;

- Физикалық шамаларды зерттегенде, сіз оларды өзіңіз үшін «байқап көруіңіз» керек, мәселен ауырлық пен салмақ және бүкіл сынып бірдей жылдамдықпен жүгіретін болса, үлкен импульске ие - Архимед күші;



- Оқушыларға бізді қоршаған әлемді басқаратын заңдылықтар туралы түсіндірген керемет әрине. Ньютонның заңдылықтарынан бастап, барлық нәрсенің себептері мен салдарын түсінуге, оқиғалардың дамуын болжауға, нәтижелерді бағалауға және өз әрекеттеріміздің салдарын елестетуге мүмкіндік беретінін көрсету қажет. Кез келген құбылысты, заңды, теорияны оқып-үйрену кезінде оқушылар оларды ғалымдар ашқаннан кейін әлем қалай өзгергенін, күнделікті өмірімізге не әкелгенін елестетуі керек. Сонымен бірге оқушы ғылымның дамуының тоқтамайтынын, оларды алдағы уақытта әлі де беймәлім, қызықты нәрселердің тосып тұрғанын түсінуі керек;

- Физика білімі кез келген кәсіптік қызметте пайдалы екенін көрсету үшін кәсіпорындарға барып тікелей ашық сабақтар өткізіп, ғылыми-техникалық және өнер мұражайларына экскурсиялар жасауға болады.

Осындай жүйелі жұмыстың қорытынды кезеңі «Физика апталығы» аясында «Физика – болашақ сенің мамандығың» көрмесін ұйымдастыру болуы мүмкін. Мұғалім жұмысының осы бағыттарын жүзеге асыру оқушының алдында өзін-өзі тануға, қоршаған әлемді тануға, осы дүниедегі өзінің орнын анықтауға көмектеседі. Және тіпті өмірлік жолын таңдау міндеті тұрған оқушы тұлғасының қалыптасуына да ықпал етеді. Білім берудің мақсаты – гуманитарлық мәселелерді шешу. Тәрбие – жеке тұлғаның өз өмірі мен тағдырын жасаушы ретінде қалыптасуы. Гуманитарлық міндеттер, сайып келгенде, адамгершілік міндеттер. Физиканы оқытудағы басты тәрбиелік бағыт пен мәселе өзінің барлық көріністерімен, физикалық құбылыстарды түсіндіру арқылы қоғамға қызмет етуге, адамгершілікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 182 бұйрығы).
2. «Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың 2021-2022 оқу жылындағы ерекшеліктері туралы». Әдістемелік нұсқау хат. – Нұр-Сұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2021. – 378 б.- 44 б.
3. «Обучение физики в школе на английском языке» Бахтыбай А.Б., Абдукадиров Б.З.
4. Мектепте физиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. Жалпы сұрақтар; ред. С.Е. Каменецкий және Н.С. Пурышева. М.: Академия, 2000. –368б.



ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫ ТҮЛҒА РЕТІНДЕ ДАЙЫНДАУ

**Рахимова Газиза Гиндуллаевна,
А.Байтұрсынұлы атындағы № 28 жалпы білім беретін мектеп,
Ақтау қаласы,
Маңғыстау облысы**

«Қазақ әдебиеті» пәні халықтың жазба және ауыз әдебиеті шығармашылығында көрініс табатын рухани мәдениетінің биік шыңы. Оқушыларға жалпы әдеби білім берудің негізін заманында жазушы Мұхтар Әуезов зерттеген болатын. Әдебиет әлемін зерделеу, талдау бағыты Мұхтар Омарханұлы жазып кеткен ауыз әдебиеті фольклорынан бастау алып, кейінірек Алтын орда дәуірі, Қазақ хандығы кезеңін қамтып, бүгінгі күнге дейін жалғасын тауып келе жатыр. Және әдебиетті зерттеу болашақта да жалғаса бермек. Ең алдымен функционалды тұлға дегеніміз кім, осыған тоқталайық. Функционалды тұлға - бұл технологияны қолдануға құзыретті жан және өзін-өзі үздіксіз тәрбиелеуге қабілетті жаңа заман адамы. Бұл берілген тапсырманы, жұмысты аяқтап қана қоймай, өзгермелі әлеммен бірге үнемі дамып отыратын мамандар. Сондықтан да оқушыларды қазақ әдебиеті сабақтарында функционалды тұлға ретінде дайындаудың маңызы зор. Ал, бұл жолда оқытудың мақсаты – әдебиет арқылы тілдік функционалдық жүйені, әдеби сөз нормаларын қалпына келтіру. Сондай-ақ, оқушылардың әдеби сөздік қорының синтаксистік құрылымын байыту негізінде тілдік, сөйлеуі мен коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру да аса қажет. Әдеби кітаптар арқылы шығармашылық белсенді тұлғаны тәрбиелеу, жалпы қарым-қатынас мәдениетін жетілдіру – оқушыны функционалды тұлға ретінде дайындауға ықпал етеді. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы өзінің 1913-1918 жылдары шығарған «Қазақ» газетінде былай деп жазған: «Тәуелсіздігімізді сақтау үшін біз бар күш-қуатымызды жинақтап, жалпы мәдениеттілікке ұмтылуымыз керек, ең алдымен ана тіліміздегі әдебиетті дамытумен айналысуымыз керек. Тәуелсіз өмірге өз тілінде сөйлейтін, өз әдебиеті бар адамдар ғана құқылы екенін ешқашан ұмытпауымыз керек...».

Бүгінгі таңдағы негізгі мақсат қоғамдағы өскелең ұрпақтың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін функционалдық сауаттылығын жетілдіру қажеттілігімен айқындалады. Сыныптағы функционалдық сауаттылықты дамыту – оқушыға белгілі бір әлеуметтік ортада оның өмірлік іс-әрекетін жүзеге асыру үшін қажетті деп саналады. Гаджеттерге телмірген бала өзін жалғыз сезініп, қоғамды, елін, Отанын ұмытып кетуі мүмкін. Оған бұл кезде тіл мен тарихтың да қажеті шамалы болып қалады. Ал, әлеуметтік қарым-қатынаста оқушының қалыпты қызметін қамтамасыз ететін білім, білік және дағды деңгейін беру керектігі бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Мәселен, мұғалім мектепте ұлы Абайдың қара сөздерін оқытып, талдау арқылы да оқушының сауаттылығын арттыра отырып, сол тақырыпты жаңа қырынан үйде де қарап келуіне тапсырма беруі дұрыс бағыт. Бұл жерде енді барлығын мұғалімнің мойнына асып қоюдың қажеті шамалы. Енді баланы арығарай үйде ата-анасы тәрбиелеп, ұлттық құндылыққа бағыттау керек. Әйтпеген күні бұл бала да ертең ата-ана болады, онда одан қандай қазақ шығады? Ахметтердің, Мағжандардың алдында қалай жауап береміз. Қазіргі уақытта мәселен, Францияда француз тілін білмесе тіпті, шетелдіктерге бизнеспен айналысып, компанияларын өрістетуге тиым салып отыр. Бұл бір жағынан құптарлық дүние. Қазақта мақал бар ғой «Өзіңді өзің сыйласаң жат жадыңнан түңілер» деген. Сондықтан да, француздардың Оноре де Бальзак, Стендаль, Александр Дюма сияқты классик жазушыларын әлі күнге дейін күллі әлем оқиды, мойындайды[1].

Қазақ әдебиетін оқыту барысында әртүрлі тәсілдермен функционалдық сауаттылыққа жетуге болады. Мұғалім сол немесе басқа тапсырманың қандай мақсатпен орындалып жатқанын анық түсініп, түпкі мақсатқа – оқушыларда әдеби сөздік қорды байыту үшін қандай тәсілдер мен әдістер көмектесетінін түсінуі керек. Ол үшін мұғалім жағдаяттық хабарламалық, ұжымдық әрекеттестік және ақыл-ой әрекетіне байланысты оқушының

тұлғалық-бағдарлы өзіндік жұмыстарын қамтитын коммуникативті-бағдарлы оқыту әдісін қолдануы қажет. Мысалы, 6-7 сыныптарда тірек сызбалар, рөлдік ойындар, лексика-семантикалық кестелер белсенді қолданылады. Балалардың кестелерді құруға қызығушылықпен қатысуын ынталандырып отырған жөн. Оқушылардың сөздік қорын белсенді түрде қолдануы, сөйлеуді әртараптандыруы және байытуы оң нәтиже береді. Біздің елімізде мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес, «Оқуға құштар ел», «Оқуға құштар мектеп» жобасы қолға алынған. Оқушыларға белгілі бір автордың кітабын бөлім бойынша оқып келуге тапсырма берілгеннен кейін орта білім беру саласында ойын технологиялары арқылы да кейіпкерлердің ішкі ойын анықтап, бейнесін нақтылауға болады. Бұл ойындардың барлығы мүмкіндігінше шынайы өмірге, балалардың нақты контингентіне, олардың белгілі бір сабаққа деген көңіл-күйіне, жеке қабілеттеріне барынша жақын болуы тиіс. Рөлдік ойын коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал етеді. Лексикалық қорды байыту, лингвистикалық ой-өрісті, сөйлеудің қанықтылығын кеңейту үшін мен үнемі сабақтарда мақал-мәтелдерді, фразеологиялық бірліктерді қолданамын. Метафора, эпитет, теңеу арқылы жыраулар заманындағы әдебиеттің құндылығын көрсетемін. Коммуникативті сауаттылықты қалыптастыру топта, командада жұмыс істей білуді, басқа адамдармен тіл табысу қабілетін, бейімделуді қамтиды[2]. Сыныпта топтың жұмысын ұйымдастыру арқылы, белсенді диалогта қазақ тілінің сөздерін қолдана отырып қарым-қатынас құру, әңгімелесуді қолдау аса қажет. Қазақстанның қазіргі даму кезеңі мектептегі білім беру саласындағы әлемдік тенденцияларға сәйкес келетін жаңа басымдықтарды айқын көрсетті. Қазіргі уақытта біздің еліміздің алдында әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру мақсаты тұр. Бұл мақсатқа жетудегі стратегиялық маңызды міндет – жеке тұлғаның негізгі функционалдық қасиеттері бастамашылдық, креативті ойлау және инновациялық шешімдерді табу қабілеті, кәсіби жолды таңдау қабілеті, өмір бойы білім алуға дайындығы болатын қоғам құру. Бұндағы функционалдық дағдылардың барлығы мектеп жағдайында қалыптасады. Қазіргі қоғам постиндустриалды әлемде болып жатқан өзгерістерге тез бейімделе алатын адамдарды талап етеді. Қазіргі кездегі объективті тарихи заңдылық – адамның білім деңгейіне қойылатын талаптардың артуы. Қазақ әдебиеті сабағының маңызды құрамдас бөлігі бұл оқушының әдебиеттік оқу кітабымен өзіндік жұмысы. бұл тек оқу және аударма емес, оқу тапсырмаларын орындау болуы керек[3].

Сауаттылықты, яғни функционалды оқу дағдыларын қалыптастырудың шарты Функционалдық сауаттылық дағдылары қалыптасқан оқушы оқудың әртүрлі түрлерін, мәселен зерттеу, қарау, таныстыруды қолдана алады. Мен оқушыларымды оқу мәтіндерімен, анықтамалықтармен, сөздіктермен ойластырылған түрде жұмыс істеуге үйретуге тырысамын. Қазақ әдебиетін оқытудағы жобалар әдісі қарапайым емес, тиімді болып саналады. Жобаларды қорғау барысында қазақ тілінде кеңінен талқылау жүргізіледі. Әрі қарайғы жұмысыңызды реттеу және жоспарлау үшін кері байланыс қажет. Сондықтан мен сабақтарда рефлексияны қолданамын. Оқу процесінде тек білім ғана емес, сонымен бірге баланың сабақтан кететін әсерлері де маңызды екенін есте ұстаған жөн. Әдебиет сабағы міне, сонда ғана оқушы ойында маңызды сабақ ретінде сақталып қалады. Әдебиеттану – қоғамдағы қарым-қатынастар мен ұлттық құндылықтар үшін маңызды рөл атқаратын заманның өзекті мәселелерінің бірі. Әдебиетке деген қызығушылықты ояту, оқушының көркем шығармаларды оқуға деген құштарлығын қалыптастыра отырып, дамыту бүгінгі таңда аса маңызды бағыт.

Пайдаланылған әдебиеттер:

4. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.
5. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003. – 208 б.
6. Әуезов М. Әдебиет туралы. О литературе.–Алматы: Санат, 1997. – 304 б.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН, ЗЕЙІНІН ТҰРАҚТАНДЫРУДЫ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ДАМУ

Сыдықова Меруерт Отарбаевна,

Абай облыстық білім басқармасы

Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің

«А.Көшкімбаева атындағы ЖББ орта мектеп» КММ



Мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші іс-әрекеті ойын болып табылады. Ойын дұрыс ұйымдастырылған кезде баланың физикалық, интеллектуалдық және жеке қасиеттерін дамытуға, оқу іс-әрекетінің алғышарттарын қалыптастыруға болады. Білім берудің мемлекеттік білім стандартын тікелей қамтитын мектеп жасына дейінгі баланың әлеуметтік жетістігі бүгінгі таңда тікелей білікті мамандар назарында. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде мектепке дейінгі білім беру жүйесінде де оң өзгерістер орын алуда. Бала дамуының өзара байланысты үш желісі болады: сезіну - үйрену – ойын ойнау. Баланың табиғи ортасына үйлесімді түрде сәйкес құру – ойын арқылы беріледі, ой-жүйесі мен қиялы дамиды. Осы арқылы ол айналасындағы адамдар әлемін, заттарды, табиғат ерекшеліктерін түсінеді. Бірақ, айта кетейік, бүгінгі таңда қазіргі балалардың ойын әрекетін ұйымдастырумен байланысты өткір мәселе бар. Ойындар мен ойыншықтардың көптігі мен әртүрлілігі балаларды бүлдіретіні рас, олардың қасында әрқашан қажетті психологиялық-педагогикалық ақпараттар бола бермейді ғой. Мәселен, бұл ойын баланың жасына, даму ерекшелігіне сәйкес келе ме, жоқ па дегендей. Баланың қоршаған ортасындағы ойын түрлеріне назар аудару қажет. Барби, роботтар, құбыжықтар, киборгтар және т.б. сенсорлық агрессия ойын мәдениетінің дағдарысына әкелуі мүмкін екенін жоққа шығаруға болмайды. Сондықтан қазіргі заманауи мұғалімнен талап етілетін нәрсе, қазіргі заманғы ойындар мен ойыншықтар әлемін дұрыс шолу, шарлау, баланың қалауы мен оған пайдасы арасындағы тепе-теңдікті сақтау, заманауи дидактикалық және компьютерлік оқу ойындарына көбірек көңіл бөлу, баланың барабар әлеуметтенуіне ықпал ету талап етіледі[1].

Мен мәселен, өз жұмыс тәжірибемнен айта аламын, мынандай ойындар балалардың интеллектуалдық және тұлғалық қасиеттерін дамытуға және оқу іс-әрекетінің алғышарттарын қалыптастыруға ықпал етеді: Диенеш блоктары мен Воскобовичтің «Алаңның шытырман оқиғалары» блоктары. Бұл ойындардың негізгі мақсаты – кішкентай баланы дамыту, оған түсініксіз көрінетін нәрселерді түзету, баланы шығармашылыққа, ізденімпаздық мінез-құлыққа баулу. Бір жағынан балаға еліктейтін талғам ұсынылса, екінші жағынан қиялға, жеке шығармашылыққа өріс беріледі. Осы ойындардың арқасында бала барлық психикалық процестерді, психикалық операцияларды дамытады. Модельдеу және жобалау қабілеттерін жетілдіріп, тіпті математикалық ұғымдар туралы түсініктерін қалыптастырады, мектепке сәтті дайындалады. Бұның жемісін арығарай орта буында да, жоғары сыныпта да көруге болады. Тағы бір айта кетер мәселе, мектеп жасына дейінгі бала жас ерекшелігіне қарай ізденімпаз болады. Оның назары әрқашан оны қызықтыратын нәрсеге бағытталғандықтан бәлкім. Ал, қызығушылықтары жағымды эмоциялармен бірге жүреді. Тұлғалық сапаны жақсартуға ұмтылу балаларды қызықтыратын оқыту мен ойынның құралдары мен формаларын жасау қажеттігін туындатты. Мысалы: оқу дидактикалық ойындар, құрылыс жинақтары, трансформаторлық ойыншықтар, ойын-әрекеттер және т.б. Ойын аяқталып, байыпты интеллектуалдық жұмыс басталатын тұсты қалай табуға болады? Бұл ұғымдар қаншалықты үйлесімді? Қойылған сұрақтарға жауап іздеу барысында мектепке дейінгі білім берудегі заманауи инновацияларды тиімді пайдаланумен қатар, қызықты әдістер мен технологияларды да қолдану қажеттігі ынталандырады. Осындай технологиялардың бірі логикалық ойлауды дамытуға арналған ойындар. Ойлау – шындықтың жалпылама және жанама бейнеленуімен сипатталатын жеке тұлғаның танымдық әрекетінің процесі. Логикалық ойлауды қалыптастырудың мақсатты процесі мектеп жасына дейінгі баланың интеллектуалдық ортасын дамыту мен байыту жолындағы қажетті кезең болып табылады. Жалпылау, салыстыру, абстракциялау, жіктеу,

себеп-салдар байланысын орнату, өзара тәуелділікті түсіну, пайымдау қабілеті – бала осы психикалық операциялардың барлығын өзі үшін ең табиғи әрекетте, яғни ойын барысында барынша тиімді меңгереді. Осылайша, мектеп жасына дейінгі балалардың логикалық ойлауын дамытуда ойын әдістерін қолдану өзекті болып қала бермек. Дүние жүзіндегі психологтар балалардың ең қарқынды интеллектуалды дамуы 7 жасқа дейінгі кезеңде болатынын мойындады. Интеллекттің маңызды құрамдастарының бірі – логикалық ойлау қабілеті. Қазіргі әлемде, ақпараттық технологиялар әлемінде өмір сүріп, адам еңбегі мен қарым-қатынасының табиғаты өзгеріп жатқан кезде, қазіргі уақытта ең өзекті мәселе - ойлау, шығармашылық, ізденімпаз, дәстүрлі емес мәселелерді логикаға сүйене отырып шеше алатын адам нағыз функционалды тұлға болмақ. Қазіргі қоғам жаңа ұрпақтан өз іс-әрекетін жоспарлай алуды, мәселені шешу үшін қажетті ақпаратты табуды және болашақ процесті үлгілеуді талап етеді[2].

Ақпаратты пайдалана білу логикалық ойлау әдістерінің дамуымен анықталады. Бұл тақырыптың өзектілігі қоғамның сапалы жаңаруының қажетті шарты – интеллектуалдық әлеуеттің артуы болып табылатындығынан. Мектепке дейінгі балалық шақ – балаға қоршаған шындықпен танысуға мүмкіндік беретін барлық психикалық процестердің интеллектуалды даму кезеңі. Бала қабылдауға, ойлауға, сөйлеуге үйренеді. Ол өзін-өзі басқаруды бастамас бұрын, айналасындағы объектілермен әрекет етудің көптеген тәсілдерін меңгеріп, белгілі бір ережелерді үйренуі керек. Есте сақтау мақсатында материалды қайталау, салыстыру, жалпылау, топтастыру қажеттілігін түсіне бастайды. Мұның бәрі жадының дұрыс жұмыс істеуін болжайды. Баланың дамуында есте сақтаудың рөлі орасан зор. Айналадағы дүние және өзіміз туралы білімдерді меңгеру, дағдыларды, әдеттерді меңгеру – мұның бәрі есте сақтау жұмысымен байланысты[3].

Балалардың зияткерлік дамуы мектепке дейінгі әртүрлі іс-әрекеттер процесінде баланың ақыл-ой қабілеттерін, негізінен көңілді түрде дамытуға бағытталған. Балалардың ойдағыдай интеллектуалды дамуына баланың эксперименттік іс-әрекетін жүйелі ұйымдастыру ықпал етеді. Адамның интеллектінің негізі, оның сенсорлық тәжірибесі бала өмірінің алғашқы жылдарында қаланады. Мектепке дейінгі балалық шақта абстракцияның алғашқы формаларының қалыптасуы, қарапайым қорытындыларды жалпылау, практикалық ойлаудан логикалық ойлауға көшу, қабылдау, зейін, есте сақтау, қиялдау дамиды[4].



Себебі, ерте және мектеп жасына дейінгі балаларда барлық анализаторлардың жұмысы жақсарады. Ми қыртысының жеке аймақтарының қалыптасуы мен функционалдық дифференциациясы, олардың арасындағы байланыстар мен қол қимылдары жүзеге асырылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың интеллектуалдық қабілеттерін дамыту қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Интеллектісі дамыған мектеп жасына дейінгі балалар материалды тезірек есте сақтайды, өз мүмкіндіктеріне сенімді болады, жаңа ортаға оңай бейімделеді және мектепке жақсы дайындалады[5].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы мектептік білім беру ұйымдарындағы электрондық оқыту жүйесі туралы ереже. – Алматы. ҚР БҒМ «Ұлттық ақпараттандыру орталығы» АҚ. – 2011
2. «Мәнерлеп оқу» С. Желдербаева Алматы, «Рауан»-2013ж
3. Ш. Ахметов «Қазақ балалар әдебиетінің хрестоматиясы»
5. «Ақпараттандыру туралы» №217-3 2007 ж. 11 қаңтардағы ҚР Заңы



БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

**Казисова Асемгул Бекмадияновна,
бастауыш сынып мұғалімі
Ақмола облысы, Көкшетау қаласы
«№1 мектеп-гимназиясы» КММ**

XXI ғасыр – технология ғасыры. Әлемдегі өзгерістер мұғалімге оқыту мен тәрбиелеудің жаңа параметрлерін берді. Білім беру мақсаттарын, нәтижелерін, оқытудың дәстүрлі әдістерін, қол жеткізілген нәтижелерді бағалау жүйелерін түбегейлі қайта қарауды және өз жұмысында жаңа технологияларды қолдануды талап етті. XXI ғасырдың оқушысы қандай дағдылар мен қасиеттерге ие болуы керек? Мұғалім сабаққа дайындалу кезінде қандай міндеттерді қоюы керек. Бірінші орынға біз мынандай талап қоямыз: білім алушы функционалдық сауатты болуы тиіс. «Функционалдық сауаттылық» терминінің тұжырымдамасы келесідей түсіндіріледі: «адам әлеуметтік-қоғамдық қызметтің барлық салаларында: жұмыста, мемлекетте, отбасында, денсаулықта, құқықта, саясатта, мәдениетте сауатты, білікті жұмыс істей білуі». Функционалдық сауаттылық-қоғамдық әлауқаттың көрсеткіші. Сондықтан мектеп үшін өте маңызды мақсат жеке элиталық оқушыларды өмірге дайындау емес, қажет болған жағдайда мамандықты тез өзгертуге, жаңа әлеуметтік рөлдер мен функцияларды игеруге, бәсекеге қабілетті мобильді тұлғаны оқыту. Бұндай функционалдық дағдылар мектепте қалыптасады. Бүгінгі таңда мектептегі білім берудің негізгі міндеттерінің бірі-оқушыны қазіргі әлемде бейімделуге дайындау. Мәселен, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту кезінде материалды жеткізуге, ақпаратты бейімдеуге және алынған ақпаратты тәжірибеде пысықтауға қол жетімділік мәселесі де өте маңызды. Функционалдық сауаттылық-бұл адамның әлеуметтік қатынастар жүйесінде қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін белгілі бір білім, дағдылар деңгейі, яғни оның мәні білім беру қызметін өмірге жақындату болып табылады. Функционалдық сауаттылықтың мәні адамның оқу іс-әрекетін өз бетінше жүзеге асыру және адам қызметінің, қарым-қатынастың және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі салаларында өмірлік міндеттерді шешу үшін алған білімдерін мен дағдыларын қолдану қабілетінен тұрады. «Функционалдық сауаттылық» ұғымы жақында функционалдық сауаттылықты дамыту проблемасын әзірлеуге байланысты айтарлықтай өзектілікке және жаңа мазмұнға ие болды. Бастауыш сынып жасындағы балалардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға барлық оқу пәндері бағытталған. Бастауыш сыныпта сабақта және сабақтан тыс уақытта функционалдық сауаттылықты қалыптастыра және дамыта отырып, біз пәндік білімге, білік пен дағдыға сүйенеміз. Оқытудың барлық процесі ойлау дағдыларын қалыптастыру негізінде жүзеге асырылады. Балалардың алдында әртүрлі проблемалық жағдайлар туындайды, олар алған білімдеріне, ұсынылған мәтіндерден таңдамалы ақпаратты пайдалану және оны жеке тәжірибеде қолдану қабілетіне сүйене отырып шешуі керек. Сонымен қатар, ойлау дағдыларының өзі құзыреттілікке, яғни функционалдық сауаттылыққа ауысу құралы ретінде қызмет етеді. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын ойдағыдай қалыптастырып, бастауыштағы сабақтарда негізгі және пәндік құзыреттіліктерге қол жеткізу үшін келесі шарттарды сақтау қажет:

- оқыту белсенді болуы керек;
- оқушылар жаңа материалды үйренудің белсенді қатысушылары болуы керек;
- сабақта топтық жұмыстың өнімді түрлерін қолданыңыз;

Барлық негіздер бастауыш мектепте қаланады, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру да ерекшелік емес, мұнда әртүрлі қызмет түрлеріне қарқынды оқыту жүргізіледі: жазу және оқу, сөйлеу және тыңдау және оқытуда құзыреттілік тәсілді іске асыратын бастауыш сынып оқушыларындағы математикалық іс-әрекет тәсілдерін қалыптастыру. Оқушы тәжірибелік іс-әрекеттің өзінде ғана әрекет етуді үйрене алады, ал мұғалімнің сабақтағы күнделікті жұмысы, өзі таңдаған білім беру технологиялары, олардың

жасына және жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін функционалдық сауаттылығын қалыптастыруы тиіс. Сондықтан қазіргі мұғалімнің кәсіби қалыптасуындағы ең маңыздысы-оқушылардың жеке және жас ерекшеліктерін ескере отырып, заманауи білім беру технологияларын бейімдеу және өзгерту мәселесі. Оқытудың бастапқы кезеңінде ең бастысы – әр баланың ойлау қабілетін талдау, синтездеу, салыстыру, жалпылау, жіктеу, қорытынды, жүйелеу, теріске шығару, шектеу сияқты логикалық әдістерді қолдана отырып, балалардағы визуалды-бейнелі ойлаудың жұмыс принциптеріне сүйене отырып дамыту болмақ. Бастауыш сыныпта сабақтарда функционалдық сауаттылықты қалыптастыру логикалық әдістер деңгейіне сәйкес тапсырмаларға көмектеседі. Функционалдық сауаттылықтың негізгі дағдысы-оқу сауаттылығы. Кітап-бұл ең жақсы білім, бірақ кітаппен дұрыс жұмыс істеу екі есе білім береді. Оқу зейінін дамытуға назар аудару өте маңызды. Функционалдық сауаттылықтың негізгі дағдысы-оқу сауаттылығы екені белгілі. Қазіргі қоғамда ақпаратпен жұмыс істей білу (ең алдымен оқу) сәттіліктің міндетті шарты болып табылады.

Бастауыш сынып оқушысының функционалдық сауаттылығының тағы бір маңызды түрі түрі-математикалық сауаттылық дедік. Бұл адамның өзі өмір сүретін әлемдегі математиканың рөлін анықтауы және түсінуі, жақсы негізделген математикалық пайымдаулар айта білуі және математиканы қазіргі және болашақтағы нағыз ойлайтын азаматқа тән қажеттіліктерді қанағаттандыруы үшін пайдалана алу қабілеті. Бүгінгі таңда оқушылардың логикалық сауаттылығын қалыптастыруға ерекше мән беріледі және оны қалыптастырудың негізгі құралы математика сабақтары болып табылады. Математика сабақтарының негізгі міндеті-баланың интеллектуалды дамуы, оның маңызды құрамдас бөлігі ауызша-логикалық ойлау болып табылады [1].

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық-бұл адамның ғылыми білімді меңгеру және қолдануы, сұрақтарды тану және қоюы, жаңа білімді игеріп, жаратылыстанудың-ғылыми құбылыстарды түсіндіре білуі және ғылыми мәселелерге байланысты дәлелдерге негізделген тұжырымдарды қорытындылау қабілеті. Функционалдық сауаттылық адам қызметі мен қарым-қатынасының және әлеуметтік мәселелердің әртүрлі салаларындағы өмірлік міндеттердің барынша кең ауқымын шешу үшін алған барлық білімдерін, іскерліктері мен дағдыларын пайдалана білу қабілеті ретінде қарастырылады. Функционалдық сауаттылықтың негізі бастауыш мектепте қаланады. Бастауыш сынып мұғалімінің алдында үлкен міндеттер тұр: баланы дамыта білу. Ойлау, сөйлеу, есте сақтау және зейінді, қиял мен кеңістікті қабылдауды дамыту маңызды. Қарым-қатынас қабілеттерін, эмоцияларын басқару, мінез-құлықты басқару қабілетін дамыту өте маңызды [2].

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруды қамтамасыз ету үшін мұғалімдерге арнайы белсенді, дамытушы және білім беру технологияларын қолдану қажет. Бүгінгі таңда тұлғаның негізгі функционалдық қасиеттері-бастамашылық, шығармашылық ойлау және стандартты емес шешімдерді табу қабілеті, кәсіби жолды таңдау қабілеті, өмір бойы оқуға дайын болу. Барлық осы функционалдық дағдылар бастауыштағы мектеп жағдайында қалыптасады.

Оқулықта функционалды сауаттылыққа арналған тапсырмалар жоқ. Сондықтан олардың дамуы мұғалімнің мойнына түседі. Әрине, сіз PISA тапсырмаларының мәтіндерін оқушының жасына сай бейімдей аласыз. Бірақ шынымды айтсам, оларды пәндік сабақта қолдану қиын. Сондықтан мұндай тапсырмаларды сыныптан тыс сағаттарда тәжірибелік бағытта орындаған дұрыс. Сонымен қатар, көптеген мәтіндер әлеуметтік, қызықты және ағартушылық бағытта болып табылады. Сондықтан функционалды сауаттылыққа арналған тапсырмаларды, яғни шығармашылық тапсырмаларды қолдана отырып, сынып сағаттарын әзірлеу нағыз перспективалы бағыт деп санаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.«Қазақстан мұғалімі » газеті, 2010 жыл 27 маусым.
2. «Бастауыш мектеп» журналы, 2003 жыл, № 9.

«ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ БІЛІМ ИДЕЯСЫ»

**Бахтиярова Анаргүль Мухаметкаримовна,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Абай облыстық білім басқармасы
Көкпекті ауданы білім бөлімінің**

«А.С.Пушкин атындағы орта мектебі» КММ

Аннотация: Мақалада ұлт ойшылы Шәкәрім Құдайбердиевтің қолтаңбасынан шыққан көптеген шығармалары қарастырылған. Ақынның жас ұрпаққа деп қалдырған ғибратқа толы өлең жолдарына шолу жасалынып, талданған.



Ұлттық руханиятымыз бен мәдениетіміздің көрнекті өкілі, ұлы ойшыл – Шәкәрім Құдайбердіұлы. Ол ұлы ақын Абай Құнанбайұлы негізін салған реалистік әдебиет дәстүрлерін алға жетелеуші ізбасары деп айтсақ болады.

Жазба деректерге сүйенетін болсақ Шәкәрім ақын ғана емес, тарихшы, философ ретінде де кеңінен танымал болды. Ғұлама қаламгердің әуелде қолжазба түрінде көптен тараған шығармалары жаңа ғасыр басында жеке – жеке кітап болып жариялана бастайды. 1911 жылы Орынборда «Түрік қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі», «Мұсылмандық шарты» атты еңбектері шығады. Семейде қазақ тарихындағы тұңғыш ұлттық баспа – «Жәрдем» матбуғасы ашылған соң, 1912 жылы «Қалқаман - Мамыр» атты кітаптарын бастырады. Ревалюциядан соңғы жылдарда Шәкәрім еңбектерін жарыққа шығару ісіне әдебиет пен өнердің белгілі қайраткерлері атсалысады. Шәкәрім қысасты қазаға ұшырағаннан соң да бірталай уақыт бойы оның есімі, шығармалары баспа бетінен түспейді. Әйткенімен, Шәкәрім туындыларының басым көпшілігі қолжазба күйінде қалды. Бұл мол мұра негізінен Қазақ ССР Ғылым академиясы кітапханасының қолжазбалар бөлімінде жинақталған [1].

Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармалары түрлі бағытты қамтитынын білеміз. Дегенмен оның көптеген шығармалары білімнің идеясына негізделген.

Шәкәрімде білімге үндеу, сауаттылықты насихаттау көбінесе қыр елі үшін шыңдағы шынардай бұлдыр елестейтін «ғылым» сөзімен берілген. Ойшыл тұлғаның хат танымаса да ауыл балаларына білімнің ең биік дәрежесі саналатын ғылымның не екенін ұқтыруға ұмтылғаны бірден биік нотамен ән бастағанға да ұқсап кететін сияқты.

«Ғылымсыз адам – айуан,

Не қылсаң да ғылым біл.

Ғылымға да керек жан,

Ақылсыз болса, ғылым тұл», дейді ол [2].

Әр түрлі дерек көздеріне сүйенетін болсақ Абайды насихаттау һәм үлгі тұту Шәкәрім Құдайбердіұлынан басталған деседі. Мысалы:

Кел, жастар, бір түрлі жол табалық,

Арам айла, зорлықсыз мал табалық.

Өшпес өмір, таусылмас мал берерлік,

Бір білімді данышпан жан табалық

... Қазақта қай жақсы бар көз саларлық?

Жалыналық Абайға жүр баралық,- деп келешек жас ұрпаққа хакім Абайдың жолын насихаттағанын аңғарамыз. Шәкәрім шығармаларында шыншылдық, сыншылдық сарын мен ғибрат, ащы шындық үндесіп жатады. Мысал ретінде мына өлең жолдарынан байқай аламыз:

«Ашы сөзбен мен айттым ел мінезін,

... Өтірігін тап тағы жүзіқара қыл» [3].

Шәкәрім Құдайбердіұлы «Жастарға» өлеңінде арамдық, зорлықсыз арам жолмен мал табу, өтірік, айла, надандық, арсыздық, ұрлық, көрсеқызар, құмарлық, жамандық, ғайбат, ынсапсыздық, пәлеқорлық, ұятсыздық, ерегіс, екіжүзділік, байлаусыз һәм тұрақсыздық сияқты мінездерді сынай келе, осылардан арылам деген адамға серік болар, адамды тура жолдан адастырмас мінездерді де санамалап көрсеткен болатын. Олар: адалдық, сақ жүру, ақылмен іс істеп, ашуланбау, тура мінез, мінін бетке айту, таза ойлау, татулық, уәдеде тұру, білмекке ұмтылу, жалқаулықтан арылу, жақсы білім іздеу, талапшылдық һәм өнер қуу деп жазған еді [4].

Ақылды сол- ынсап пен ар сақтайды,

Надандар төрт аяқты малға ұқсайды, -

деген жолдар - осы өлеңге мысал болады.

Адамға керегі ең бірінші – ғылым һәм білім. Түсіне білген адамға ұлы ойшыл Шәкәрімнің барлық шығармалары білімге тұнып тұр, сол ақылды, ғибратты өсиеттерді санасына қажетті деңгейде сіңіре алған жас ұрпақ ең бақытты ұрпақ болады деп санаймын. Себебі, қазақтың ұлы ақыны хакім Абайдың тікелей өзінен білім алған Шәкәрім Абайдан кем емес. Осы орайда «ұстаздан шәкірт озар» деген халық даналығы еріксіз еске түседі.

Шәкәрім Құдайбердиев «Сен ғылымға» атты өлеңінде «дүниені түзетуші, һәм бұзушы – бір ғылым» деп көрсеткен.

Ғылым бір кенің ғой,

Ауырсаң емің ғой.

Бәріне жетеді,

Таусылмас көлің ғой.

... Балаңа ғылым үйрет жас күнінде,-

деп, барлық адамзат баласына үгіт насихат айтқандай.. Бұл өлең жолдарынан тек қана жас ұрпақтарға деген ескертуді ғана емес, сонымен қатар барлық ата – аналарға, педагог – ғалымдар тарапына да айтылған һәм ескертілген нақты өсиет деп түсінеміз.

Қапы өткізбе сол кездің бір сағатын,

Өкініші қалмайды, кетсе ағатың.

Күні-түні дей көрме, ғылым ізде,

Қалсын десең артыңда адам атың., -

деген өлең жолдарының өзі тұнып тұрған ғибрат қой, шіркін! Әрине, оны түсіне білген адамға....

Ойшыл ақын жастарға ізден, ізденсең алдыңнан жарық дүние айқара ашылады дегісі келеді, шын сендіргісі келетіні жырларында анық көрінеді.

«Білімділер насихат көп жазады,

Адам үшін уайым жеп жазады», – деп ол ақындықтың, даналықтың парызын да түстеп танытады [5].

Сөзімді түйіндей келе, Шәкәрімнің еңбектері философияға толы. Ақынның қайсыбір шығармасын алып талдар болсақ, барлығы да жас ұрпақты ғылым мен білімге, адамгершілік ізгі қасиеттерге шақыратыны сөзсіз екендігіне көзіміз жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ұлт ақыны - Шәкәрім: Ұсыныс құрал оқырманға; жетекші Г.Ахмедина / Құраст: Жұмасейтова Г. – Атасу, 2018. – 12 бет

2. Қ.Құрмамбаева «Ойшыл ақынның білім идеясы» мақаласы\Дидар газеті, 2023 жыл.

3. Шәкәрім шығармалары, Алматы \Жазушы, 560 б.

4. Хожабаева М.Б. «Шәкәрім оқу-білімнің маңызы туралы», 2017 ж.

5. Шәкәрім Құдайбердіұлы шығармалары, құрастырған Х.Сүйіншәлиев\Алматы. «Рауан» баспасы, 1990 ж.

АБАЙДЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІ

АБАЙДЫҢ ЕКІНШІ ҚАРА СӨЗІ



Мен бала күнімде естуші едім, біздің қазақ сартты көрсе, күлуші еді «ененді ұрайын, кең қолтық, шүлдіреген тәжік, Арқадан үй төбесіне саламын деп, қамыс артқан, бұтадан қорыққан, көз көргенде «әке-үке» десіп, шығып кетсе, қызын боқтасқан, «сарт-сұрт деген осы» деп. Ноғайды көрсе, оны да боқтап күлуші еді: «түйеден қорыққан ноғай, атқа мінсе - шаршап, жаяу жүрсе - демін алады, ноғай дегенше, ноқай десеңші, түкке ыңғайы келмейді, солдат ноғай, қашқын ноғай, башалшiк ноғай» деп. Орысқа да күлуші еді: «ауылды көрсе шапқан, жаман сасыр бас орыс» деп.

Орыс ойына келгенін қылады деген... не айтса соған нанады, «ұзын құлақты тауып бер депті» деп.

Сонда мен ойлаушы едім: ей, құдай-ай, бізден басқа халықтың бәрі антұрған, жаман келеді екен, ең тәуір халық біз екенбіз деп, әлгі айтылмыш сөздерді бір үлкен қызық көріп, қуанып күлуші едім.

Енді қарап тұрсам, сарттың екпеген егіні жоқ, шығармаған жемісі жоқ, саудагерінің жүрмеген жері жоқ, қылмаған шеберлігі жоқ. Өзіменен өзі әуре болып, біріменен бірі ешбір шаһары жауласпайды! Орысқа қарамай тұрғанда қазақтың өлісінің ахиреттігін, тірісінің киімін сол жеткізіп тұрды. Әке балаға қимайтұғын малыңды кірелеп сол айдап кетіп тұрды ғой. Орысқа қараған соң да, орыстың өнерлерін бізден олар көп үйреніп кетті. Үлкен байлар да, үлкен молдалар да, ептілік, қырмызылық, сыпайылық - бәрі соларда. Ноғайға қарасам, солдаттыққа да шыдайды, кедейлікке де шыдайды, қазаға да шыдайды, молда, медресе сақтап, дін күтуге де шыдайды. Еңбек қылып, мал табудың да жөнін солар біледі, салтанат, әсем де соларда. Оның малдыларына, құзғын тамағымыз үшін, біріміз жалшы, біріміз қош алушымыз. Біздің ең байымызды: «сәнің шақшы аяғың білән пышыратырға қойған идән түгіл, шық, сасық қазақ», - деп үйінен қуып шығарады. Оның бәрі - бірін-бірі қуып қор болмай, шаруа қуып, өнер тауып, мал тауып, зор болғандық әсері. Орысқа айтар сөз де жоқ, біз құлы, күңі құрлы да жоқпыз. Бағанағы мақтан, бағанағы қуанған, күлген сөздеріміз қайда?

1890 жыл



«АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫ»

Құрметті ЖОО, колледж, мектеп және балабақша ұжымы!
Білім саласында еңбек етіп жүрген ұстаздар қауымының еңбектерін, атап айтқанда мақала, ғылыми еңбек, ашық сабақтарын, сабақ жоспары (ҚМЖ), сабақтан тыс іс-шара, ғылыми жұмыс аннотациясы, эссе, коуч, тренинг т.б қабылданады. Материалдар үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын тілінде жарияланады.

Аттестацияға жарамды сертификат міндетті түрде беріледі.

✓ Толық ақпарат үшін ватсапп: wa.me/77474704125

Қойылатын техникалық талаптар:

1. Мақала және басқа да материалдар 3 беттен аспау керек, ҚМЖ-ға 5 бет рұқсат етіледі;
2. Формасы Microsoft Word форматында;
3. Суреттер JPG түрінде болуы керек. Және электронды поштаға да қабылданады;
4. Шрифт Times New Roman, кегль 12
5. Жолдарының арасы 1 интервал;
6. Азат жол 1,0 см
7. Сурет материал басына қойылады;
8. Мақала соңына аты-жөні толық, қызметі, мекеме атауы, ауыл, қала, аудан, облыс жазылады;

Ұйымдастыру алқасы мақалалар мазмұнына жауап бермейді.

Материалдар: abay.tagylymy@mail.ru электрондық поштасына немесе +7 747 470 41 25 ватсап номеріне жолданады. Қосымша сұрақтар үшін: +7 747 470 41 25 телефонына хабарласып, жазуға болады.

The first part of the paper discusses the importance of the research and the objectives of the study. It highlights the need for a comprehensive understanding of the subject matter and the role of the researcher in this process. The second part of the paper presents the methodology used in the study, including the data collection methods and the analysis techniques. The third part of the paper discusses the results of the study and the conclusions drawn from the findings. The final part of the paper provides a summary of the key points and offers suggestions for future research.

The research was conducted in a systematic and rigorous manner, following the principles of scientific inquiry. The data was collected from a variety of sources, including interviews, surveys, and archival records. The analysis was conducted using both qualitative and quantitative methods, allowing for a comprehensive understanding of the subject matter. The results of the study are presented in a clear and concise manner, highlighting the key findings and the implications of the research.

The conclusions drawn from the findings are based on a thorough analysis of the data and a consideration of the relevant literature. The research suggests that there is a need for further investigation into the subject matter, particularly in the areas of [specific areas]. The findings also have important implications for [specific areas], which should be taken into account in future research and practice.

In conclusion, the research has provided a valuable contribution to the understanding of the subject matter. The findings are based on a rigorous and systematic analysis of the data, and the conclusions are well-supported by the evidence. The research also highlights the need for further investigation into the subject matter, particularly in the areas of [specific areas].